DE KLANKLEER

EN HAAR PRACTISCHE TOEPASSING

DOOR P. ROORDA

ZESDE, HERZIENE DRUK

J. B. WOLTERS - GRONINGEN, DEN HAAG

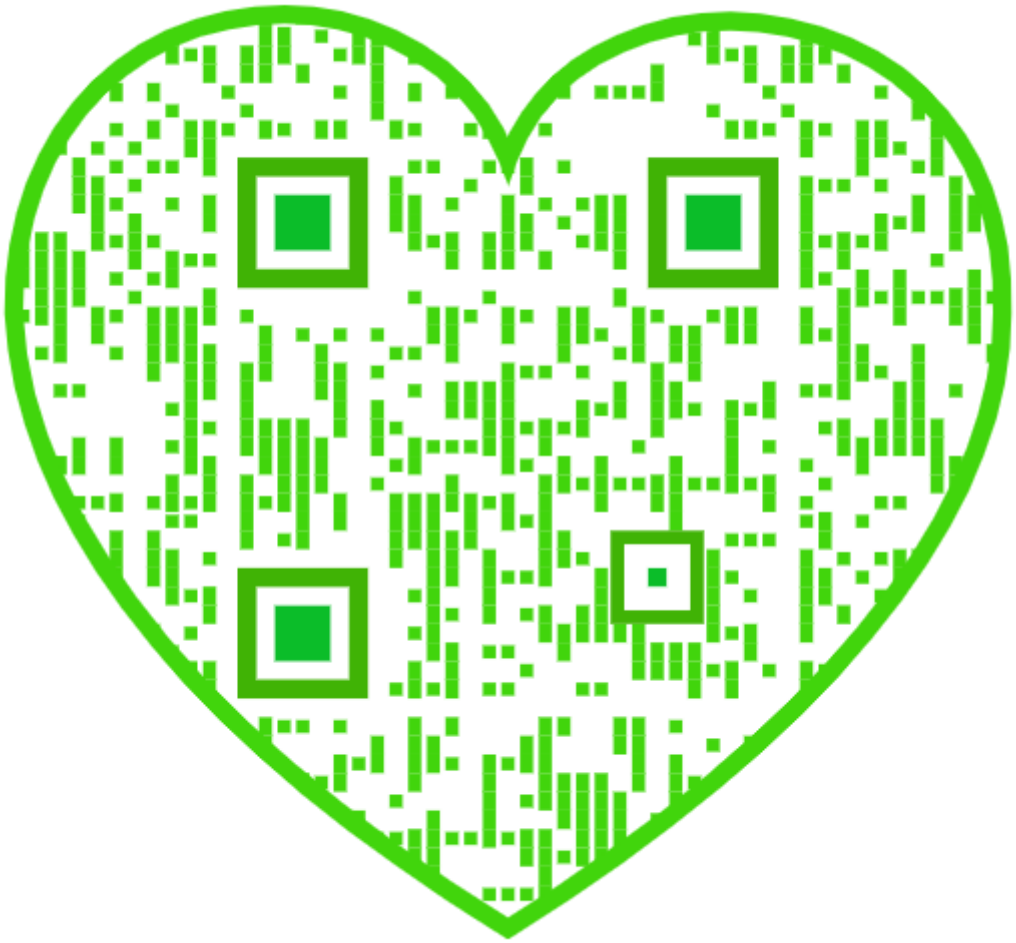

DE KLANKLEER

EN HAAR

PRACTISCHE TOEPASSING

VOORAL MET HET OOG OP DE STUDIE VAN
HET NEDERLANDSCH EN DER NIEUWE TALEN

DOOR

P. ROORDA

OUD-DIRECTEUR VAN HET INSTITUUT VOOR DOOFSTOMMEN, VOORHEEN
LEERAAR AAN HET GYMNASIUM EN DE GEMEENTELIJKE HOOGERE
BURGERSCHOOL TE GRONINGEN

ZESDE, HERZIENE DRUK

f 2,75

BIJ J. B. WOLTERS' U. M. — GRONINGEN, DEN HAAG, 1927

BOEKDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS

VOORBERICHT.

Het is den mensch eigen, te vragen naar het *hoe* en het ***waarom***, en als zijn verstand hem rekenschap kan geven van eenig ***feit,*** wordt dit daardoor bijna onuitwischbaar in zijn geheugen geprent. Ook al is de verklaring niet in alle opzichten bevredigend, ook al ziet men, na vermeerdering van kennis, dat zij geheel onjuist is, heeft toch het zoeken naar de verklaring zijn groot nut gehad; dit zoeken is voor de verstandsontwikkeling van meer waarachtig voordeel, dan het werktuigelijk in zich opnemen van pagina's feiten.

Telkens, wanneer ik las in MORRIS, *Historical Outlines of English Accidence*, pag. 51: „Sometimes a vowel in one syllable of a word is modified by another in the following syllable — *o* is affected by *i* and the sound *e* is produced, etc." vroeg ik mij af: „Waarom moet *o* door den invloed eener volgende *i* tot den klank *e* overgaan?" Ik kon toen geen antwoord op die vraag geven, daar de kennis der phonetiek mij geheel ontbrak. Toen ik ongeveer 6 jaar geleden SIEVERS' *Angelsächsische Grammatik* in handen kreeg en mij met ijver aan de studie daarvan wijdde, was het hoofdstuk over de klankleer voor mij een doode letter. In dit boek evenwel werd ik verwezen naar werken over de phonetiek en schafte mij o.a. SWEET'S *Handbook of Phonetics* aan. Dit boek opende in meer dan een opzicht mijn oogen. Telkens kon ik mijzelf antwoord geven op vragen, die ik stelde, en nadat ik eenige phonetische kennis had opgedaan, werd het bestudeeren van het genoemde hoofdstuk over de klankleer mij een genot; het doode had leven ontvangen, en wat ik vroeger vervelend vond, wekte nu in groote mate mijn belangstelling. Met het doel, soortgelijke belangstelling bij anderen op te wekken, is dit boekje geschreven. Ben ik in mijn zucht tot verklaren te ver gegaan, men zal mij, daaraan twijfel ik niet, wel terecht wijzen. Heb ik hier en daar door onvolledige historische taalkennis een verkeerd voorbeeld genomen, zeer aangenaam zal het mij zijn, daarop door deskundigen opmerkzaam te worden gemaakt. Men moet namelijk niet denken, dat men, met kennis van de klankleer toegerust, kan zeggen: „deze klank *moet* zich

op deze of die wijze ontwikkelen; deze medeklinker *moet* in deze verbinding verdwijnen;" men kan slechts zeggen: „deze klank *heeft* zich aldus ontwikkeld; deze medeklinker *is* in deze verbinding verdwenen; hoe kan ik rekenschap geven van deze verschijnselen?" Met de feiten vóór zich, kan men dus een uitlegging zoeken, en na vele verklaringen gevonden te hebben, kan men gevolgtrekkingen over *waarschijnlijke* ontwikkeling en *waarschijnlijke* verdwijning maken.

De beoefening der phonetiek is nog in een ander opzicht van wezenlijk nut. Als de onderwijzer weet op welke manier de klanken der taal, die hij anderen moet leeren uitspreken, gevormd worden, zal hij veel betere resultaten van zijn onderwijs verkrijgen. Hij moet dan zorgen, zooveel mogelijk alle technische uitdrukkingen te vermijden en eenvoudig den kinderen mededeelen, welke de stand der spraakwerktuigen bij het uitspreken van een bepaalden klank is. Op dit punt kan ik mij geheel vereenigen met wat gezegd wordt in het Verslag der Akten-examens voor Duitsch in 1888. „Het van buiten leeren van technische uitdrukkingen, het pronken met een uitgedacht stelsel, hoe vernuftig dit ook gevonden zij, is voor den toekomstigen leeraar van weinig nut. De practische beteekenis der phonetiek voor de school ligt veeleer hierin, dat zij den docent van een vreemde taal in staat stelt, aan zijn leerlingen het verschil in voortbrenging en uitspraak tusschen de klanken der vreemde taal en de, naar het uiterlijk teeken, daarmede overeenkomende der moedertaal duidelijk te maken. Alleen langs dezen weg kan de school een goede uitspraak van de moderne talen bereiken en, aldus opgevat, is de phonetiek een van de noodzakelijkste kundigheden, die men van den candidaat moet eischen. De leeraar, die met een goede phonetische methode is toegerust, kan juist in de eerste jaren, dat het kind een vreemde taal aanleert, zoolang de spraakwerktuigen nog lenig zijn, met gemak resultaten voor den dag brengen, die in latere levensjaren slechts met groote moeite, meestal in het geheel niet meer, te verkrijgen zijn."

Nu heb ik in dit boekje gezegd, op welke wijze naar mijn meening de spraakklanken in 't Nederlandsch worden gevormd. Ik heb dus *mijn* uitspraak gegeven, die ik in overeenstemming heb trachten te brengen met de gewone beschaafde uitspraak van Nederlanders. Beproeft nu ieder voor zich zelf, hoe hij de klanken voortbrengt, en vergelijkt hij de uitkomst, die hij verkrijgt, met hetgeen door Duitschers, Engelschen en Franschen over de uitspraak van hun taal wordt gezegd, dan zal hij inzien, welke de punten van verschil tusschen de uitspraak zijner taal en die der vreemde zijn.

Het stelsel der klinkers, dat mij het gemakkelijkst instrument schijnt

ter verklaring van sommige veranderingen, welke een taal ondergaat, en ter aanduiding van de wijze, waarop een klinker wordt uitgesproken, is dat van BELL—SWEET. De indeeling der medeklinkers komt overeen met die, welke gevolgd is door TRAUTMANN. Paragraaf 48 is alleen gegeven om den lezer een denkbeeld te verschaffen van de inrichting van stelsels, die op de eigen toonhoogte der klinkers berusten. Ik heb dit bij de piano geprobeerd, maar kon niet tot dezelfde resultaten komen. De houtsneden zijn naar TECHMER. Mijn voorbeelden heb ik genomen, waar ik ze kon vinden. De boeken, waarvan ik voornamelijk gebruik heb gemaakt, zijn:

SWEET, *A Handbook of Phonetics.*

BELL, *Sounds and their Relations.*

TRAUTMANN, *Die Sprachlaute im Allgemeinen und die Laute des Englischen, Französischen und Deutschen im Besondern.*

VIETOR, *Elemente der Phonetik.*

E. SIEVERS, *Grundzüge der Phonetik.*

J. STORM, *Englische Philologie.*

SKEAT, *Principles of English Etymology.*

A. J. ELLIS, *On Early English Pronunciation.*

SWEET, *A History of English Sounds.* Van den tweeden druk, die geheel omgewerkt is, heb ik slechts weinig gebruik kunnen maken, daar bij het verschijnen er van een groot gedeelte van dit boekje reeds was gedrukt.

TECHMER, *Phonetik* en *Internat. Zeitschr. für allg. Sprachwissenschaft.*

Dr. W. L. VAN HELTEN, *Middelnederlandsche Spraakkunst.*

Dr. W. L. VAN HELTEN, *Kleine Nederlandsche Spraakkunst.*

Vooral van de twee laatstgenoemde werken heb ik veel gebruik gemaakt; regels daar gevonden, en door mij in dezelfde woorden weergegeven, heb ik getracht te verklaren, en waar ik een geschikt voorbeeld zag, heb ik niet geschroomd er gebruik van te maken. Over 't algemeen heb ik noten aan den voet der pagina en verwijzingen naar autoriteiten vermeden, daar deze de aandacht van den lezer slechts zouden afleiden.

Moge dit boekje een gunstig onthaal vinden en aan zijn bestemming beantwoorden.

Groningen, Februari 1889. P. ROORDA.

VOORBERICHT VOOR DEN TWEEDEN DRUK.

De wijzigingen, die in dezen druk zijn aangebracht, zijn niet van dien aard, dat het karakter van het werkje daardoor is veranderd. De voortzetting en uitbreiding mijner phonetische studien heeft mij bevestigd in mijn overtuiging, dat voor practische doeleinden het hier gegeven stelsel van klinkers en medeklinkers nog niet door een doelmatiger kan worden vervangen. Ook de resultaten, die door verschillende toepassingen der graphische methode verkregen zijn, hebben mij niet tot ingrijpende veranderingen genoopt.

Bij een eigenaardige proefneming, door middel der X-stralen op mij toegepast, is ook voor anderen duidelijk geworden, dat mijn tong bij het uitspreken der *aa* de positie van een achterklinker inneemt. Het schijnt mij toe, en daarom breng ik dit punt onder de aandacht mijner lezers, dat men, door den stand der spraakorganen op deze of misschien meer doeltreffende wijze zichtbaar te maken en te noteeren, veel tot de oplossing van moeilijke kwesties zou kunnen bijdragen.

Evenmin als in den eersten druk heb ik van de graphische methode melding gemaakt, aangezien een eenigszins grondige behandeling te uitvoerig zou worden voor een boekje, dat bestemd is als inleiding dienst te doen.

Het is niet mijn plan hier een opsomming te geven van de voornaamste geschriften over de klankleer, waarmede ik sedert 1889 kennis heb gemaakt. Alleen wil ik noemen een zeer interessant werkje van H. MARICHELLE: *La parole d'après le tracé du phonographe*, dat in ons land nog niet die bekendheid heeft verworven, waarop het mijns inziens aanspraak heeft.

Nogmaals wil ik er de aandacht op vestigen, dat ik in dit boekje *mijn* uitspraak, niet *de* uitspraak van het Nederlandsch gegeven heb. Dat velen het niet geheel met mij eens zijn, dat anderen een belangrijk verschil met hun uitspraak constateeren, vind ik zeer natuurlijk. Even natuurlijk moeten anderen het vinden, dat ik hun uitspraak niet als de juiste erken. Het zal, om een voorbeeld te noemen, nog langen tijd duren, voor men mij overtuigd heeft, dat in het beschaafde *Nederlandsch ui, ei* en *ou* klinkers zijn en geen tweeklanken. Laat iedereen, die beschaafd Nederlandsch meent te spreken, en die een heilzame vrees koestert voor wat SWEET „paper phonetics" noemt, de resultaten mededeelen van een degelijk onderzoek der klanken, die hijzelf uitspreekt, dan zal men misschien gewaar kunnen worden, hoe het beschaafde Nederlandsch moet worden gesproken.

Bij de beoordeeling van het laatste gedeelte gelieve men in het oog te houden, dat het geven van een aantal voorbeelden mijn eenig streven is geweest.

Mijn hartelijken dank aan allen, die mijn werkje hebben beoordeeld en aan eenigen, die mij door hun opmerkingen op onjuistheden en fouten hebben gewezen.

Groningen, Maart 1901. P. ROORDA.

VOORBERICHT VOOR DEN DERDEN DRUK.

De indeeling van dezen druk is dezelfde als die der vorige. Afdeeling III is in omvang toegenomen door de toevoeging van drie onderafdeelingen: *a.* de invloed van naburige klanken, *b.* de toonhoogte, *c.* verbindingen van medeklinkers onderling. Overigens zijn hier en daar eenige wijzigingen, die ik wenschelijk oordeelde, aangebracht.

Groningen, Januari 1911. P. ROORDA.

VOORBERICHT VOOR DEN VIERDEN, VIJFDEN EN ZESDEN DRUK.

Het verschil tusschen deze drukken en de vorigen is gering. Op raad van Dr. E. KRUISINGA, die mij eenige zeer gewaardeerde opmerkingen heeft doen toekomen, heb ik tegenover *neus*klanken, *neus*medeklinkers, enz. de namen *mond*klanken, *mond*medeklinkers, enz. gebruikt in plaats van *reine* klanken, enz. Overigens heb ik alleen die veranderingen aangebracht, die mij tengevolge van voortgezette studie noodzakelijk voorkwamen.

Hilversum, Maart 1927. P. ROORDA.

AFDEELING I.

DE SPRAAKORGANEN.

§ 1. De lucht, die bij het inademen door mond- en neusholte in de luchtpijp komt en vandaar in de longen, en bij het uitademen langs denzelfden weg weer naar buiten stroomt, is de hoofdvoortbrengster der spraakklanken. Vooral de uitgeademde lucht wordt gebezigd tot het vormen dier klanken. Om goed te kunnen spreken, moeten de longen een door inademing telkens weer aangevulde behoorlijke hoeveelheid lucht bevatten, waarover men naar gelieven kan beschikken. Men moet derhalve de uitademing kunnen reguleeren. Dit wordt onder andere vergemakkelijkt door de veerkracht der met lucht gevulde en aldus uitgezette longen en luchtpijp. Wordt het kanaal, langs hetwelk de lucht uitstroomt, op de een of andere plaats afgesloten, dan wordt de ingeademde lucht daarachter tegengehouden. Wordt de sluiting opgeheven, dan drijft de bovengenoemde veerkracht de lucht weer naar buiten. Bijzondere spierbewegingen zijn noodig voor meer of minder krachtige uitademing of uitstooting van lucht[1]).

---

[1]) Zie voor meer bijzonderheden betreffende de ademhaling *Handleiding bij Spreken en Lezen* door Scheepstra, Veldkamp en Walstra. Een uitmuntende en volledige beschrijving vindt men in *Unsere Sprachwerkzeuge und ihre Verwendung zur Bildung der Sprachlaute* von G. H. von Meyer.

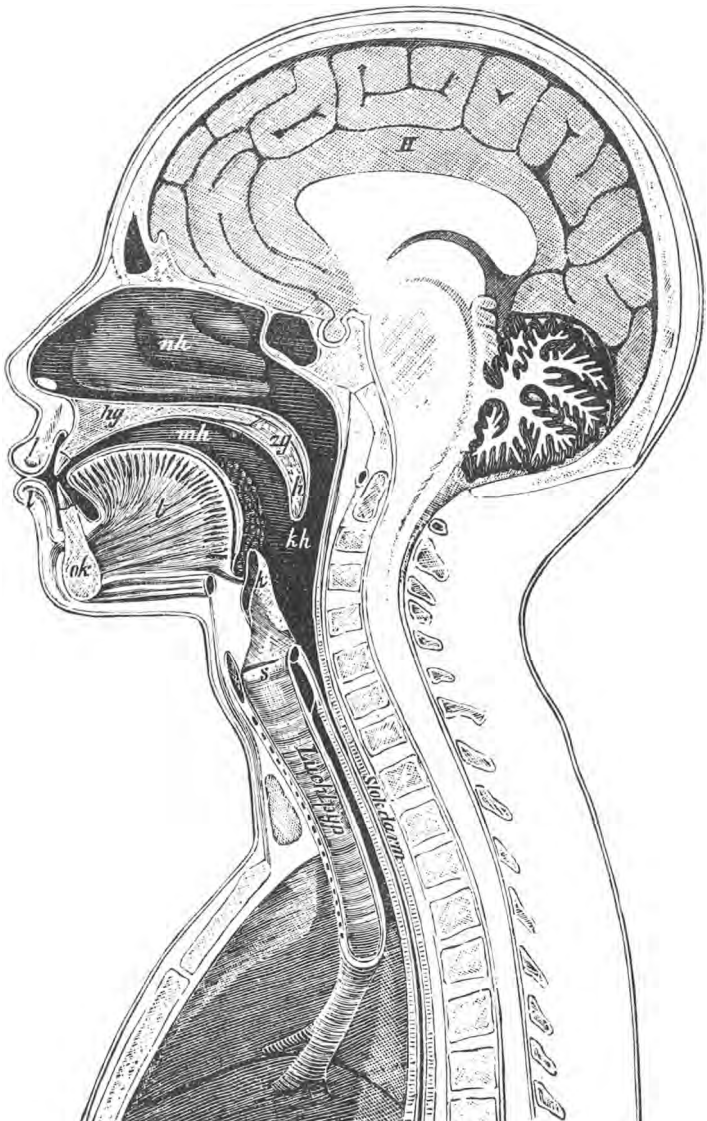

Fig. 1. *nh* = neusholte; *kh* = keelholte; *mh* = mondholte; *hg* = harde gehemelte; *zg* = zachte gehemelte; *h* = huig; *l—l* = lippen; *ok* = onderkaak; *t* = tong; *k* = keeldeksel; *s* = stemspleet.

§ 2. Na de longen te hebben verlaten, komt de lucht door de luchtpijp (zie Fig. 1) in het strottenhoofd, waarvan het vooruitstekende bovenste gedeelte — de adamsappel — bij vele mannen sterk ontwikkeld is. Aan den binnenkant van dat vooruitspringende gedeelte zijn

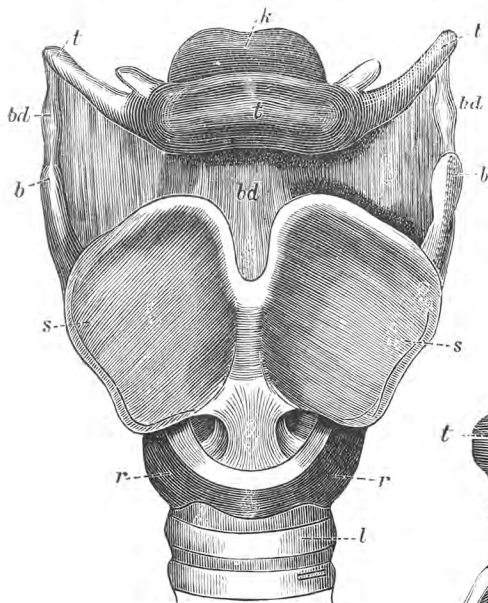

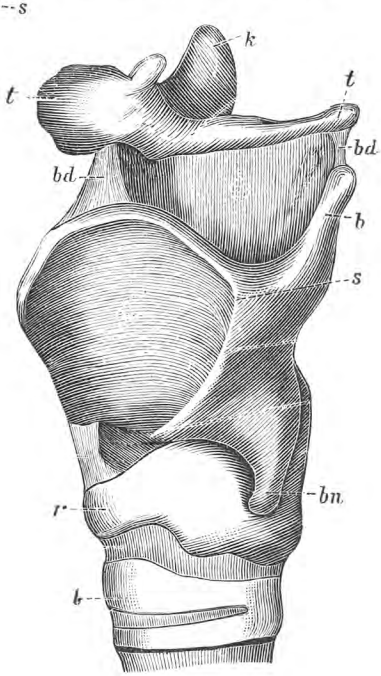

Fig. 2. De kraakbeenderen van het strottenhoofd van voren gezien. — Fig. 3. De kraakbeenderen van het strottenhoofd van ter zijde gezien. — *k* = keeldeksel; *t* = tongbeen; *bd* = banden, die het schildvormig kraakbeen met het tongbeen verbinden; *b* = bovenpunt van het schildvormig kraakbeen; *s* = schildvormig kraakbeen; *bn* = benedenpunt van het schildvormig kraakbeen; *r* = ringvormig kraakbeen; *l* = luchtpijp.

Fig. 3.

twee banden onmiddellijk naast elkaar vastgehecht, welke aan weerszijden met in de zijwanden van het strottenhoofd uitloopende spierbundels verbon-

den zijn, en aan den achterkant zijn bevestigd aan twee beweeglijke kraakbeenachtige lichaampjes. Die banden, welke horizontaal van voren naar achteren loopen, zijn de stembanden, en de opening tusschen deze banden noemt men de stemspleet.

Hier volgt een eenigszins nadere beschrijving van het strottenhoofd, dat geplaatst is tusschen den bovensten ring van

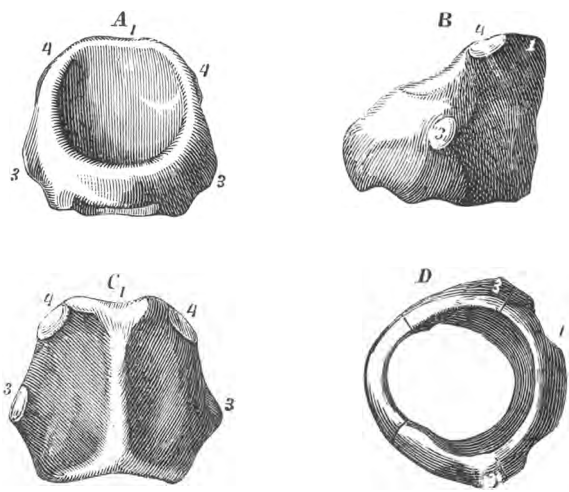

Fig. 4. Het ringvormig kraakbeen { *A* = van voren. *B* = van ter zijde. *C* = van achteren. *D* = van onderen.

de luchtpijp en het tongbeen (zie Fig. 2, 3 en 6). Bovenop de luchtpijp bevindt zich het ringvormig kraakbeen (zie Fig. 4), dat ongeveer den vorm heeft van een zegelring, waarvan het smalle gedeelte naar voren is gekeerd en het breede gedeelte naar den slokdarm. De cijfers wijzen de gelijke deelen bij de vier verschillende standen aan.

Op dit ringvormig kraakbeen bevindt zich het schildvormig kraakbeen (zie Fig. 5), dat van achteren open is en van

voren den scherpen kant (adamsappel) duidelijk voelbaar laat. De uitstekende punten *b* en *b* (in Fig. 3 door *bn* aangeduid) vormen bij 3 geledingen met het ringvormig kraakbeen, zoodat aan den voorkant de afstand tusschen het schildvormig kraakbeen en het ringvormig kraakbeen kleiner en grooter kan worden. Daar de geleding geen vast punt vormt, kan er ook een voorwaartsche en achterwaartsche beweging van het ringvormig kraakbeen plaats hebben.[1]) De bovenste punten *a* en *a* (in Fig. 2, 3 en 6 door *b* aangewezen) zijn door

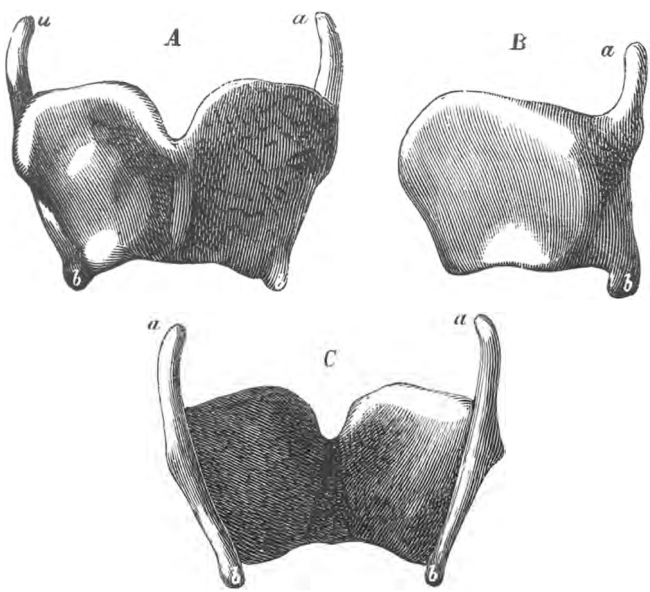

Fig. 5. Schildvormig kraakbeen { *A* = van voren. *B* = van ter zijde. *C* = van achteren.

banden met het tongbeen verbonden, waaraan het schildvormig kraakbeen, zooals uit de teekeningen blijkt, ook nog

---

[1]) Zie L. P. H. Eykman, *Radiographie des Kehlkopfes* in „Fortschritte auf dem Gebiete der Röntgenstrahlen", Band VII.

door een derden band, verschillende spieren enz. stevig is vastgehecht. Het geheele strottenhoofd kan door spierbeweging op en neer worden bewogen, wat bij het slikken bij voorbeeld duidelijk merkbaar is.

Boven aan den achterkant van het ringvormig kraakbeen zijn twee kraakbeenachtige lichaampjes geplaatst, bekervormige kraakbeenderen genoemd (zie Fig. 6). Deze hebben den

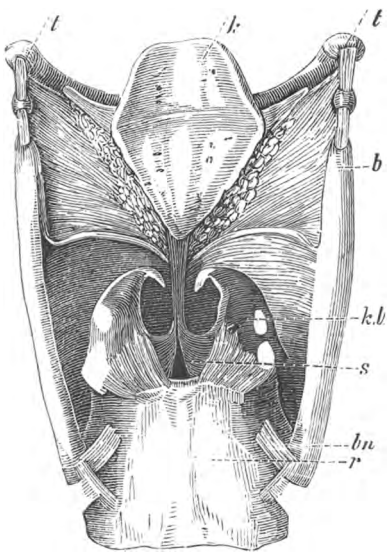

Fig. 6. De kraakbeenderen van het strottenhoofd, van achteren gezien. — *k* = keeldeksel; *t* = tongbeen; *b* = bovenpunt van het schildvormig kraakbeen; *bn* = benedenpunt van het schildvormig kraakbeen, *s* = stemband; *kl* = kraakbeenachtig lichaampje, *r* = ringvormig kraakbeen.

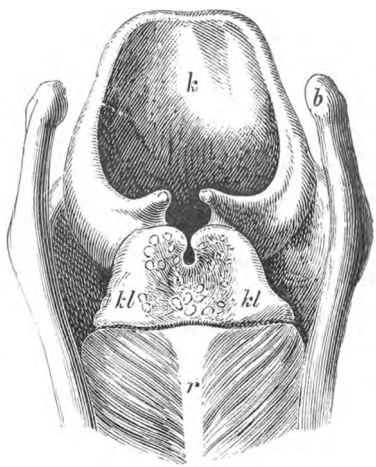

Fig. 7. Het strottenhoofd van een volwassen mensch. *k* = keeldeksel; *b* = bovenpunt van het schildvormig kraakbeen; *kl* = kraakbeenachtige lichaampjes, *r* = ringvormig kraakbeen.

vorm van onregelmatige driezijdige pyramiden en rusten met de basis op het ringvormig kraakbeen, zóó dat de punten, waaraan de stembanden verbonden zijn (zie Fig. 9 B), in de

ruimte, waardoor de lucht naar en van de longen stroomt, vooruitsteken. De stemspleet bestaat dus uit twee gedeelten: 1. de opening tusschen de stembanden, 2. die tusschen de bekervormige kraakbeenderen. Daar deze laatste niet op een bepaald punt een geleding vormen met het ringvormig kraakbeen, maar zoodanig door spieren, bindweefsel enz. op hun

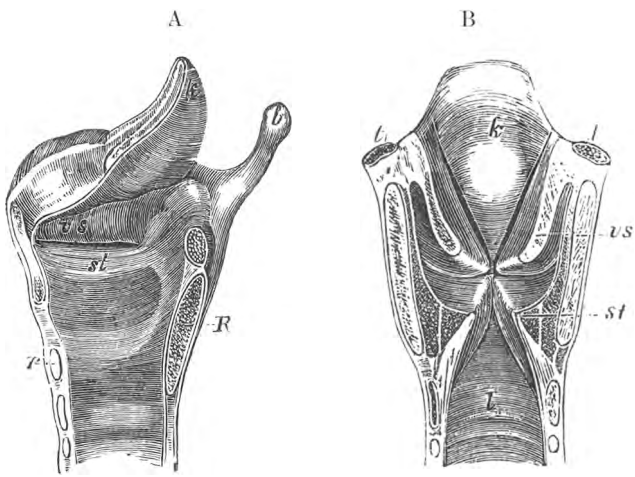

Fig. 8. A. Rechterhelft van het strottenhoofd van binnen gezien. B. Overlangsche doorsnede van het strottenhoofd. De voorste helft van achteren gezien.
k = keeldeksel. *t* = tongbeen. *b* = bovenpunt van het schildvormig kraakbeen. *vs* = valsche stemband. *st* = stemband. *l* = luchtpijp. *rR* = ringvormig kraakbeen.

plaats worden gehouden, dat ze door de werking der verschillende spieren naar elkaar toe en van elkaar af kunnen worden gebracht en bovendien op hun basis gedeeltelijk rond kunnen worden gedraaid, kan de stemspleet zeer verschillende vormen aannemen. Veronderstel, dat de bekervormige kraakbeenderen den stand hebben, die in Fig. 9 A door stippellijnen is aangeduid, en dat de stembanden, die horizontaal van de vooruitstekende punten dier kraakbeenderen

naar den binnenkant van het schildvormig kraakbeen loopen, ook door stippellijnen worden aangewezen, dan is de stemspleet over haar geheele lengte geopend. Worden nu de bekervormige kraakbeenderen zoo gedraaid, dat de punten,

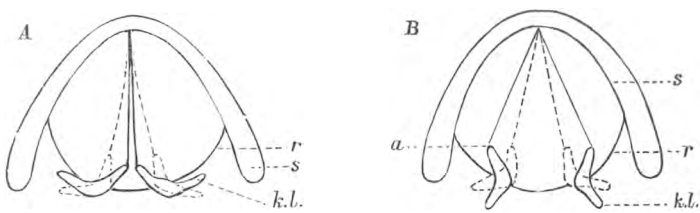

Fig. 9. Horizontale doorsnede van het strottenhoofd ter hoogte van de basis der bekervormige kraakbeenderen.
r = binnenrand van het ringvormig kraakbeen. *s* = schildvormig kraakbeen. *k.l.* = bekervormig kraakbeen of kraakbeenachtig lichaampje. *a* = vooruitstekende punt van het bekervormig kraakbeen, vanwaar de linker stemband naar den binnenkant van het schildvormig kraakbeen gaat.

waaraan de stembanden zijn vastgehecht, elkaar naderen, dan sluiten de stembanden aan elkaar, terwijl er een opening tusschen de bekervormige kraakbeenderen overblijft. In Fig. 9 B ziet men, hoe door draaiing de stemspleet wordt verwijd. De stemspleet zal over haar geheele lengte gesloten zijn,

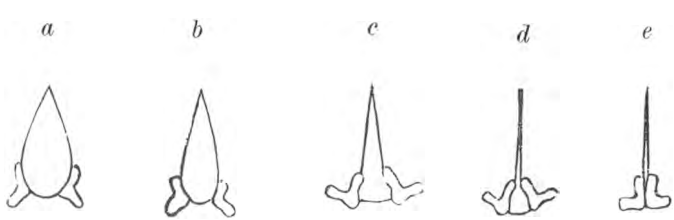

Fig. 10.

wanneer, uitgaande van den stand in Fig. 9 A, waarbij de stembanden reeds aaneengesloten zijn, de bekervormige kraakbeenderen door de werking van spieren in elkaars onmid-

delijke nabijheid worden gebracht, zoodat de binnenzijvlakken der twee pyramiden aan elkaar sluiten.

Nevensgaande afbeeldingen (Fig. 10) geven een overzicht van verschillende standen der stembanden en bekervormige kraakbeenderen; *a* is de stand bij inademing, *b* bij werkeloosheid, *c* bij uitademing, *d* bij fluisteren, *e* bij het uitspreken der klinkers.

Onmiddellijk boven de ware stembanden bevinden zich de zoogenaamde valsche stembanden (zie Fig. 8 A en B), waardoor de opening naar de keelholte vernauwd en gedeeltelijk gesloten kan worden.

§ 3. Bij het slikken wordt de weg naar het strottenhoofd en zoo naar de luchtpijp afgesloten door het keeldeksel (zie Fig 2, 3 en 7), waardoor het verslikken wordt verhinderd. [1])

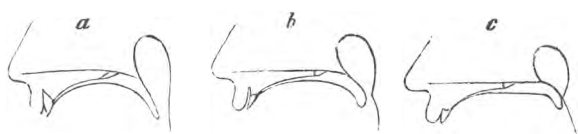

Fig. 11.

Iedereen weet, hoe gevaarlijk het is, te lachen of te spreken bij het gebruiken van spijs en drank.

§ 4. Van het strottenhoofd komt de lucht in de keelholte en vandaar in de mond- en neusholte (zie Fig. 1). De toegang tot de neusholte kan naar willekeur geopend en gesloten worden.

§ 5. De mondholte wordt van boven begrensd door de bovenkaak met de zich daarin bevindende boventanden, het harde gehemelte en het zachte gehemelte, waarvan het

---

[1]) Door middel der radiografie heeft de heer P. H. Eykman aangetoond, dat bij het slikken, in tegenstelling met hetgeen men vroeger geloofde, het keeldeksel in hoofdzaak zijn opgerichten stand blijft behouden, en door spierwerking het strottenhoofd tegen het keeldeksel wordt gedrukt.

achterste in het midden neerhangende gedeelte huig wordt genoemd. Tusschen het zachte gehemelte en den achterwand der keelholte is de weg, die naar de neusholte voert (zie Fig. 11). De stand bij geheele opening van den toegang tot de neusholte wordt voorgesteld door *a*, die van gedeeltelijke afsluiting door *b*, die van geheele afsluiting door *c*. Men ziet dus, dat niet alleen het zachte gehemelte tegen den keelwand wordt gedrukt, maar ook de achterwand der keelholte het zachte gehemelte bij afsluiting der neusholte nadert.

Van de tanden onderscheidt men den snijkant of onderkant en den bovenkant. Dan komt het tandvleesch en verder de tandwortels, die een duidelijk voelbaren boog vormen, welken wij gemakshalve „den boog" zullen noemen.

Van onderen wordt de mondholte begrensd door de tong, die zeer beweeglijk is en in den toestand van rust den mond nagenoeg geheel vult. Verder dienen tot begrenzing der mondholte de onderkaak, de ondertanden en de wangen.

§ 6. Aan de tong onderscheidt men het achtergedeelte, het middengedeelte en den tip of de punt, onmiddellijk waarachter zich het „blad" bevindt. Den naam „benedenblad" geeft men aan het benedenvlak der tong onmiddellijk volgende op de punt.

§ 7. Buiten de tanden bevinden zich de lippen, welke vooruitgestoken of ingetrokken kunnen worden, van de tanden kunnen worden verwijderd of daartegen kunnen worden gedrukt. Ze vormen zoodoende een verlengstuk der mondholte, dat men, evenals met de mondholte het geval is, zeer verschillende vormen kan doen aannemen.

§ 8. De neusholte kan uit den aard der zaak slechts zeer geringe wijzigingen ondergaan, daar de grenzen òf in 't geheel niet òf slechts zeer weinig beweegbaar zijn.

AFDEELING II.

DE AFZONDERLIJKE SPRAAKKLANKEN.

Stem, adem en fluisteren.

§ 9. Als de stembanden elkaar zoo dicht genaderd zijn, dat de uit de longen gedreven lucht ze in trilling brengt, en tengevolge daarvan de luchtstroom door de elkaar telkens even rakende stembanden telkens weer voor een klein deel van een seconde wordt tegengehouden, wordt de lucht daardoor in trillende beweging gebracht en ontstaat er, evenals bij tongblaasinstrumenten en bij sirenen, waar de werking evenwel verschillend is, een toon of klank, welken men „stem" noemt. De hoogte van dezen toon hangt af van het aantal luchtstootjes per seconde, terwijl dit natuurlijk afhankelijk is van het aantal trillingen der stembanden per seconde [1]).

§ 10. De toon, aldus verkregen, wordt versterkt en gewijzigd door de trillingen der lucht, welke zich bevindt in de resonansruimten beneden en boven de stemspleet, die in verband staan met de in de eerste plaats in trilling gebrachte luchtkolom.

---

[1]) Deze theorie van het ontstaan der „stem", welke thans algemeen wordt aangenomen, wijkt geheel af van de vroeger gevolgde, die men in de oudere drukken van dit boekje vindt. Hen, die hieromtrent meer verlangen te weten, verwijs ik naar Dr. E. Barth, *Einführung in die Physiologie, Pathologie und Hygiene der menschlichen Stimme,* waar men een zeer goede literatuuropgave vindt.

§ 11. Blijft de stemspleet open, zoodat de stembanden door de uitgaande lucht niet trillen, en men slechts het geruisch hoort, veroorzaakt door de wrijving der lucht in het strottenhoofd, de keelholte enz., dan verkrijgt men, wat men met den naam „adem" bestempelt.

§ 12. Worden de eigenlijke stembanden dicht bij elkaar gebracht, zóó dat de uitstroomende lucht ze niet in trilling brengt, en blijft het gedeelte der stemspleet tusschen de bekervormige kraakbeenderen open, dan verkrijgt men het zoogenaamde „fluisteren". Voor §§ 10, 11 en 12 zie ook § 2.

§ 13. Alle spraakklanken worden voortgebracht door *stem, adem* of *fluisteren*, gewijzigd door de verschillende vormen, welke men de ruimte boven de stemspleet kan doen aannemen, welke op hun beurt bepaald worden door den stand der bewegelijke deelen, welke die ruimte begrenzen.

Als men, om een voorbeeld te noemen, de spraakwerktuigen, met uitzondering der stembanden, brengt in den stand noodig tot het vormen der *oe*, en daarop de stembanden in trilling brengt, hoort men steeds den klank der *oe*. Opent men daarentegen de stemspleet, terwijl men bezig is de *oe* uit te spreken, zorg dragende de spraakwerktuigen juist in denzelfden stand te houden, dan hoort men niets dan den uitgaanden adem, meer of minder sterk ruischende, naarmate men de lucht met meer of minder geweld uit de longen drijft. Doet men hetzelfde bij het uitspreken der *a*, dan zal men den uitgaanden adem veel minder duidelijk kunnen hooren.

Spreekt men de *f* uit, daarbij zijn aandacht bepalende bij den stand der monddeelen, dan zal men bevinden, dat de onderlip tegen de boventanden wordt gedrukt. Als men nu den adem uitblaast, en de onderlip tegen de boventanden brengt, zal men een *f* laten hooren, meer of minder sterk, naarmate de onderlip sterker tegen de boventanden wordt gedrukt, en de adem met meer of minder kracht wordt

uitgeblazen. Als men bij het uitspreken der *f* de onderlip langzamerhand van de boventanden verwijdert, zal men ten laatste niets meer hooren dan uitgaanden adem. Verandert men den stand der monddeelen naar behooren, dan kan men, steeds adem uitblazende, overgaan van *f* tot *s* tot *ch* (als in *kracht*) of omgekeerd, en zoo verschillende combinaties tot stand brengen van klanken, die in hoofdzaak door *adem* worden voortgebracht.

Wanneer men *stem* laat hooren — de stembanden dus zoo dicht bij elkaar brengt, dat de uitgaande lucht ze doet trillen — en dan de monddeelen plaatst in den stand noodig tot het vormen der *f*, daarbij zorg dragende de stem niet in *adem* te laten overgaan, verkrijgt men de *v*. De leerling doet het best daarbij op de volgende wijze te werk te gaan. Spreek een klinker uit, bijv. de *e*, die men hoort in het lidwoord *de*, breng vervolgens de onderlip tegen de boventanden, zooals bij het uitspreken der *f*, en draag zorg, dat de *stem*, noodig tot het vormen van den klinker, niet verloren gaat. (Men kan zich gemakkelijk overtuigen of men *stem* laat hooren door den duim en de twee voorste vingers tegen het strottenhoofd te plaatsen. Voelt men een duidelijk waarneembare trilling, dan brengt men stem voort, voelt men in 't geheel geen trilling, dan is de stemspleet open, en men verkrijgt *adem*. Een ander middel is, zich de ooren dicht te houden bij het uitspreken der klanken. Laat men *stem* hooren, dan neemt men een eigenaardig gonzend of brommend geluid waar, dat achterwege blijft bij de klanken, die met behulp van *adem* worden gevormd.)

Als men nu bij het uitspreken der *v* de onderlip langzamerhand van de boventanden verwijdert, hoort men ten laatste niets meer dan *stem*. Wanneer men de monddeelen achtereenvolgens in den stand brengt, vereischt voor het vormen van *f*, *s* en *ch*, gaat men over, steeds *stem* voortbrengende, van *v* tot *z* tot *g* (als in *dragen*).

Als men de *f* eenigen tijd aanhoudt en dan zonder tusschenpoos de *v* laat hooren, dan zal men al spoedig bemerken, dat men bij het uitspreken der *f* alleen het ruischen van den adem tusschen onderlip en boventanden hoort, terwijl bij het uitspreken der *v* tevens „stem" duidelijk merkbaar is.

Aan de stelling der monddeelen behoeft bij den overgang van *f* tot *v* niets veranderd te worden; maar de stemspleet, die bij *f* open is, is bij *v* verengd.

Een uitstekende oefening is het van *f* zonder ophouden over te gaan tot *v* en omgekeerd weer tot *f*, zoo ook van *s* tot *z*, van *ch* tot *g* en omgekeerd, zoodat men een duidelijk denkbeeld verkrijgt van het verschil tusschen *adem* en *stem*. Daarop kan men er toe overgaan alle medeklinkers beurtelings met adem en met stem uit te spreken, namelijk die, welke men naar willekeur kan aanhouden, als de *m*, *n*, *l* enz.

§ 14. Wat men gewoonlijk fluisteren noemt, komt niet geheel overeen met de beteekenis, welke de term in de phonetiek heeft. In het dagelijksch leven noemt men fluisteren spreken zonder *stem* te laten hooren. Phonetisch verstaat men onder fluisteren niet alleen afwezigheid van *stem*, maar een bepaalde samentrekking der stembanden (zie Fig. 10 *d*). Wanneer men de twee woorden *fee* en *vee* eerst luide uitspreekt en dan fluisterend, dan zal men bemerken, dat bij het fluisteren van het eerste woord de *f* onveranderd blijft, en alleen de *ee* hare stem verliest; bij het fluisteren van het woord *vee* evenwel ondergaan de beide bestanddeelen van het woord een verandering; de eigenlijke stembanden worden te zamen gebracht, zóó dat de uitgaande lucht ze niet in trilling brengt, en het gedeelte der stemspleet tusschen de bekervormige kaakbeenderen blijft open. Nu verstaat men in de phonetiek onder fluisteren, wat men doet bij het fluisterend uitspreken der *v* en *ee* van het woord *vee*, maar niet, wat men doet bij het fluisteren der *f* van *fee*, daar men in het laatste geval de stemspleet open laat. Eerst wanneer

men de eigenlijke stembanden aaneensluit, zooals bij het fluisteren der *v*, verkrijgt men een phonetisch gefluisterde *f*, die dus volkomen gelijk is aan de gefluisterde *v*.

Neusklanken.

§ 15. Wanneer de toegang tot de neusholte tusschen het zachte gehemelte en den achterwand der keelholte niet voldoende is afgesloten, wanneer dus de uitstroomende lucht bij het voortbrengen der spraakklanken òf alleen door de neusholte òf door neusholte en mondholte haar weg neemt, worden neusklanken gevormd.

§ 16. De opening tusschen neus- en keelholte behoeft niet geheel gesloten te zijn om spraakklanken zonder neustoon voort te brengen; maar de sluiting moet zoodanig zijn, dat de lucht in de neusholte niet tot duidelijk waarneembaar medeklinken wordt gebracht.

Ook behoeft de toegang tot de neusholte niet zoo wijd mogelijk geopend te zijn om neusklanken mogelijk te maken. Hoe wijder de opening, des te duidelijker merkbaar evenwel is de neustoon.

§ 17. Men kan de beweging van het neerhangende gedeelte van het zachte gehemelte duidelijk voelen en hooren bij het fluisterend uitspreken van woorden als *Etna, Hopman*. Als men de spraakwerktuigen brengt in den stand noodig voor het uitspreken der *t* en *p*, en dan de lucht den weg naar de neusholte vrij laat, zal men de *n* en *m* doen hooren en zich levens bewust worden van de opening en sluiting van den toegang tot de neusholte.[1])

---

[1]) Door een eenvoudige proef kan men zich overtuigen, of bij het uitspreken van een klank adem door den neus gaat. Spreek bijv. een lang gerekte *f* uit en plaats een spiegeltje (zonder rand of met smallen rand) horizontaal op de bovenlip op geringen afstand van de neus-

§ 18. Zooals reeds gezegd is, kan men alle spraakklanken als neusklanken doen hooren. Daar er evenwel onder de klinkers in 't Nederlandsch geen enkele neusklank voorkomt (denk evenwel aan de klinkers in Fransche woorden als *dans, vin, coin, un*) en onder de medeklinkers slechts een klein aantal, zullen de gebruikelijke later bij de behandeling der klinkers en medeklinkers afzonderlijk genoemd worden. Van de spraakklanken, voortgebracht door lieden, die, zooals men dat noemt, door den neus spreken, zal verder in 't geheel geen melding worden gemaakt.

Klinkers en medeklinkers.

§ 19. Men verdeelt de spraakklanken in *klinkers* en *medeklinkers*.

§ 20. Klinkers zijn *stem*, gewijzigd door den vorm, welken men de ruimte boven de stemspleet doet aannemen, zonder dat die ruimte ergens volkomen wordt afgesloten of zoodanig vernauwd, dat de uitgaande lucht een hoorbaar gedruisch door wrijving maakt. De neusholte evenwel kan afgesloten zijn.

Alle klinkers kunnen ook gefluisterd worden.

§ 21. De medeklinkers worden gevormd, wanneer het kanaal, waardoor de uitstroomende lucht gaat, ergens volkomen wordt afgesloten (de sluiting der neusholte wordt niet meegerekend), of dit kanaal ergens zoodanig vernauwd wordt, dat een duidelijk hoorbaar gedruisch door wrijving waarneembaar wordt.

---

gaten. Het glas zal niet beslaan. Gaat men evenwel van *f* tot *m* over dan beslaat het glas onmiddellijk.

Bij het nemen van deze proef moet men goed zorg dragen, dat de spiegel onder den neus wordt gebracht en ook weer wordt weggenomen, terwijl men bezig is den klank of de klanken, die men wil onderzoeken, uit te spreken, anders beslaat het glas licht, voordat men begint, of nadat men heeft opgehouden te spreken.

Evenals de klinkers kunnen ook de medeklinkers gefluisterd worden.

§ 22. Het hoofdverschil tusschen klinkers en medeklinkers is dus, dat, terwijl bij eerstgenoemde de stand der verdere spraakwerktuigen eenvoudig de *stem* wijzigt, welke daarom een onmisbaar bestanddeel is voor het vormen der klinkers, bij de medeklinkers daarentegen de sluiting of vernauwing van het kanaal, waardoor de lucht stroomt, de hoofdzaak, en de toestand der stemspleet — behalve volkomen sluiting, zie § 72 — een bijkomende omstandigheid is. De medeklinkers kunnen daarom over 't algemeen zoowel met *adem* als met *stem* gevormd worden.

Bij het uitspreken van een klinker, bijv. de *a*, hoort men alleen den klank veroorzaakt door de trillingen der stembanden, gewijzigd door den vorm van de ruimte boven de stemspleet; men hoort dus alleen *stem*. Spreekt men daarentegen de *f* uit, dan hoort men slechts het ruischen van de lucht door de nauwe opening tusschen onderlip en boventanden; bij het uitspreken der *v* wordt weliswaar duidelijk stem vernomen, maar zij wordt overstemd door het ruischen der lucht bij de gevormde vernauwing. Velen kunnen dan ook, vooral aan 't begin van een woord, geen onderscheid maken tusschen *f* en *v*, die dan ook, wat de hoofdzaak betreft, op gelijke wijze gevormd worden; de Friezen onder anderen, ook waar ze meenen een *v* te laten hooren, spreken aan 't begin van een woord een *f* uit.

DE KLINKERS.

Horizontale en verticale bewegingen der tong.

§ 23. Volgens de bepaling gegeven in § 20 hebben alle klinkers *stem* gemeen. Het onderscheid tusschen de verschillende klinkers moet dus gezocht worden in de verschillende gedaanten, die men de ruimte boven de stemspleet kan doen

aannemen, en meer bepaald in de verschillende vormen der mondholte.

Voorloopig zullen de neusklinkers buiten bespreking blijven, zoodat men zich den weg naar de neusholte gesloten moet denken.

§ 24. Daar de verschillende vormen, die men aan het mondkanaal kan geven, oneindig in aantal zijn, volgt daaruit,

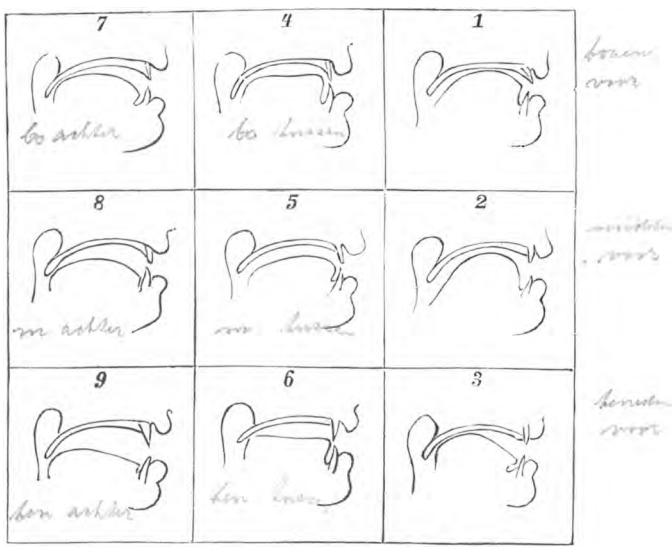

Fig. 12.

dat ook het aantal der klinkers, die gevormd *kunnen* worden, oneindig is. Om dus tot een stelsel en goede indeeling der klinkers te kunnen komen, moet men bepaalde en meest voorkomende standen als hoofdstanden aannemen.

§ 25. De tong en de onderkaak zijn het eerst te noemen als bewegelijke deelen der mondholte. De tong moet wel als grondslag dienen bij de indeeling der klinkers, daar zij de meest verschillende standen en vormen kan aannemen en alzoo de mondholte de meest verschillende wijzigingen kan

doen ondergaan. Bovendien is de beweging der onderkaak, zooals wij zullen zien, in groote mate afhankelijk van de beweging der tong of gaat er mee gepaard.

De bewegingen der tong zijn in hoofdzaak tweeërlei: 1. *horizontaal* of van voren naar achteren en omgekeerd, 2. *verticaal* of van boven naar beneden en omgekeerd. (De woorden horizontaal en verticaal moeten niet in letterlijken zin worden opgevat doch alleen in de beteekenis van meer naar achteren of naar voren en meer naar beneden of naar boven.)

Volgens de eerste, die voornamelijk betrekking hebben op de plaats, waar de tong het hoogst gewelfd is, onderscheidt men een *voor-, tusschen-* en *achterstand* en spreekt dus ook van *voorklinkers, tusschenklinkers* en *achterklinkers.*

Volgens de laatste — de verticale bewegingen — onderscheidt men een *bovenstand,* een *middelstand* en een *benedenstand* der tong, en spreekt dus van *bovenklinkers, middelklinkers* en *benedenklinkers.* Bij den bovenstand heeft men betrekkelijk de kleinste opening tusschen de onder- en bovenkaak, bij den middelstand een middelmatige, bij den benedenstand de grootste opening, die bij het spreken gebruikelijk is.

Daar men nu bij ieder der drie horizontale standen drie verticale standen heeft, verkrijgt men derhalve negen hoofdstanden, waarvan nevensgaande afbeeldingen een voorstelling geven (zie Fig. 12).[1])

§ 26. Aan deze verschillende standen geven wij de volgende benamingen; 1. boven voor, 2. middel voor, 3. beneden voor,

[1]) Deze standen zijn schematisch geteekend. Met behulp der radiographie heeft men den tongstand nauwkeurig kunnen aangeven. Zie bijv. E. A. Meyer, *Röntgenographische Lautbilder* in Medizinisch-pädagogische Monatschrift, XVII. Jahrg.; L. P. H. Eykman, *The Tongue-Position in the Pronunciation of some Vowels* in Vox, 24. Jahrg., 1 Juni 1914 en E. A. Meyer, *Beiträge zur schwedischen Phonetik* in Vox, 26. Jahrg., Heft 1, 1916.

4. boven tusschen, 5. middel tusschen, 6. beneden tusschen, 7. boven achter, 8. middel achter, 9 beneden achter. Men noemt derhalve de klinkers naar de negen verschillende standen:

boven voorklinker, boven tusschenklinker, boven achterklinker, middel voorklinker, middel tusschenklinker, middel achterklinker, beneden voorklinker, beneden tusschenklinker, beneden achterklinker.

§ 27. Bij de achterklinkers is de tong teruggetrokken, de welving is dus achter in den mond, zooals uit 7, 8 en 9 der gegeven teekening blijkt. Bij de voorklinkers wordt de welving gevormd met het middelgedeelte der tong; de punt der tong wordt evenals bij de achterklinkers naar beneden gehouden, zie 1, 2 en 3. Bij de tusschenklinkers verkrijgt men, wat het lichaam van de tong betreft, een middelpositie tusschen de voor- en achterklinkers, zooals uit 4, 5 en 6 blijkt [1]).

Dat de tong verschillende standen aanneemt, is gemakkelijk te bemerken, als men *aa* (een achterklinker) in de uitspraak onmiddellijk laat volgen door *ie* (een voorklinker). Van *aa* op *ie* overgaande wordt de welving der tong eensklaps van achter in den mond naar voren verplaatst; tevens nadert bij het uitspreken der *ie* de tong het gehemelte veel meer dan bij het uitspreken der *aa* [2]).

---

[1]) Zooals men ziet, is in de gegeven teekening de toegang tot de neusholte open gebleven. Bij mondklinkers, klinkers zonder neustoon, moet men zich dien gesloten denken.

[2]) Het is niet gemakkelijk voor een ongeoefende zich rekenschap te geven van den stand der spraakwerktuigen bij het uitspreken van den een of anderen klank. Dikwijls bereikt men in het eerst zijn doel het best door te doen, alsof men een klank of een reeks van klanken wil uitspreken zonder evenwel eenig geluid voort te brengen. Men kan dan beter zijn aandacht vestigen op den stand der spraakwerktuigen, omdat men door het hooren van het geluid niet wordt afgeleid. Doet men bijv., alsof men *ie* wil uitspreken en daarna *ee*, dan voelt men duidelijk, ook aan de zijranden der tong, die de bovenkiezen aanraken, dat er verandering komt in den stand der tong, en bij nauw-

Nauw en wijd.

§ 28. Alle klinkers kunnen *nauw* en *wijd* zijn. Bij het vormen der nauwe klinkers voelt men een zekere spanning in dat gedeelte der tong, dat het meest het gehemelte nadert. De spieren spannen zich sterk in om de vereischte welving der tong te voorschijn te brengen, de oppervlakte der tong is boller gemaakt dan in haar natuurlijke stelling, de ruimte tusschen gehemelte en tong is dus betrekkelijk *nauw*. Wanneer daarentegen de spieren verslappen en zich ontspannen, verliest de oppervlakte der tong iets van haar bolheid, de tong wordt platter en breeder, en de ruimte tusschen gehemelte en tong wordt dus betrekkelijk *wijd*. Op de vernauwing en verwijding van den doorgang tusschen tong en gehemelte grondt men de onderscheiding der klinkers in *nauwe* en *wijde* klinkers.

Gaat men derhalve van een nauwen klinker tot den daarmee overeenstemmenden wijden klinker over, dan blijft de tong, wat de *plaats* der welving aangaat, in dezelfde stelling; de ruimte tusschen boven- en onderkaak blijft ook gelijk, alleen dat gedeelte der tong, waar de vernauwing met het gehemelte wordt gevormd, wordt lager. Indien men, om een voorbeeld te noemen, overgaat van de *ie* in *zien* tot de *ee* in *meet*, dan verplaatst zich het hoogste punt der welving van de tong meer naar achteren en verwijdert zich verder van het gehemelte, terwijl ook de afstand tusschen boven- en onderkaak, die bij *ie* zeer gering is, grooter wordt bij het uitspreken der *ee*. Spreekt men daarentegen de *ee*

---

keurige waarneming kan men constateeren, welke die verandering is. Ook moet men den stand der spraakwerktuigen zooveel mogelijk met het oog waarnemen. Om dit te kunnen doen, plaatst men zich met den rug naar een raam, waardoor veel licht naar binnen valt. Men neemt dan een handspiegel, en na eenige oefening leert men dien zoo houden, dat de deelen, die men wil zien, zooveel mogelijk worden verlicht door het in den spiegel weerkaatste licht.

in *meen* en de *i* in *zin* onmiddellijk na elkaar uit — zorg dragende de beide klinkers eenigszins te verlengen, daar men zich anders zoo moeilijk van den stand der spraakorganen kan overtuigen — dan zal men geen verplaatsing van het hoogste punt der welving kunnen waarnemen; de afstand tusschen boven- en onderkaak zal dezelfde blijven, maar men zal de spieren der tong zich voelen ontspannen, en wijder zal de doorgang worden tusschen tong en gehemelte.

§ 29. Men kan de volgende proef nemen om zich van de waarheid van het bovengezegde te overtuigen. Spreek het woord *meen* zeer vlug eenige malen na elkander uit, zoo vlug, dat de spieren der tong den tijd niet hebben zich te spannen, voldoende voor het vormen der *ee*, en men zal uitspreken *min*. Zoo krijgt men door het zeer vlug uitspreken der nauwe klinkers of, wat op hetzelfde neerkomt, door het lusteloos uitspreken daarvan, de overeenstemmende wijde klinkers.

De uitspraak der *i* in *fabrikant* kan dus niet dezelfde zijn als die van *ie* in *fabriek*. Inderdaad is deze *ie* een nauwe klinker en de *i* van het eerste woord een wijde. Hoewel het onderscheid vanzelf spreekt en bij langzaam uitspreken der drie lettergrepen van *fabrikant* geheel vervalt, heeft men in deze woorden de twee klanken op verschillende wijze aangeduid. Toch zegt men doorgaans, ten onrechte, dat de *i* in *fabrikant* denzelfden klank heeft als de *ie* in *fabriek*.

In 't Engelsch, waar de klank der *i* van *fabrikant* ook in beloonde lettergrepen voorkomt, maakt men wel degelijk onderscheid tusschen den klank, dien men hoort in *seeks, peat* en *seen* en dien, welke gehoord wordt in *six, pit* en *sin,* hoewel men de uitspraak van den klinker der drie laatste woorden ook verkrijgt door het zeer vlug uitspreken van dien der drie eerste.

§ 30. Daar alle klinkers *nauw* en *wijd* kunnen zijn, worden de negen soorten van klinkers, genoemd in § 26,

dus met hetzelfde aantal vermeerderd, en verkrijgt men 18 klinkers, die men noemt: 1. nauwe boven voorklinker, 2. wijde boven voorklinker, 3. nauwe middel voorklinker, 4. wijde middel voorklinker, 5. nauwe beneden voorklinker, 6. wijde beneden voorklinker, etc.

Gerond en ongerond.

§ 31. Als men de *ie* van *zien* eenigen tijd aanhoudt, daarbij goed acht geeft op de stelling van de tong en dan, zonder iets aan die stelling te veranderen, de lippen rondt en vooruitsteekt, zal men den klank doen hooren der *uu* van *minuut*. Daar nu ronding der lippen noodig is voor het uitspreken der *uu*, noemt men dien klinker *gerond*, en de *ie* noemt men *ongerond*.

§ 32. Onder ronding verstaat men samentrekking der wangen en lippen, waardoor de mondholte zijdelings vernauwd wordt. Die ronding is van verschillenden aard bij voor-, tusschen- en achterklinkers. Bij de voorklinkers kan zij slechts bestaan in het ronden der lippen en het samentrekken van dat gedeelte der wangen, dat onmiddellijk aan de mondhoeken grenst. Bij de tusschenklinkers kan een grooter gedeelte der wangen tot de ronding bijdragen, terwijl bij de achterklinkers, waar de hoogste welving der tong zoo ver mogelijk naar achteren ligt, en de tong ook door samentrekking wordt versmald, de ronding der wangen zeer aanzienlijk is. Men maakt dus onderscheid tusschen wang-ronding en lip-ronding (Sweet noemt de eerste *inner-rounding*). Bij het uitspreken der *oe* van *roem* kan lip-ronding zelfs achterwege blijven, zooals in 't Engelsch ook bijna geheel en al geschiedt. De geronde klinkers in het Nederlandsch worden daarentegen met duidelijk geronde, zelfs met vooruitgestoken lippen uitgesproken.

De boven-, middel- en benedenklinkers hebben natuurlijk

Narrow.			Wide.		
ɤ high-back [Gael. *laogh*]	**ih** high-mixed N. Welsh tag*u* [Russ. *syn*]	**i** high-front Fr. *fini* [Germ. *ihn*, *sie*	**A** high-back	***ih*** high-mixed Occ.Engl.pretty	***i*** high-front Engl. *bit* [*pity*] [N. Germ. *Fisch*]
ɐ mid-back Engl. *but*	**eh** mid-mixed Germ. Gabe [Dan. Norw. Gave, Swed. gosse]	**e** mid-front Fr. *été* [Germ. *See*]	**a** mid-back Engl. *father* [It. *padre*, N. Germ. *Vater*]	***eh*** mid-mixed Engl. *eye* (*eh* [*ih*])	***e*** mid-front Dan. *træ* [Germ. *Männer*, Engl. *men*]
ɒ low-back Occ. Sc. *but*	**æh** low-mixed Engl. *bird*	**æ** low-front Engl. *air* [Swed. *lära*]	***ɑ*** low-back Sc. *father* [S.Germ. *Vater*]	***æh*** low-mixed Engl. *how* (*æh* [*oh*])	***æ*** low-front Engl. *man*
Narrow-Round.			Wide-Round.		
u high-back Fr. *sou* [Germ.*du*, It.*tu*]	**uh** high-mixed Norw. *hus*	**y** high-front Fr. *lune* [Germ. *über*, Dan. *Lys*]	***u*** high-back Engl. *full* [Germ. *Mutter*]	***uh*** high-mixed Norw. *huska* [Engl. *July*]	***y*** high-front Germ. *schützen* [Dan. *Lyst*]
o mid-back Germ. *so* [Fr. *seau*, It. *dolore*]	**oh** mid-mixed	**ə** mid-front Fr. *peu* [Germ. *schön*]	***o*** mid-back N. Germ. *stock* [*voll*]	***oh*** mid-mixed Fr. *homme* [Norw.Sw.Dial. *godt*]	***ə*** mid-front N. Germ. *schön* [Germ. *Völker*, Fr. *peuple*]
ɔ low-back Engl. *saw*	**ɔh** low-mixed	**œ** low-front [Swed. *för*	***ɔ*** low-back Engl. *not* [*folly*]	***ɔh*** low-mixed	***oe*** low-front

Nauw.			Wijd.		
		ie boven voorklinker, *zien*, *niet*, *Mina*.			***i*** boven voorklinker, *fabrikant*, *fraai*, *reis*.
	***u*(i)** middel tusschenklinker, *huis*, *muizen*.	***ee*** middel voorklinker, *been*, *meet*, *negen*.		***ö*** middel tusschenklinker, *en .. ö, och .. ö .. ik weet het niet meer; vader*.	***i*** middel voorklinker, *min*, *ring*, *kirren*; verlengd *keer*, *leeuw*.
a beneden achterklinker, *ram*, *bak*, *kat*.		***e*** beneden voorklinker, *bed*, *net*, *zeg*, *pen*.	***aa*** beneden achterklinker, *raam*, *sla*, *hamer*, *haag*.		
Gerond Nauw.			Gerond wijd.		
oe boven achterklinker, *roem*, *boef*, *roet*, *hoeven*.		***uu*** boven voorklinker, *minuut*, *ruzie*.	**(o)*u*** boven achterklinker, *boer*? *bouw*, *leeuw*, *hout*, *houden*, *sneeuw*.		**(u)*i*** boven voorklinker, *muur*? *buit*, *muis*.
oo middel achterklinker, *room*, *hoog*, *zonen*.		***eu*** middel voorklinker, *neus*, *leunen*, *leugen*.	***o*** middel achterklinker, *dom*, *bont*, *bok*, *moor*? *mooi*?	middel tusschenklinker, *moeder*, *boven*.	***eu*** middel voorklinker. *deur*, *beuren*.
o beneden achterklinker, *nog*, *rot*, *bol*, *bouw*.		***u*** beneden voorklinker, *dun*, *klucht*, *put*, *de*.			

verschillende ronding, voornamelijk afhangende van de meer of minder wijde mondopening. Spreekt men bijv. de *oe* van *roem,* de *oo* van *room* en de *o* van het Fransche *encore* na elkaar uit, dan zal men ieder oogenblik kunnen voelen of in den spiegel kunnen zien — het is natuurlijk van het grootste belang zich ook zooveel mogelijk door het gezicht zekerheid te verschaffen omtrent de vorming der spraakklanken —, dat de mondopening bij *oo* grooter is dan bij *oe,* en die bij *o* weer grooter dan bij *oo;* dat daarentegen de lippen veel meer vooruitgestoken worden bij *oe* dan bij *oo,* en bij *oo* weer meer dan bij *o*. Overigens kan men, bij meer of minder duidelijk spreken, eindelooze verscheidenheid brengen in de sterkte der ronding van lippen en wangen en in de mate van het vooruitsteken der lippen.

§ 33. De invloed der lippen kan ook duidelijk worden waargenomen bij de vorming der ongeronde klinkers. Bij het uitspreken der voorklinkers *ie* en *ee* bijv. wordt de klank helderder en duidelijker gemaakt door de lippen vaster tegen de tanden te drukken en de mondopening wijder te maken door de mondhoeken eenigszins op te trekken.

§ 34. Daar ieder der 18 klinkers, in § 30 genoemd, *gerond* en *ongerond* kan voorkomen, verkrijgt men dus in 't geheel 36 klinkers. Om de namen der klinkers niet al te lang te maken, zal het woord *ongerond* wegblijven, waar de weglating niet tot onduidelijkheid zou leiden. Alleen de geronde klinkers zullen dus steeds hun vollen naam moeten dragen.

De klinkers heeten derhalve: 1. nauwe boven voorklinker, 2. geronde nauwe boven voorklinker, 3. wijde boven voorklinker, 4. geronde wijde boven voorklinker, etc.

§ 35. Er is reeds gezegd, zie § 24, dat het aantal der klinkers, die gevormd *kunnen* worden, werkelijk oneindig groot is. Als men evenwel, wat de verticale bewegingen aangaat, bij de genoemde 36 klinkers nog spreekt van *ver-*

hoogde en *verlaagde* klinkers, en, met betrekking tot de horizontale bewegingen, *binnen-* en *buiten*klinkers onderscheidt, heeft men tamelijk wel de grens bereikt, waar nog onderscheiding van klank mogelijk is. Verlaagde bovenklinkers en verhoogde middelklinkers stellen dus denzelfden klank voor, zoo ook binnen-voorklinkers en buiten-tusschenklinkers.

Stelsel van klinkers.

§ 36. Op pag. 24 vindt men de „General Table of Vowels", zooals die door Prof. STORM in zijn „Englische Philologie" is opgenomen. In hoofdzaak opgesteld door MELVILLE BELL, is zij door SWEET gewijzigd, terwijl de tusschen haakjes geplaatste voorbeelden er door STORM aan zijn toegevoegd. De voorbeelden zijn genomen vooral uit het Engelsch (Engl.), Duitsch (Germ.) — waarbij onderscheid is gemaakt tusschen Noordduitsch en Zuidduitsch (N. Germ. en S Germ.) — Fransch (Fr.), Schotsch (Sc.), Italiaansch (It.), Noorweegsch (Norw.), Zweedsch (Swed.), Deensch (Dan.), Occ = occasional *(nu en dan voorkomend)*. Op de volgende pagina vindt men dezelfde tabel met aanduiding van de plaats, welke naar mijn meening de Nederlandsche klinkers daarop innemen. Door woorden is voldoende aangewezen, welke klinkers bedoeld zijn.

§ 37. Daar men bij het natuurlijk uitspreken der klinkers zich nooit afvraagt, welken stand de spraakwerktuigen daarbij innemen, vereischt het ernstige oefening, daaromtrent tot inzicht te komen.

Men moet daarbij uitgaan van zijn moedertaal, zijn eigen uitspraak tot grondslag nemende, en het een of ander woord, bijv. *niet*, zoo natuurlijk mogelijk uitspreken. Dan tracht men den klinker in dit woord lang te maken, zonder zijn klank in 't allerminst te wijzigen. Daarop laat men de *t* weg en vervolgens de *n*, zoodat men slechts den klinker *ie* overhoudt,

die men naar goedvinden korter of langer kan aanhouden. Vervolgens moet men zich afvragen: wat is de stelling van mijn tong en lippen bij het uitspreken der *ie*?

Zoodra men nu geleerd heeft één klinker uit een woord af te zonderen, neemt men een tweeden klinker uit een ander woord en let op de veranderingen in de stelling der spraakorganen bij het overgaan van den eenen klinker op den anderen. Daarbij moet men zorg dragen de klinkers lang aan te houden en zonder tusschenpoos na elkaar uit te spreken. Neemt men nu de *ie* van *niet* en de *ee* van *heen* [1]), dan vraagt men zich af:

Nadert bij den overgang van *ie* tot *ee* de tong het gehemelte, of verwijdert zij zich daarvan?

Breng ik mijn tong verder naar voren of verder naar achteren, en in welke richting verplaatst zich het hoogste punt van welving?

Raken de zijkanten der tong de bovenkiezen aan? Zoo ja, blijft de plaats van aanraking dezelfde?

Geschiedt de welving met het middelgedeelte der tong of met het achtergedeelte?

Is de punt der tong naar beneden of naar boven gericht? Komt in de plaatsing daarvan ook verandering?

Wordt de afstand tusschen onder- en bovenkaak grooter of kleiner?

Welke is de stand der lippen? Zijn ze gerond en vooruitgestoken, of misschien nader aan de tanden gebracht dan bij

---

[1]) De *ee*, die ik uitspreek, is betrekkelijk hoog en wordt in vele gevallen, vooral aan het einde van een woord, gevolgd door een hoogeren klank, die overeenkomt met de *i* van den tweeklank *aai*. Hetzelfde geldt voor de *eu* en *oo*, die respectievelijk gevolgd worden door den *uu*-klank en den *oe*-klank, welke men hoort in het tweede gedeelte van de tweeklanken *ui* en *ou* (zie de tabel). Wanneer ik evenwel zonder nadere aanduiding spreek van *ee*, *eu* en *oo*, bedoel ik den zuiveren klinker en wordt het tweede gedeelte buiten rekening gelaten.

natuurlijk in- en uitademen? Ondergaat de stand ook eenige verdere verandering?

Zoo doet men ook met de *ee* van *heen* en de *e* van *bed,* die men natuurlijk eerst leert verlengen; vervolgens neemt men de 3 klinkers *ie, ee* en *e,* dus de drie ongeronde nauwe voorklinkers.

Wanneer men zich nu volkomen bewust is geworden van de wederzijdsche verhoudingen dezer drie klinkers, gaat men over tot een andere groep en neemt de drie geronde nauwe achterklinkers, die men op dezelfde wijze bestudeert als de *ie, ee* en *e.* Bij de waarneming van de verschillende standen der spraakwerktuigen moet men niets als van gering belang beschouwen en zich zooveel mogelijk van alles rekenschap geven, daar het geringste verschil in positie noodwendig een wijziging van den klank moet tengevolge hebben.

Nu kan men er toe overgaan de geronde nauwe klinkers te bestudeeren in verband met de ongeronde nauwe klinkers. Na eerst de *uu, eu* en *u,* de geronde nauwe voorklinkers, ieder voor zich en in verband met elkaar te hebben waargenomen, neemt men de *ie* van *niet* en de *uu* van *minuut.* Als men nu de *ie* uitspreekt en vervolgens op de *uu* overgaat, zal men bemerken, dat de tong bij beide klinkers dezelfde positie heeft, maar dat bij *uu* de lippen worden gerond en vooruitgestoken, bij *ie* worden ingetrokken. Als men de waarheid daarvan inziet, moet men de *ie* uitspreken, de tong in denzelfden stand houden en alleen aan de lippen de vereischte ronding geven. Men zal dan duidelijk, ook zonder het opzettelijk te willen, de *uu* doen hooren. Zoo gaat men ook over van *ee* op *eu* en omgekeerd, van *e* op *u* en omgekeerd, en zal weldra inzien, dat de ronding der lippen bij de bovenklinkers anders is dan bij de middelklinkers en weer anders dan bij de benedenklinkers.

Dat de indeeling der klinkers volgens het genoemde stelsel ook haar praktisch nut heeft bij het aanleeren van vreemde

talen zal nu vooral duidelijk worden. In de Engelsche taal komen de geronde nauwe voorklinkers niet voor. Als men nu een Engelschman, dien men met het stelsel vertrouwd heeft gemaakt, de *ie* laat uitspreken en hem vervolgens zegt, dat hij de positie van de tong niet mag veranderen, doch alleen onder 't uitspreken der *ie* de lippen moet ronden en eenigszins vooruitsteken, zal het hem niet moeilijk vallen de *uu* te doen hooren en te leeren uitspreken. Zoo zijn er ook een groot aantal klanken, die wij in 't Nederlandsch niet gebruiken, maar die wij betrekkelijk gemakkelijk door toepassing van het stelsel kunnen leeren.

Als men nu zoover gevorderd is, dat men de nauwe voorklinkers naar genoegen kan ronden en ontronden, gaat men over tot het ontronden der geronde nauwe achterklinkers. Altijd uitgaande van het bekende, vergelijkt men eerst de *o* van *nog* en de *a* van *kat*. De ronding is bij de achterklinkers veel meer wang-ronding dan lip-ronding, is dus minder duidelijk na te gaan dan bij de voorklinkers, en het waarnemen er van vereischt derhalve meer oefening. Geholpen door hetgeen men reeds geleerd heeft, zal men evenwel spoedig er in slagen de *oo* van *room* en de *oe* van *roem* zonder ronding uit te spreken, en zoo twee klinkers te doen hooren, die de Nederlandsche taal niet kent. Vooral de ontronde *oo* is van belang voor hen, die Engelsch geleerd hebben of leeren, daar dit de *u* van het Engelsche *but* is, welken klank men in geen andere taal nog opgemerkt heeft.

Nadat men geleerd heeft de *u* van *but* uit te spreken, kan men overgaan tot het vormen der tusschenklinkers. Als men eenige malen snel de *u* van *but* en de *ee* van *heen* na elkaar heeft uitgesproken en gevoeld heeft, hoe de hoogste welving der tong zich van achteren naar voren verplaatst, treft men ten laatste de daartusschenliggende positie en spreekt dan den eersten der twee klanken uit, welke gezamenlijk den tweeklank *ui* vormen. Daarbij moet men bedenken, dat bij

den overgang van voorklinker tot achterklinker de punt der tong eenigszins naar beneden en naar achteren wordt gebracht en bij den tusschenklinker een tusschenstand inneemt.

Eerst na de nauwe klinkers nauwlettend te hebben bestudeerd, moet men overgaan tot de wijde klinkers. Als men de eerste lettergreep van *kirren* uitspreekt en den klinker verlengt, zal men het woord *keer* duidelijk hooren. Dit bewijst, dat het verschil tusschen *kir* en *keer* slechts in de lengte van den klinker schuilt, dat dus *kir* en *keer* in den grond denzelfden klinker hebben. Hoogstens is de *ee* in *keer* door het langer aanhouden iets minder wijd of iets nauwer dan de *i* van *kir*.

Vergelijkt men nu de *ee* van *been* met de *ee* van *beer*, dan zal men voelen, dat de spieren der tong bij het uitspreken van den eersten dezer twee klanken sterker zijn gespannen dan bij het uitspreken van den tweeden. Het hoogste punt van welving gaat niet verder naar voren of naar achteren, is alleen verder van het gehemelte verwijderd door het ontspannen van de spieren en dientengevolge het vlakker worden der tong. De afstand tusschen onder- en bovenkaak blijft ook dezelfde, de lippen blijven volkomen in denzelfden stand. Zoo vergelijke men ook de *eu* van *neus* en de *eu* van *deur*, overtuige zich vervolgens, dat men door de *i* van *kir* te ronden de *eu* van *deur* verkrijgt, en omgekeerd de ontronding dezer *eu* de *i* oplevert.

Op de boven aangewezen wijze moet men alle wijde klinkers met elkaar vergelijken, ook die, welke in het Nederlandsch niet voorkomen, leeren uitspreken, en al de wijde klinkers beschouwen in verband met de overeenstemmende nauwe. Dan kan men ook den eenen klinker door den anderen controleeren. Men spreekt bijv. de *ee* van *been* uit, verandert niets aan den stand der lippen en den afstand tusschen boven- en onderkaak, verplaatst het hoogste punt der welving van de tong van het middelgedeelte naar het achtergedeelte, zooals

de middel achterklinker dat vereischt, rondt vervolgens de lippen, en men zal de *oo* van *room* moeten hooren. Men zal dan allicht inzien, of men hier en daar bij het vormen der klanken nog gefaald heeft.

§ 38. Als men bij het luide uitspreken der klinkers niet dadelijk tot een resultaat kan komen omtrent de stelling der verschillende monddeelen, zal men wèl doen de klinkers te fluisteren; men zal dan gemakkelijker tot inzicht komen omtrent hun vorming. De gefluisterde klinkers toch hebben dezelfde stelling der spraakorganen als de luid gesprokene; de stem evenwel, die somtijds storend kan werken, blijft achterwege. [1])

Acustische eigenschappen der klinkers.

§ 39. Zoodra men geleerd heeft zich bij het uitspreken der klinkers rekenschap te geven van de wijze, waarop ze gevormd worden, zal men bemerken, dat somtijds bij zeer verschillende mondstelling gelijkluidende of liever nagenoeg gelijkluidende klanken worden voortgebracht. Daarom is het ook zoo moeilijk bij het aanleeren van vreemde talen alleen op het gehoor af te gaan. Men zal meenen denzelfden klank te hebben getroffen, terwijl de stelling der spraakwerktuigen toch geheel verschillend is, en de klank dus ook spoedig in een geheel anderen wordt omgewisseld, die werkelijk ook zeer verschillend klinkt. Men zal dus inzien van hoeveel belang het is bij het doen nabootsen van vreemde klanken de stelling der spraakwerktuigen aan te geven.

§ 40. Hoe bij verschillende mondstelling nagenoeg dezelfde

[1]) Zoo dringt ook Dr. Moritz Trautmann, die trouwens een, vooral in schijn, geheel ander stelsel van klinkerindeeling heeft opgesteld, er op aan bij de waarneming der klanken steeds van de gefluisterde uit te gaan. Zie Trautmann *Die Sprachlaute im Algemeinen und die Laute des Englischen, Französischen und Deutschen im Besondern*, pag. 28 en op andere plaatsen.

Zie ook de noot op blz. 20.

klank kan worden voortgebracht, vindt zijn verklaring in het volgende. Bij een luid uitgesproken klinker merkt men op, zooals reeds vroeger gezegd is:

1. *Stem*, d. i. de toon veroorzaakt door de in trilling gebrachte stembanden;

2. De *wijziging* en *versterking*, welke die toon ondergaat door het medeklinken der in trilling gebrachte lucht in de ruimten boven en beneden de stembanden (keelholte, mondholte, neusholte, borstholte); zie §§ 9 en 10.

Daar nu de stembanden naar willekeur kunnen worden gespannen en verlengd, weer ontspannen en verkort, kan men denzelfden klank lager en hooger doen hooren, men kan bijv. op denzelfden klinker een geheele toonladder zingen. De lucht evenwel, bevat in het spreekkanaal, waaraan men den meest verscheiden vorm kan geven, heeft altijd denzelfden toon[1]) afhankelijk van den vorm, dien men aan het spreekkanaal geeft. Zoovele verschillende vormen, zoovele verschillende klanken. Men heeft dus voor iederen klinker een toon, voortgebracht door de stembanden, waaraan men een zeer verschillende hoogte kan geven, en een onveranderlijken toon, veroorzaakt door de trillingen der lucht in de ruimten boven en beneden de stembanden. De klinker is dus het product dier twee geluiden.

§ 41. Wanneer men nu den klinker fluistert, vervalt de *stem*. Men houdt dus alleen over den klank, veroorzaakt door de in trilling gebrachte lucht in het spreekkanaal. Elke gefluisterde klinker zal derhalve één bepaalde toonhoogte hebben. Men kan zich hiervan gemakkelijk overtuigen door het feit, dat men onmogelijk fluisterend kan zingen. Hoe

[1]) In plaats van één toon heeft men eigenlijk een samenstel van tonen, daar de ruimte boven de stemspleet uit twee, bij de neusmedeklinkers uit drie, verschillende deelen bestaat, die ieder een eigen toon hebben. Één dezer tonen is evenwel luider dan de andere en dus het best waarneembaar. Wanneer nu van één toon gesproken wordt, bedoel ik dezen hoofdtoon.

gemakkelijk het iemand, die kan zingen, ook valt de toonladder te doen hooren op denzelfden klinker, bijv. *a*, is zulks onmogelijk bij de gefluisterde *a*. Wil men zich dus zekerheid verschaffen omtrent hetgeen den eenen klinker van den anderen doet verschillen — de *stem* toch is bij alle klinkers dezelfde — dan moet men de klinkers fluisteren.

§ 42. Nu heeft de ervaring geleerd, dat de in trilling gebrachte lucht in ruimten van zeer verschillenden vorm nagenoeg denzelfden klank kan voortbrengen; nooit evenwel is de klank geheel gelijk. Het kan dus ook bij het spreekkanaal voorkomen, dat bij zeer verschillenden stand der spraakwerktuigen nagenoeg dezelfde klank vernomen wordt.

§ 43. De toonhoogte der klinkers wordt door verschillende waarnemers zeer verschillend opgegeven. Dit kan ons geenszins verwonderen, als we bedenken, dat iedere waarnemer de klinkers heeft onderzocht, zooals hij gewoon was ze uit te spreken; de een heeft dus eigenlijk geheel andere klinkers tot voorwerp van zijn onderzoekingen gemaakt dan de andere. Er zijn immers geen twee menschen, die de klinkers met volmaakt denzelfden stand der spraakwerktuigen voortbrengen en dus op volkomen dezelfde wijze uitspreken. De *betrekkelijke* toonhoogte moet evenwel bij allen gelijk zijn. Ieder kan zich gemakkelijk overtuigen door de klinkers na elkaar te fluisteren, dat *oe* van alle klinkers de laagste toonhoogte heeft, *ie* de hoogste. Dat men van *ie* in *niet* overgaande op *i* in *fabrikant*, *ee* van *heet*, *ee* van *meer*, *e* van *bed* een steeds lageren toon voortbrengt. Als wij nu van *ie* uitgaan, kunnen wij de toonhoogte verlagen door den ongeronden nauwen boven tusschenklinker uit te spreken, of door ronding, waardoor men de *uu* van *minuut* verkrijgt. Deze twee klinkers hebben nagenoeg dezelfde toonhoogte en zijn zóó gelijk van klank, dat iemand, die de ongeronde nauwe boven tusschenklinker niet dikwijls gehoord en uitgesproken heeft, hem doorgaans verwart met de *uu* van *minuut*.

§ 14. Het is ook van belang op te merken, dat zulke paren als *i* van *fabrikant* en *ee* van *been*, *i* van *min* en *e* van *bed*, *o* van *dom* en *o* van *nog*, *eu* van *deur* en *u* van *dun* even weinig in toonhoogte en dus ook in klank verschillen als *ie* van *zien* en *i* van *fabrikant*, *ee* van *been* en *i* van *min*, *oo* van *room* en *o* van *dom*, *eu* van *neus* en *eu* van *deur*. De verklaring hiervan is, dat de toonhoogte van *ie* verlaagd kan worden door verwijding tot *i* van *fabrikant* of door verlaging tot *ee* van *been*. De wijde klinker houdt tamelijk zuiver het midden tusschen twee op elkaar volgende nauwe klinkers. Wanneer nu een vreemde taal een klinker bezit, dien wij in onze taal niet hebben, zijn we geneigd daarvoor in plaats te stellen dien klinker uit onze taal, welke in klank het meest met den vreemden klinker overeenstemt. Zoo kan de *i* van 't Engelsche *fin* in onze taal zeer goed worden nagebootst door de *ee* van *been* zeer kort uitgesproken. Als men in plaats van de *i* in *fabrikant* de *ee* uitspreekt, even kort als de *i*, zal men bijna geen verschil kunnen hooren.

§ 15. De klinkers aanduidende, zooals ze gegeven zijn in de „General Table of Vowels", pag. 24, hetwelk we anders zoo weinig mogelijk zullen doen, verkrijgt men dus de volgende paren van klinkers, zeer weinig verschillende in toonhoogte, dus ook in klank, en die men dus ook zeer licht met elkaar verwart.

i en e	*o* en ɔ	i en *i*
e en æ	*y* en ə	e en *e*
u en o	*ə* en œ	æ en *æ* enz.

§ 16. Wat aangaat de nagenoeg gelijkluidende tusschenklinkers en geronde klinkers, zie einde § 13, heeft men de volgende paren:

ih en y	*i*h en *y*
eh en ə	*e*h en *ə*
æh en œ	*æ*h en *œ*

§ 17. Dat de klinkers van genoemde paren elkaar in klank zeer nabij komen, blijkt ook voldoende uit het feit, dat men in de uitspraak van sommigen geen verschil kan hooren tusschen *pin* en *pen*, de *o* van *pot* en de *o* van *pop* enz. Wanneer men dus wil duidelijk maken, hoe een klinker in een vreemd woord moet worden uitgesproken en bijv. zegt, dat hij klinkt als de *e* van Nederlandsch *men*, zullen sommigen hem uitspreken als *e*, anderen als *i*. Men zal dus, door eenvoudig een woord ter vergelijking te geven, zijn doel, den vreemden klinker juist te doen uitspreken, niet altijd bereiken.

§ 48. Uit de vele klinkerstelsels, welker grondslag wordt gevormd door de toonhoogte aan iederen klinker bijzonder eigen (zie aanm. pag. 32) zullen wij dat van Dr. MORITZ TRAUTMANN, zooals hij het in zijn boek *Die Sprachlaute etc.* ontwikkeld heeft, ter verduidelijking geven. TRAUTMANN gaat, zooals reeds gezegd is, zie aanm. pag. 32, van de gefluisterde klinkers uit, om zoodoende buiten den storenden invloed der *stem* te blijven. Hij verdeelt eerst de klinkers in *mondklinkers* en *neusklinkers*. Iedere mondklinker heeft naast zich een neusklinker, die op volkomen gelijke wijze wordt gevormd als de mondklinker, met dit verschil slechts, dat bij de neusklinkers de neusholte niet van de keel- en mondholte is afgesloten en dus medewerkt tot het vormen van den klinker.

Het stelsel der mondklinkers bestaat uit vier rijen, die op de volgende wijze worden gerangschikt:

ui
oe
òè
u o ò ***a*** *a è e i*
èò
eo
iu

De rij *u o ò a* noemt hij de eerste of *u*-rij, de rij a *è e i* de tweede of *i*-rij, de rij *ui, oe òè* de derde of de *ui*-rij, en de rij *iu eo èò* de vierde of *iu*-rij. TRAUTMANN geeft andere letterteekens voor *ò, è, òè, oe, ui, èù, eo* en *iu;* dit doet evenwel tot het stelsel niets af, als men slechts zorg draagt *oe, ui* enz. niet uit te spreken als de *oe* van *roem,* de *ui* van *huis* enz.

Van de klinkers der eerste of *u*-rij is *u* die, welke van alle klinkers de laagste toonhoogte heeft, de klank die gehoord wordt in het Duitsche *gut* of het Italiaansche *lupo*[1]); *o* is de zoogenaamde gesloten *o,* zooals zij gehoord wordt in het Duitsche *ofen,* het Italiaansche *come* en het Fransche *beau; ò* is de opene *o* van het Fransche *encore* en het Italiaansche *cosa; a* is de klank, welke in het Fransche woord *pas* gehoord wordt. Deze vier gefluisterde klinkers vormen het septime-accoord g_2 b_2 d_3 f_3 (twee gestreept g, twee gestreept b, drie gestreept d, drie gestreept f).

Van de klinkers der tweede of *i*-rij is a de klank, dien men hoort in het Italiaansche *cane; è* de zoogenaamde opene *e,* zooals zij wordt uitgesproken in het Duitsche *nehmen, geben,* (wanneer men namelijk aan deze woorden den klank geeft, dien zij moeten hebben[2]), het Fransche *père* en het Italiaansche *scena; e* de zoogenaamde gesloten *e* van het Duitsche *schnee,* het Fransche *fée* en het Italiaansche *meno; i* is de klank, die gehoord wordt in het Duitsche *liebe,* het Fransche *pis* en het Italiaansche *fido.* Deze vier klinkers vormen ook een septime-accoord, dat juist een octaaf hooger ligt dan dat der eerste rij, dus g_3 b_3 d_4 f_4.

Van de klinkers der derde rij is *òè* de klank, die gehoord

---

[1]) Wij nemen om alle vergissing te voorkomen dezelfde woorden, welke door Trautmann als voorbeelden zijn genoemd.

[2]) Trautmann zegt „wenn nämlich diese wörter richtig gesprochen werden."

wordt in het Fransche *leur; oe* wordt gehoord in het Duitsche *schön* en het Fransche *eux; ui* is de klank van de *u* in het Duitsche *güte* en de *u* van het Fransche *pu*. Deze drie vormen den drieklank g_3 b_3 d_4.

Van de klinkers der vierde rij wijst *èò* een klank aan, die niet als a en niet als *ò* klinkt, maar tusschen de twee schijnt in te staan. De klank wordt in Hannover dikwijls gehoord in plaats van de lange *a* van het Duitsche *Zahn, vater; eo* en *iu* zijn twee dofklinkende vocalen, welke in de meest bekende talen niet worden aangetroffen. Evenals *ui* meer als *i* klinkt dan als *u*, zoo is de klank van *iu* meer gelijk aan dien van *u* dan van *i*. De klinkers *èò, eo* en *iu* vormen ook een drieklank, en wel denzelfden als *a, ò* en *o*.

Het systeem is dus gegrond op harmonische tonen en wel op de volgende:

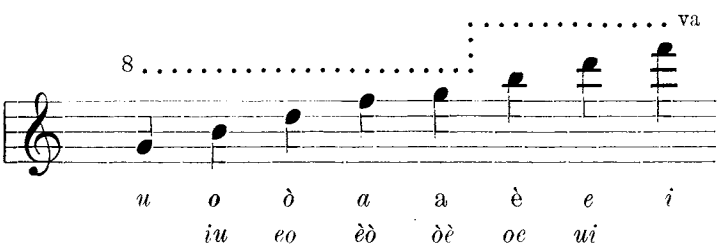

Na aldus de klinkers gerangschikt te hebben volgens de toonhoogte, die de schrijver voor de gefluisterde klinkers heeft gevonden, gaat hij over tot de beschrijving van den stand der spraakwerktuigen, of liever van den vorm der ruimte boven de stembanden.

Bij de *u* is er tusschen onder- en bovenkaak slechts een geringe afstand, zoodat men nauwelijks een speldeknop tusschen de onderste en bovenste snijtanden kan steken. De lippen zijn eenigszins vooruitgestoken en laten in het midden slechts een kleine, langwerpige ronde opening over. De tong is samengetrokken, zoodat zij op geen enkele

plaats de tanden aanraakt; vooral de punt is duidelijk teruggetrokken.

Bij de *o* is de ruimte tusschen onder- en bovenkaak iets grooter dan bij de *u*. De lippen zijn minder sterk vooruitgestoken, terwijl de mondopening grooter is dan bij de *u*. De tong is ook samengetrokken, maar minder sterk dan bij den voorgaanden klinker.

Bij *ò* is de afstand tusschen boven- en onderkaak weer grooter dan bij *o*, de lippen zijn minder vooruitgestoken, de mondopening is grooter, de tong nog minder samengetrokken dan bij het uitspreken der *o*. De punt van de tong raakt juist aan het tandvleesch der onderste snijtanden.

Bij *a* is de ruimte tusschen onder- en bovenkaak weer grooter dan bij *ò*, zoodat zij de grootste wijdte bereikt, welke bij het spreken wordt aangetroffen. De mondopening is zeer groot, en de lippen, in overeenstemming met den afstand tusschen onder- en bovenkaak, zijn wijd van elkaar. De tong heeft zich nog meer uitgebreid dan bij de *ò* en raakt met de geheele punt niet alleen aan het tandvleesch der onderste snijtanden, maar ook aan de snijtanden zelf.

Ook wordt er gewezen op de beweging van het zachte gehemelte bij het uitspreken van de klinkers dezer rij; bij *a* wordt het eenigszins naar boven en naar achteren getrokken bij *ò*, *o* en *u* telkens iets meer.

Van de klinkers der tweede rij is de afstand tusschen onder- en bovenkaak bij a even groot als bij *a*. De mondhoeken zijn eenigszins weggetrokken, en de mondopening is grooter dan bij eenigen anderen klank. De tong ligt vlak in de mondholte (bijna geheel als in den toestand van rust) en raakt overal met haar randen de onderste rij tanden.

Bij het uitspreken der *è* is de afstand tusschen onder- en bovenkaak kleiner dan bij de a en wel even groot als bij de *ò*. De stand der lippen als bij de a, maar de mond-

opening is kleiner. Het middengedeelte der tong nadert het harde gehemelte, zoodat de zijranden de bovenste kiezen aanraken. De punt der tong ligt tegen de onderste snijtanden.

Bij *e* is de afstand tusschen boven- en onderkaak weer kleiner dan bij *è* en wel even groot als bij *o*. Lippen en mondhoeken als bij *a* en *è*, maar de mondopening is kleiner. Het middengedeelte der tong nadert nog meer het harde gehemelte, en de zijranden zijn nog vaster tegen de bovenste kiezen gedrukt, terwijl de punt der tong weer tegen de onderste snijtanden rust.

De afstand tusschen onder- en bovenkaak is bij de *i* weer even klein als bij de *u*. De mondhoeken weggetrokken als bij a, *è* en *e*, de lippen zijn nog dichter bij elkaar dan bij het uitspreken der *e*, en de mondopening vormt een lange, smalle spleet. De tong, die met de punt ook weer tegen de onderste snijtanden is gedrukt, is in het middengedeelte nog dichter bij het harde gehemelte dan bij het uitspreken der *e*, terwijl de zijranden vast sluiten aan de bovenste kiezen, zelfs aan het harde gehemelte, zoodat er in het midden slechts een nauwe geul overblijft.

Bij de klinkers der derde rij worden twee klinkers met gelijken afstand tusschen onder- en bovenkaak der eerste en tweede rij zoodanig vereenigd, dat van de klinkers der eerste rij de stand der lippen, van die der tweede de stelling der tong genomen wordt. Zoo heeft

òè den stand der lippen als bij *ò*, de stelling der tong als bij *è;*

oe „ „ „ „ „ „ *o*, „ „ „ „ „ „ *e;*

ui „ „ „ „ „ „ *u*, „ „ „ „ „ „ *i*.

Bij de klinkers der vierde rij heeft juist het omgekeerde plaats; de stand der lippen is als bij de laatste drie klinkers der tweede rij, de stelling der tong als bij de eerste drie klinkers der eerste rij. Zoo heeft

èò den stand der lippen als bij *è*, de stelling der tong als bij *ò*;
eo „ „ „ „ „ „ *e*, „ „ „ „ „ „ *o*;
iu „ „ „ „ „ „ *i*, „ „ „ „ „ „ *u*.

De schrijver zegt vervolgens:

Dat de verschillende vormen van keel- en mondholte bij onze veertien klinkers werkelijk in even harmonische verhoudingen tot elkaar staan als de toonhoogten der gefluisterde klinkers, is gemakkelijk in te zien. In de rij *u*, *o*, *ò* en *a* gelijkmatig toenemen van den afstand tusschen onder- en bovenkaak, gelijkmatige verwijding der mondopening, gelijkmatige vooruitschuiving der tong en gelijkmatige beweging van het zachte gehemelte. In de rij a, *è*, *e* en *i* neemt de afstand tusschen onder- en bovenkaak in dezelfde mate weer af, als hij bij de *u*-rij is toegenomen, terwijl de mondopening smaller wordt en het middengedeelte der tong het gehemelte meer en meer nadert. Even gelijkmatig zijn de bewegingen bij het overgaan van den eenen klinker tot den anderen der derde en vierde rij.

Daarop schikt Dr. TRAUTMANN zijn klinkers met betrekking tot de bewegingen der lippen, der tong en van het zachte gehemelte, doch vooral met betrekking tot den afstand tusschen boven- en onderkaak en verkrijgt dan de volgende tabel:

	a	*a*	
ò	*òè*	*èò*	*è*
o	*oe*	*eo*	*e*
u	*ui*	*iu*	*i*

In ieder der horizontale rijen staan vier klinkers, die bij hun uitspraak gelijken afstand tusschen onder- en bovenkaak vereischen; alleen in de bovenste rij staan slechts twee.

Het stelsel der neusklinkers komt volkomen overeen met dat der mondklinkers; de toonhoogte van iederen neusklinker

is evenwel een terts lager dan die van den overstemmenden mondklinker.

Om nu te bewijzen, dat de gefluisterde klinkers werkelijk de genoemde toonhoogte hebben, heeft Dr. TRAUTMANN stemvorken laten maken, die op verschillende toonhoogten staan. Wanneer men nu bij het fluisteren van een klinker, bijv. van de *u*, verschillende stemvorken voor de mondopening houdt, zal de stemvork, die de toonhoogte heeft van g_2 zoo duidelijk gaan medeklinken, dat de klank in een tamelijk groote zaal overal waarneembaar is. Zoo klinkt bij het fluisteren der *o* de b_2-stemvork het luidst, bij dat der *ò* de d_3-stemvork enz. Dit beweert althans de schrijver. Daar men evenwel om hem te controleeren een zeer groot aantal stemvorken zou behoeven, en het mijn vaste overtuiging is, dat de werkelijke toonhoogte bij geen twee personen dezelfde is, heb ik alleen de proef genomen met eenige stemvorken (tusschen c_2 en c_3), die mij ten dienste stonden. Geen dezer kon door het fluisteren van eenigen klinker tot medetrillen worden gebracht.

Dr. TRAUTMANN weet natuurlijk, dat het aantal der klinkers, die in verschillende talen gebruikt worden, of die gevormd kunnen worden, veel grooter is dan 14. Hij breidt daarom zijn stelsel uit en spreekt van tusschen-vocalen en neven-vocalen. We zullen nog slechts de tusschen-vocalen noemen.

Een tusschenklinker, zegt Dr. TRAUTMANN, is een klinker, die, wat de toonhoogte zoowel als wat den vorm van het spreekkanaal (keelholte, neusholte en mondholte) betreft, juist het midden houdt tusschen twee grondklinkers (de oorspronkelijke klinkers der 4 rijen). Een tusschenklinker kan staan òf tusschen twee naast elkaar staande grond-vocalen derzelfde rij òf tusschen twee verwante grond-vocalen van verschillende rijen, bijv. tusschen *u* en *o*, a en *è*, *u* en *ui*, *o* en *oe*. Wanneer nu de tusschenklinkers door een stip worden aangeduid, krijgt men het volgende stelsel:

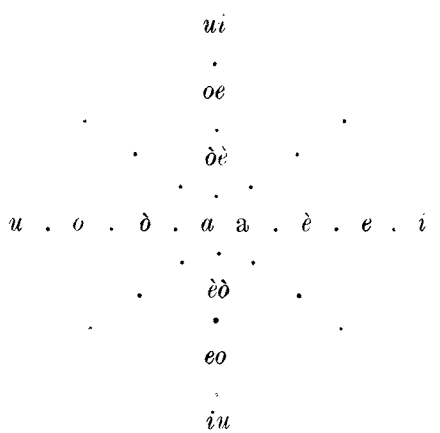

Daar nu de afstand tusschen twee naast elkaar liggende grondklinkers derzelfde rij een terts is, zoo ligt tusschen twee op elkaar volgende klinkers van het uitgebreide stelsel een geheele toon. De tusschenklinker tusschen *u* en *o* heeft dus a_2 als toonhoogte, die tusschen a en *è* heeft de toonhoogte van a_3 [1]).

Als men de nevenklinkers meerekent, omvat Dr. TRAUTMANN's stelsel 280 klinkers (140 mondklinkers en 140 neusklinkers), die de schrijver geordend heeft naar de toonhoogte van de gefluisterde klinkers en den vorm van het spreek-

---

1) Het is mij onbegrijpelijk, hoe iemand, die zijn stelsel op de toonhoogte der klinkers bouwt, een zoo in 't oog vallende fout kan begaan. „Daar de afstand tusschen twee naast elkaar liggende grondklinkers derzelfder rij een terts is, zoo ligt tusschen twee op elkaar volgende klinkers van het uitgebreide stelsel een geheele toon." Maar weet Dr. Trautmann dan niet, dat er groote tertsen en kleine tertsen bestaan; dat de afstand tusschen *g* en *b* twee heele tonen bedraagt, maar tusschen *b* en *d*, *d* en *f* slechts anderhalven toon? Welke toonhoogte heeft nu de klinker tusschen *o* en *ò*? Tusschen c_3 en cis_3, is dus 3/4 toon van de twee grondvocalen verwijderd. De klinker tusschen *u* en *ui* houdt juist het midden tusschen g_3 en f_3. Waar blijft nu de zoo hoog geprezen regelmaat van het stelsel? Hoe nu den juisten klinker door middel van de toonhoogte te treffen?

kanaal. Mij dunkt, dat het niet moeilijk moet vallen aan het stelsel van BELL-SWEET de voorkeur te geven.

De medeklinkers.

§ 49. Volgens de bepaling, in § 21 van de medeklinkers gegeven, heeft er òf afsluiting der mondholte plaats bij hun vorming, òf vernauwing van het kanaal, waardoor de lucht stroomt. Bij de medeklinkers op de eerste wijze gevormd, verkrijgt men een ploffend, knallend of knappend geluid; bij die, welke op de tweede wijze ontstaan, een wrijvend, sissend, fluitend geluid. Naar den aard van het geluid verdeelt men de medeklinkers in *klappers* en *glijders*.

§ 50. Vernauwing van het spreekkanaal sluit aanraking volstrekt niet uit, als slechts de aanraking zoodanig is, dat de lucht onafgebroken door het mondkanaal kan stroomen, terwijl noch bij het begin noch bij het einde van den klank, door plotselinge samenbrenging of scheiding der monddeelen, een klappend geluid wordt vernomen. Zoo heeft er bij het uitspreken der *f* aanraking plaats tusschen onderlip en boventanden; maar noch bij het begin noch bij het einde van den klank verneemt men een klappend geluid. Bij de *p* daarentegen, waar de afsluiting volkomen is, kan men zich in den aard van het geluid niet bedriegen, en ieder zal, zonder zich te bedenken, de *p* onder de *klappers* rangschikken.

§ 51. Moeilijker wordt het evenwel bij de *l* en de *r*. Daar men deze klinkers naar willekeur kan aanhouden — hetwelk bij de *b*, *p*, *t*, *d* enz. niet het geval is — zou men ze al licht onder de *glijders* brengen. Toch zal men bij het uitspreken vooral ook bij het fluisteren der *l* een klappend geluid hooren bij het aanbrengen of het wegnemen van de tong. Spreekt men bijv. het woordje *al* eenige malen vlug na elkaar uit, dan zal men wellicht tot het inzicht komen, dat de *l* niet tot de *glijders*, maar tot de *klappers* gebracht moet worden.

Hetzelfde geldt ook voor de *r*. Bij het uitspreken der lip-*r*, *brr*, een klank, dien men laat hooren, als men koud is, komt vooral duidelijk uit, hoe men een opeenvolging van klappende geluiden heeft.

Daar evenwel het onderscheid duidelijk is tusschen de klappers, welke werkelijk slechts ploffende geluiden zijn, en de *l* en *r*, onderscheidt men de klappers in:

a. eigenlijke klappers,

b. *l*-klanken en

c. *r*-klanken.

§ 52. Alle medeklinkers, zoowel de klappers als de glijders, kunnen gevormd worden door middel van *stem* en door middel van *adem* (zie § 13). Men onderscheidt dus *stem-medeklinkers* en *adem-medeklinkers* of *stemhebbende* en *stemlooze*. Zoo zijn de *v*, *z*, *b*, *d* in *boven*, *ijzer*, *bed* en *dam* stem-medeklinkers, daar men bij het uitspreken dier medeklinkers de stembanden in trillende beweging brengt, terwijl de *f*, *s*, *p* en *t* adem-medeklinkers genoemd worden, omdat de lucht, benoodigd voor het vormen dier medeklinkers, door de openstaande stemspleet gaat, natuurlijk zonder de stembanden in trilling te brengen (zie ook §§ 13, 21 en 22).

Niet bij alle stem-medeklinkers is de *stem* even hoorbaar. Bij die, welke naar willekeur kunnen worden aangehouden, moet zij veel duidelijker waarneembaar zijn dan bij de andere. Bij het uitspreken der *b*, *d* enz. kan men slechts voor een oogenblik een dof geluid doen hooren, daar de volkomen afgesloten mondholte al dadelijk met lucht gevuld is, en dus nieuwe toevoer van de longen door de stemspleet onmogelijk wordt.

§ 53. De medeklinkers kunnen worden gevormd met en zonder afsluiting van de neusholte. Wanneer de vernauwing tusschen het zachte gehemelte en den achterwand der keelholte de lucht in de neusholte niet toestaat mee te trillen, kan men slechts mond-medeklinkers vormen; is de opening tot de neusholte evenwel zoo groot, dat de lucht in de neusholte

den klank ook mede helpt voortbrengen, dan verkrijgt men de neus-medeklinkers.

Brengt men de spraakwerktuigen in den stand, vereischt voor het uitspreken der *b*, en opent men dan den toegang tot de neusholte, zoodat de lucht uit de longen daar een uitweg kan vinden, dan verkrijgt men den neusmedeklinker *m*, die evenzeer een klapper is als de *b*. Het klappend geluid is duidelijk hoorbaar bij het snel uitspreken van een woord als *mama*, of bij het fluisteren daarvan.

§ 54. Men verkrijgt dus het volgende stelsel:

mond- / neus- } medeklinkers
- glijders
  - stemhebbende
  - stemlooze
- klappers
  - eigenlijke klappers
    - stemhebbende
    - stemlooze
  - *l*-klanken
    - stemhebbende
    - stemlooze
  - *r*-klanken
    - stemhebbende
    - stemlooze

§ 55. Op iedere plaats in het spreekkanaal, van de stemspleet af, kan, met uitzondering van de neusholte alleen, een vernauwing of afsluiting gevormd worden. Daar een verandering in de *plaats* van den medeklinker — den naam *plaats* zullen wij geven aan het punt van vernauwing of afsluiting — een wijziging van den klank ten gevolge heeft, is het aantal der medeklinkers, die gevormd *kunnen* worden, oneindig groot. Om tot een goede, stelselmatige rangschikking te komen, moeten wij dus alle nagenoeg gelijkklinkende en nagenoeg gelijkgevormde medeklinkers onder één naam te zamen vatten en de indeeling niet naar de plaats doen geschieden. Nu zijn evenwel in het spreekkanaal duidelijk aangegeven afdeelingen, waaraan wij den naam *gebied* zullen geven. Bij de indeeling der medeklinkers onderscheidt men de volgende tien afdeelingen:

1. Het lippengebied, tusschen de beide lippen;

2. Het lip-tandgebied, tusschen de bovenste snijtanden en de onderlip, of tusschen de onderste snijtanden en de bovenlip;

3. het tandgebied, tusschen de punt of het *blad* der tong (zie § 6) en de onder- en boventanden met tandvleesch en *boog* (zie § 5);

4, 5 en 6, het gebied van het harde gehemelte waarbij men onderscheidt:

4. het *voorste gedeelte,* tusschen het voorste gedeelte van het harde gehemelte en de eenigszins achterwaarts gebogen punt der tong, of het voorste gedeelte van het middelgedeelte der tong;

5. het *middelgedeelte* tusschen het middelgedeelte van het harde gehemelte en het middelgedeelte der tong;

6. het *achterste gedeelte* tusschen het achterste gedeelte van het harde gehemelte en het middelste gedeelte der tong;

7. het gebied van het zachte gehemelte, tusschen het zachte gehemelte en het achterste gedeelte der tong;

8. het keelholtegebied, tusschen den achterwand der keelholte en den wortel der tong;

9. het gebied van het bovenste gedeelte van het strottenhoofd, tusschen de valsche stembanden;

10. het gebied der stembanden, tusschen de stembanden.

Van deze 10 afdeelingen, welke volledigheidshalve alle genoemd zijn, kunnen wij 8 en 9 buiten rekening laten, dewijl daar slechts klanken worden voortgebracht, die noch in het Nederlandsch, noch in een der Europeesche talen worden gehoord.

§ 56. Wij zullen aan de medeklinkers van de 8 in aanmerking komende afdeelingen de volgende namen geven: 1. *lipmedeklinkers*, 2. *lip-tandmedeklinkers*, 3. *tandmedeklinkers*, 4. *voor-gehemeltemedeklinkers*, 5. *middel-gehemeltemede-*

	Glijders.		Klappers.					
			Eigenlijke klappers		*l-klanken*		*r klanken*	
	stemh.	steml.	stemh.	steml.	stemh.	steml.	stemh.	steml.
1. Lipmedeklinkers	bou*w*en Eng. *w*ell	lu*w*te Eng. *w*hite	*b*ed	*p*et			als men koud is *brr*	als men warm is *prr*
2. Lip-tandmedeklinkers	*w*aar *v*an	'*tw*are raa*f*						
3. Tandmedeklinkers	Eng. *th*ee *z*oom Fr. *J*ean	Eng. *th*ink *s*om *Ch*arlotte	*d*am	*t*on	*l*and	*fl*uit	*r*ond	*tr*aan
4. Voorgehemeltemedekl.	Eng. d*r*y	Eng. t*r*y	bie*d* je	rie*tj*e				
5. Middel-gehemeltemedekl.	*j*a	'*tj*aar						
6. Achter-gehemeltemedekl.	li*gg*en	li*ch*t	pi*k*draad	*k*ind			Door hen, die de tand-*r* niet kunnen uitspreken	
7. Zachte-gehemeltemedekl.	wa*g*en	wa*ch*t	Eng. *g*ood pla*k*boek	pa*k*			bra*d*en	pra*t*en
10. Stembandmedeklinkers		*h*aar		zie § 72				

klinkers, 6. *achter-gehemeltemedeklinkers*, 7. *zachte-gehemeltemedeklinkers*, 10. *stembandmedeklinkers*.

Mondmedeklinkers.

§ 57. Men verkrijgt dus, naar aanleiding van hetgeen er in § 49—§ 56 is gezegd, de volgende indeeling der mondmedeklinkers (zie pag. 48).

§ 58. Glijders. *Lipmedeklinkers* (1). De *w* van *bouwen*, *vernieuwen*, *leeuwen* heeft haar grootste vernauwing tusschen de beide lippen. Wanneer zij gevolgd wordt door een stemloozen medeklinker, wordt zijzelf ook stemloos, bijv. in *luwte*, *leeuwtje*. Men kan zich het zekerst overtuigen, of een medeklinker stemhebbend of stemloos is, door onder 't uitspreken van het woord met den duim en de twee voorste vingers op het strottenhoofd te drukken. Voelt men de trilling door de stembanden veroorzaakt, dan is de medeklinker stemhebbend; voelt men niets, doordien de stembanden van elkaar verwijderd zijn en dus niet in trilling worden gebracht, dan is de medeklinker stemloos. Bij het uitspreken nu van *bouwen* voelt men de trilling der stembanden onafgebroken van het begin tot het einde van het woord; bij het uitspreken van *luwte* voelt men de trilling bij *l* en *u*, niet bij *w* en *t*, doch wel weer bij *e*. De *w* en *t* in *luwte* zijn dus stemlooze medeklinkers, de *w* van *bouwen* moet dus een stemhebbende medeklinker zijn. Zie ook § 13, waar nog een ander middel aan de hand wordt gedaan, om het onderscheid tusschen stemhebbende en stemlooze klanken waar te nemen.

De *w* van het Engelsche *well* verkrijgt men door bij het uitspreken der *oe* van *boer* de opening tusschen de lippen zoozeer te vernauwen, dat de klinker overgaat in een medeklinker. De overeenkomstige stemlooze medeklinker wordt in de uitspraak van vele Engelschen gehoord in *white*, *where*

enz. Men moet hierbij niet vergeten, dat lip-ronding in 't Engelsch bijna niet voorkomt, zie ook § 32.

§ 59. *Lip-tandmedeklinkers* (2). Wanneer men *stem* laat hooren en vervolgens de boventanden met de onderlip licht aanroert, dan verkrijgt men de *w* van *waar*; worden onder dezelfde omstandigheden de onderlip en boventanden in nauwere aanraking gebracht, dan laat men de *v* van *van* hooren. Het verschil van *v* en *w* is dus een verschil van graad en sterkte: want wordt de onderlip vaster tegen de boventanden gedrukt, dan is er een krachtiger luchtstroom noodig om een klank voort te brengen. Daar de *w* en *v* zoo na aan elkaar verwant zijn, is het niet te verwonderen, dat ze licht verwisseld worden, zoodat men dikwijls *vreed* hoort in plaats van *wreed*. De stemlooze lip-tandmedeklinkers hoort men in *'t ware* — waar de *w* stemloos is door den invloed van de voorafgaande stemlooze *t* — en in *fluit, raaf.*

§ 60. *Tandmedeklinkers* (3). De *th* van het Engelsche *thee* wordt gevormd door de tong breed te maken, het middelgedeelte rechts en links tegen de bovenste kiezen te drukken, vervolgens de punt van de tong licht in aanraking te brengen met den snijkant of den binnenkant der boventanden en dan stem te laten hooren. De overeenstemmende stemlooze medeklinker wordt gehoord in *think, author, bath* etc.

Als men de tong smaller maakt, haar aan weerskanten drukt tegen den binnenkant der voorste bovenkiezen en den tip in de onmiddellijke nabijheid van het tandvleesch der boventanden plaatst, verkrijgt men den stemhebbenden medeklinker *z* in *zoon, rozen* en den stemloozen medeklinker *s* in *sloot, los.*

Wordt de vernauwing niet door de punt der tong tot stand gebracht, maar door het blad, is zij dus verder naar achteren gelegen, en blijft de tip der tong vrij, dan heeft men met *stem* den klank der *J* in *Jean* en met *adem* den klank der *Ch* in *Charlotte, China.*

Men zal zich gemakkelijk kunnen vergewissen van de verandering in den stand der tong, met name van het voorste gedeelte, als men overgaat van de *j* in *ja* tot de *J* in *Jean* en vervolgens tot de *z* in *zoon*. De vernauwing komt in het eerste geval tot stand, door het middelgedeelte der tong, bij den tweeden medeklinker verplaatst zij zich verder naar voren, terwijl er tevens een gleuf in de tong wordt gevormd, waardoor de adem in een breeden stroom naar de tanden wordt gericht: bij het uitspreken der *z* komt alleen de tip der tong dicht bij of in aanraking met het tandvleesch, terwijl de gleuf in de tong smaller wordt, en de uitstroomende lucht dus ook met meer kracht de tanden treft. Men moet vooral zorg dragen zijn aandacht te bepalen bij de wijze, waarop de klanken gevormd worden en onmiddellijk van den eenen op den anderen overgaan.[1])

Tot dit gebied behoort ook de Engelsche *r* van *reed, baron* enz., zooals die doorgaans, vooral in het Zuiden van Engeland, wordt uitgesproken.

§ 61. *Voor-gehemeltemedeklinkers* (4). Deze rij moet bij het bespreken der klanken van het Nederlandsch oningevuld blijven, omdat de medeklinkers, welke deze plaats in het stelsel moeten innemen, in 't Nederlandsch niet voorkomen TRAUTMANN plaatst in deze rij onder andere de *ch* van *mich, gleich,* zooals deze woorden vooral in Leipzig worden uitgesproken.

§ 62. *Middel-gehemeltemedeklinkers* (5). De stemhebbende

---

[1]) In de uitspraak van velen wordt de *s* gevormd met den tip der tong tegen of in de onmiddellijke nabijheid van de ondertanden. Ik merkte dit voor de eerste maal op, toen ik met een leerling de uitspraak van *ths* in het Engelsche woord *months* behandelde. Ik ried hem aan bij het overgaan van *th* naar *s* de punt van de tong langs de tanden naar boven te laten glijden. „Bij mij gaat de punt der tong naar beneden," zei hij, en zoo was het inderdaad. Toen mijn aandacht eenmaal op dit punt was gevestigd, bevond ik, dat zeer vele Nederlanders de *s* op deze wijze voortbrachten.

is de *j* van *ja*, de stemlooze de *j* van *'t jaar*, welke stemloos wordt gemaakt door invloed van den voorafgaanden stemloozen medeklinker. Het is gemakkelijk de *j* van *ja* te vormen door *ie* uit te spreken en, zonder verder iets aan den stand der spraakwerktuigen te veranderen, de vernauwing tusschen de tong en het gehemelte nog sterker te maken, zoodat men duidelijk een medeklinker laat hooren. Als men daarna de stemspleet opent, zoodat men *adem* verkrijgt in plaats van *stem*, heeft men de toonlooze *j*.

§ 63. *Achter-gehemeltemedeklinkers* (6) en *zachte-gehemeltemedeklinkers* (7). Hiertoe behooren de verschillende stemhebbende en stemlooze *g*-klanken. Wij hebben deze twee rijen samengetrokken, omdat de *g* na voorklinkers doorgaans gevormd wordt tegen het harde gehemelte, na achterklinkers tegen het zachte gehemelte. Men zal het verschil duidelijk kunnen merken, als men de woorden *lig* en *lag* eenige malen na elkaar uitspreekt en dan de twee *g*'s afzonderlijk na elkaar laat hooren. De plaats van de *g* in *lag* ligt veel verder naar achteren dan die van de *g* in *lig*. De stemhebbende hoort men in *ingang, wagen, ploegen,* de stemlooze in *lig, licht, dag, nacht, school, scheef* enz. De *g* aan het begin van een woord, als in *gaan, grond, gloed* wordt door mij stemloos uitgesproken.

Tot de zachte-gehemeltemedeklinkers behoort ook de *g*-klank, welken men dikwijls hoort van hen, die de *r* niet kunnen uitspreken, als in *brug, park* enz.

§ 64. *Stembandmedeklinkers* (10). Van deze komt alleen de stemlooze voor, namelijk de *h* in woorden als *held, ham* enz. De stembanden worden zoo dicht bij elkaar gebracht, dat een hoorbaar geruisch ontstaat, zonder evenwel elkaar zoo dicht te naderen, dat ze in trilling worden gebracht, en men *stem* hoort. Men ziet dus, dat uit den aard der zaak de stemhebbende medeklinker, overeenstemmende met de *h*, niet kan voorkomen.

Brengt men de stembanden wat dichter bij elkaar, doch niet zoo ver als voor de vorming van een zuiveren klinker noodig is, dan kan men een stemhebbenden klank voortbrengen, die den indruk maakt van een heesch klinkergeluid. Dezen klank nemen wij niet onder de gewone spraakklanken op.

§ 65. K l a p p e r s. *Eigenlijke.* Zooals reeds gezegd is, wordt bij de eigenlijke klappers onder de mondmedeklinkers — dus niet bij de neusmedeklinkers — de luchtstroom, die uit de longen komt, voor een oogenblik geheel gestuit. Bij de stemhebbende medeklinkers kan men, na de sluiting gevormd te hebben, voor een oogenblik stem doen hooren, door de lucht uit de longen in de ruimte boven de stembanden te doen stroomen; maar zoodra die ruimte geheel gevuld is, houdt die mogelijkheid op.

De stemhebbende klappers zijn over 't algemeen zwakker dan de stemlooze, daar de uitstroomende lucht bij de stemhebbende reeds door de verengde stemspeet wordt tegengehouden.

Wat de plaats aangaat, heeft iedere glijder een overeenstemmenden klapper. Maakt men dus van de vernauwing een sluiting, dan verandert men een glijder in een klapper.

§ 66. *Lipmedeklinkers* (1). Overeenstemmende met de *w* van *bouwen* en de *w* van *luwte* heeft men den stemhebbenden medeklinker *b*, als in *band, kabel, tobbe,* en den stemloozen medeklinker *p*, als in *pet, roepen, rob.* Bij het uitspreken der *b* worden dus de stembanden zoo dicht bij elkaar gebracht, dat ze in trilling komen; bij het uitspreken der *p* blijft de stemspleet open. De klappers behoorende bij de *w* van het Engelsche *well* en de *wh* van het Eng. *white* kunnen alleen vóór of na de geronde klinkers voorkomen, als in *boer, koopen.* Men moet nooit uit het oog verliezen, dat iedere klank gewijzigd *kan* worden door den invloed der naburige klanken. In de volgende hoofdstukken zal dit

herhaaldelijk ter sprake komen. In dit gedeelte zal er, om verwarring te voorkomen, slechts nu en dan op gewezen worden.

§ 67. *Lip-tandmedeklinkers* (2). De klappers van dit gebied komen in mijn uitspraak van het Nederlandsch niet voor. De *w* van *waar* enz., die door sommige phonetici een klapper wordt genoemd, zou volgens hen hier een plaats moeten vinden. Het zal altijd moeilijk zijn een volkomen sluiting te vormen tusschen onderlip en boventanden, daar de lucht door de tusschenruimten der tanden kan stroomen. De *w*, die ik uitspreek, is een glijder (zie § 59).

§ 68. *Tandmedeklinkers* (3). Als men de vernauwing bij het uitspreken der *th*, *s* en *sh* in een sluiting doet overgaan, verkrijgt men den stemhebbenden medeklinker *d* in *daar*, *raden* en den stemloozen medeklinker *t* in *tal*, *raad*, *praten*. Men ziet dus, dat de *d* en *t* op verschillende wijzen kunnen worden gevormd. Zooals wij, Nederlanders, ze uitspreken, plaatsen wij de punt der tong juist daar, waar de boventanden in het tandvleesch overgaan, dus tusschen den bovenkant der tanden en den boog.

§ 69. *Voor-gehemeltemedeklinkers* (4). De klappers van dit gebied hoor ik in mijn uitspraak van de *d* en *t*, als zij voorafgegaan worden door een klinker en gevolgd door de *j*, als in *bied je*, *rietje*. De *t* van *riet* met die van *rietje* vergelijkende, is het zeer duidelijk, dat in het laatstgenoemde woord de sluiting niet geschiedt met den tip der tong, maar met dat gedeelte, waarmede de vernauwing voor den *j*-klank wordt gevormd. Na achterklinkers gaan deze *d*- en *t*-klank licht over tot het volgende gebied (zie § 70).

§ 70. *Middel-gehemeltemedeklinkers* (5). Als de *g*- en *k*-klanken wat ver naar voren gevormd worden, verkrijgt men de klappers van dit gebied. Men hoort ze bijv. in het Fransche *guide* en *qui* en volgens Trautmann in het Duitsche *giessen* en *kind*. Men ziet, dat in de genoemde voorbeelden de *g*- en *k*-klappers gevolgd worden door een bovenvoorklinker,

waardoor dan ook de vorming zoo ver naar voren licht verklaarbaar is.

§ 71. *Achter-gehemeltemedeklinkers* (6) en *zachte-gehemeltemedeklinkers* (7). De klappers overeenstemmende met de glijders van dit gebied zijn de *k* van *pikdraad, bakboord,* die stemhebbend wordt door den volgenden stemhebbenden medeklinker, en de *k* van *kip, kat, pakken.* De plaats van vorming van deze klappers hangt van de voorafgaande en volgende klanken af.

§ 72. *Stembandmedeklinkers* (10). Zooals wij in § 64 hebben gezien, is er in het gebied der stembandmedeklinkers slechts één glijder, de *h*. Uit den aard der zaak is er ook slechts één overeenstemmende klapper, die gevormd wordt door de stemspleet geheel te sluiten en dan plotseling de eenigszins samengeperste lucht vrijen doorgang te verleenen. Bij het fluisteren van woorden, die met een klinker aanvangen en vooral ook bij het kuchen, is deze klapper duidelijk waar te nemen. Een afzonderlijk letterteeken hebben wij niet daarvoor.

§ 73. L-klanken. De eenige *l*-klanken, welke men in 't Nederlandsch hoort, zijn tandmedeklinkers. Ze worden gevormd door den tip der tong tusschen den bovenkant der tanden en den boog te plaatsen, zorg dragende, dat de zijranden der tong — althans één der zijranden — niet met de kiezen in aanraking komen, zoodat de lucht aan beide zijden of aan een der zijden vrijen doorgang heeft.[1]) De stemhebbende *l* hoort men in woorden als *land, bal, rollen,* de stemlooze wordt gehoord in *fluit, klomp, plan, vilt,* ten gevolge van den voorafgaanden of volgenden stem-

---

[1]) De *l,* die ik, mijn gewestelijke uitspraak volgende, in woorden als *paaltje, schooltje, kieltje, enz.* laat hooren, wordt gevormd in het voorgehemeltegebied. De punt der tong is geheel vrij, en de sluiting wordt gevormd met hetzelfde gedeelte der tong als bij de *t* van *tje* (zie § 69).

loozen medeklinker. Sommigen ontkennen evenwel, dat *l* in woorden als de laatstgenoemde toonloos is; in § 58 wordt de wijze aangegeven, waarop men hiervan de proef kan nemen.

Daar de afsluiting bij de *l*-klanken niet volkomen is, zooals bij de eigenlijke klappers, kan de *l* naar verkiezing worden aangehouden. Zie evenwel § 51 voor de reden, waarom de l-klanken onder de klappers zijn gerangschikt. Het begin en einde van den klank kunnen in deze alleen beslissen.

§ 74. R-klanken. De *r*-klanken zijn klappers of liever een opeenvolging van klappers, daar bij de vorming der eigenlijke *r*-klanken een sluiting beurtelings wordt gevormd en weggenomen. Ze komen daardoor tot stand, dat een licht beweegbaar deel van het spreekkanaal of twee tegenover elkaar geplaatste bewegelijke deelen door de uitstroomende lucht in trillende beweging worden gebracht. In het Nederlandsch onderscheidt men drie verschillende *r*-klanken.

§ 75. De *lip-r* wordt gevormd door de lippen eenigszins vooruit te steken en dan door de uitstroomende lucht in trilling te brengen. In woorden komt deze *r* niet voor; maar men hoort den stemhebbenden klank in ons *brrr*, als men koud is of wil uitdrukken, hoe koud men het vindt, en de stemlooze lip-*r* wordt soms gehoord, als men poest en blaast van de warmte, bijv. „*prrr*, zoo warm ben ik van 't jaar nog niet geweest." Men ziet dat, waar wij de lip-*r* gebruiken, de stemhebbende begint met *b* en de stemlooze met *p*, dus beide met een echten klapper.

§ 76. De *tand-r*, is de *r*, zooals die door de meeste Nederlanders wordt uitgesproken; ze is stemhebbend in woorden als *varen, droog, brand,* stemloos in *praten, part* enz. en meestal aan het einde van een woord, als bijv. in *ver, vier, paar*, als het in de uitspraak niet onmiddellijk gevolgd wordt door een ander woord beginnende met een klinker of een stemhebbenden medeklinker. Ze wordt gevormd door de tong eenigszins terug te trekken, het middelgedeelte aan de beide

kanten of aan één kant tegen de bovenkiezen te drukken, den adem uit te stooten en dan plotseling de punt der tong omhoog en eenigszins achterwaarts te buigen. De sluiting, die telkens weer door het terugspringen van den tip der tong wordt afgebroken, wordt gevormd tegen den boog.

In § 74 hebben wij gesproken van de eigenlijke *r*-klanken als een opeenvolging van klappers. Men kan evenwel ook een *r* vormen, voornamelijk een tand-*r*, die wordt uitgesproken door de punt der tong tegen den boog of even daarbinnen te plaatsen en dan slechts één verbreking der sluiting te veroorloven. Dit is de *r*, die wel gehoord wordt in Engelsche woorden als *round, red.*

§ 77. De *zachte-gehemelte-r* ontstaat door het trillend heen en weer gaan der huig of van het slapste gedeelte van het zachte gehemelte. Men hoort deze *r*, die veel op de *g* van *gaat* gelijkt, dikwijls van lieden, die de tand-*r* niet kunnen uitspreken. Als wij de *sch, bijv.* van *schip,* sterk uitspreken, en de *ch* ver naar achteren vormen, hoort men duidelijk een *r* van dezelfde soort. De stemhebbende hoort men in woorden als *brood,* de stemlooze in *praten.* Dikwijls ook van hen, die niet „brouwen", in woorden als *schip, schuit, schel* enz.

Neusmedeklinkers.

§ 78. Het stelsel der neusmedeklinkers stemt volkomen overeen met dat der mondmedeklinkers. Als men dus bij het uitspreken van een mondmedeklinker den toegang tot de neusholte opent, verkrijgt men den overeenkomstigen neusmedeklinker. Er is evenwel geen taal, die een even groot aantal neusmedeklinkers heeft als mondmedeklinkers.

Over 't algemeen komen de glijders niet als neusmedeklinkers voor en wel om deze reden, dat bij de voortbrenging er van de adem tegelijk door mond- en neusholte zou stroomen, en er dus te veel adem noodig zou zijn, om een

hoorbaar en als afzonderlijken klank duidelijk te onderscheiden geruisch voort te brengen. Indien men beproeft een glijder tot neusmedeklinker te maken met dezelfde hoeveelheid uitstroomende lucht en dezelfde kracht van uitademing, waarmee men de gewoonlijk voorkomende klanken uitbrengt, zal de klank, als hij stemloos is, nauwelijks hoorbaar zijn.

§ 79. Alleen de klappers, en wel de echte klappers, waarbij de mondholte geheel gesloten is, komen in de meeste talen als neusmedeklinkers voor. Men onderscheidt ze daarom ook door afzonderlijke letterteekens, hetwelk met de andere, somtijds voorkomende neusmedeklinkers niet het geval is.

§ 80 *Lipmedeklinkers.* De neusmedeklinkers overeenstemmende met de *b* en *p* worden voorgesteld door het letterteeken *m*. De stemhebbende komt voor in woorden als *mond, nemen, boom*. de stemlooze in woorden als *smet, smid*. Dat de *m* in woorden als de laatste stemloos zou zijn, wordt door velen betwijfeld. De proef kan weer betrekkelijk gemakkelijk genomen worden door bij het uitspreken van het woord een paar vingers op het strottenhoofd te drukken. Men moet evenwel zorg dragen het woord natuurlijk uit te spreken; want niemand zal willen of kunnen ontkennen, dat de stemhebbende *m* zeer gemakkelijk na de *s* uit te spreken is. Bovendien moet men den neusmedeklinker stemhebbend maken, zoodra men hem eenigszins duidelijk wil laten hooren, daar de stemlooze neusmedeklinkers uit den aard der zaak niet duidelijk hoorbaar zijn.

§ 81. *Lip-tandmedeklinkers.* De neusmedeklinkers van dit gebied komen niet voor als spraakklanken, die een eigen letterteeken hebben. Men hoort ze evenwel dikwijls vóór *f* en *v* bijv. in *komfoor, fanfare, onvoorbereid* enz., waarin *m* en *n* door den invloed van den volgenden klank vaak gewijzigd worden.

§ 82. *Tandmedeklinkers.* Als men de spraakwerktuigen in den stand heeft noodig voor het uitspreken der *d* of *t* en dan

den toegang tot de neusholte opent, verkrijgt men de *n*, stemhebbend in *nooit, toonen, zin,* stemloos in *snuif, fnuiken, 't noorden.*

§ 83. *Gehemeltemedeklinkers.* De neusmedeklinkers van dit gebied worden tegen verschillende gedeelten van het gehemelte gevormd. De *n* van *kindje, handje, centje,* enz. behoort tot het voorgehemeltegebied en wordt op dezelfde plaats gevormd als de daaropvolgende *n* of *t* (zie § 69). Iets verder naar achteren, tegen het middelgehemelte, maakt men den klank, dien men in woorden als *Spanje, franje, Boulogne, eau de cologne* hoort, en die steeds met een *j*-klank samensmelt. Nog verder naar achteren komen de neusklanken, die overeenstemmen met de *g* van het Fransche *guide,* de *k* van *bakboord* en met de *k* van het Duitsche *kind* en het Nederlandsche *kip;* zie vooral §§ 70 en71. De stemhebbende komt voor in *zing, hangen,* de stemlooze in *hangt, zink, dank,* enz. Beide worden voorgesteld door de letterteekens *ng* en *n*. Is de *ng (n)* van *hangt, zink,* enz. niet van het begin tot het einde stemloos, ze is althans stemloos in het laatste gedeelte, vóór men tot de *t* of *k* overgaat.

De gehemeltemedeklinkers zijn in één groep te zamen gevat, omdat het zoo moeilijk is het juiste gebied aan te wijzen, waar ze worden gevormd. Op het uitspreken der *n* en der *ng* oefent de voorgaande klank zeer grooten invloed uit, zoodat na een voorklinker de *n (ng)* meer naar voren, na een achterklinker verder naar achteren wordt gevormd.

§ 84. Daar bij het uitspreken der neusmedeklinkers de uitgeademde lucht ook door de neusholte een uitweg moet kunnen vinden, is het natuurlijk onmogelijk de neusmedeklinkers voort te brengen, als men den neus stijf met de vingers dichtknijpt, zie ook § 53. De stemhebbende evenwel zal men een oogenblik kunnen doen hooren, totdat het gedeelte der neusholte, dat men niet heeft kunnen dicht knijpen, met lucht is gevuld. Iemand, bij wien de neusholte geheel

verstopt was, zou dus zeggen in plaats van „moeder kan niet zingen" *boeder kad diet zigged* (g = k van *pikdraad*).

Verdere opmerkingen omtrent de medeklinkers.

§ 85. In § 55 is aangetoond, dat het aantal der medeklinkers, die men kan voortbrengen, oneindig groot is. Er is evenwel slechts een beperkt aantal medeklinkers opgenoemd, omdat men geringe wijzigingen niet door een afzonderlijken naam onderscheidt. Zoo kan bijv. de *t* gevormd worden door de punt der tong tusschen de tanden te plaatsen of tegen de boventanden; door haar tegen het tandvleesch te drukken of tegen den boog; door de punt naar binnen te keeren en de sluiting te vormen op verschillende plaatsen van het gehemelte; door de sluiting niet met de punt maar met het voorste gedeelte der tong te doen plaats hebben, zooals beschreven is in § 69. Al de klanken, die men op deze verschillende wijzen verkrijgt, hebben evenwel genoeg met elkander gemeen om met den naam van *t*-klank bestempeld te worden. Wanneer het er evenwel op aan komt den klank nauwkeurig op te geven, kan dit alleen geschieden met aanwijzing van de *plaats* en wijze van vorming.

Wil men dus een vreemdeling de Nederlandsche *t* juist leeren uitspreken, dan moet men hem zeggen, dat de punt der tong juist daar geplaatst wordt, waar de boventanden in het tandvleesch overgaan; zie § 68.

Volgens SWEET wordt de Engelsche *t* meer naar binnen gevormd, tegen den boog, en geschiedt de sluiting niet alleen met de punt, maar ook met het blad der tong. De Franschen spreken hun *t* weer op andere wijze uit; genoeg om aan te toonen, dat voor het verkrijgen van de juiste uitspraak de aanwijzing der plaats noodzakelijk is.

§ 86. De plaats van vernauwing of sluiting bij de *g*- en *k*-klanken ligt, evenals die bij de *j*-klanken, verder naar voren

of naar achteren, zie ook § 63. Nu kan zich het geval voordoen, dat de *j*-klank, dien wij tot de middelgehemeltemedeklinkers hebben gerekend, omdat de plaats van vernauwing doorgaans het middelgehemelte is, tegen het achtergehemelte wordt gevormd, op dezelfde plaats, waar een der *g*-klanken gevormd wordt. Toch kan men duidelijk het verschil in klank tusschen dezen *j*- en *g*-klank hooren. Dit verschil ontstaat, doordien bij de *j* de vernauwing plaats heeft door middel van de middeltong en bij de *g* door middel van de achtertong. Vormt men de vernauwing op dezelfde plaats met een teruggebogen punt der tong, dan verkrijgt men een klank, die weer afwijkt van de *j* en *g*. Er moet dus ook worden opgegeven, met welk gedeelte van de tong of met welk deel van het spreekkanaal de vernauwing of sluiting wordt gevormd [1]).

§ 87. Dikwijls verandert de plaats der medeklinkers naar de voorafgaande en volgende klanken, zie bijv. §§ 63, 69, 70, 73, 81 en 83, zoodat na of vóór een voorklinker de plaats verder naar voren ligt, na of vóór een achterklinker verder naar achteren, en soms de medeklinker, zooals in §§ 81 en 83 beschreven is, tot een ander gebied moet worden gerekend. Dit is evenwel niet noodzakelijk het geval; de verschillende klanken kunnen ook onafhankelijk van elkaar hun gewone plaats behouden.

§ 88. Hoewel de plaats der medeklinkers met opgave van het gedeelte der tong of het deel van het spreekkanaal, dat de vernauwing of sluiting tot stand brengt, over 't algemeen voldoende is om de uitspraak van eenigen medeklinker te bepalen, moet men evenwel niet uit het oog verliezen,

---

1) Sweet in zijn *Handbook of Phonetics* rangschikt dan ook de medeklinkers gedeeltelijk naar dat gedeelte der tong, dat de vernauwing of sluiting veroorzaakt. Zoo spreekt hij van *back-consonants*, gevormd door het achtergedeelte der tong en het zachte gehemelte, *frontconsonants*, gevormd door het middelgedeelte der tong en het harde gehemelte, *point-consonants*, waarbij de punt der tong de vernauwing of sluiting vormt, enz.

dat andere deelen, niet onmiddellijk bij de vorming van den medeklinker betrokken, toch den klank aanmerkelijk, soms geheel en al, kunnen wijzigen. Zoo oefent de stand der lippen belangrijken invloed uit. Wanneer men bijv. de *g* van *day* aanhoudt en dan, zonder iets aan den stand der tong te veranderen, de lippen vooruitsteekt en rondt, hoort men den *g*-klank aanmerkelijk gewijzigd, en als men daarop slechts eenigszins de vernauwing tusschen tong en gehemelte verwijdt, gaat men over tot den lipmedeklinker *w*, beschreven in § 58.

§ 89. Evenals de klinkers een eigen, onveranderlijken toon hebben, die voornamelijk bij het fluisteren van den klinker is waar te nemen, zie § 10, zoo heeft ook iedere medeklinker zijn eigen toon. Men kan zich daarvan gemakkelijk overtuigen door de *s* van *som* en de *Ch* van *Charlotte* na elkaar uit te spreken. De *ch* heeft een lageren toon dan de *s*. Spreekt men de *s* uit, en plaatst men dan de punt der tong steeds verder naar achteren, dan wordt de klank ook voortdurend lager. De wijziging in de toonhoogte bij verandering van plaats is ook duidelijk waar te nemen aan de *k*-klanken. Wanneer men begint met den *k*-klank, zoo ver mogelijk naar achteren tegen het zachte gehemelte gevormd, en de plaats van sluiting steeds verder naar voren brengt, kan men na eenige oefening gemakkelijk de verschillende tonen van een geheel octaaf doen hooren. Daar de eigentoon der medeklinkers voor het doel, dat wij ons voorstellen, evenwel van minder belang is, willen wij volstaan met de aandacht onzer lezers op het feit te vestigen.

Betrekkingen tusschen medeklinkers en klinkers.

§ 90. Zooals reeds in § 22 is gezegd, bestaat het hoofdverschil tusschen klinkers en medeklinkers hierin, dat bij de medeklinkers *stem* niet de hoofdzaak is, bij de klinkers daarentegen wel. Medeklinkers zijn dus onafhankelijk van *stem*.

Alle spraakklanken, die niet met stem gevormd worden, zijn dus uit den aard der zaak medeklinkers.

Men kan zich door de volgende proef overtuigen, of eenige klank een klinker of een medeklinker is. Als men een klinker, bijv. *a*, met een open stemspleet tracht uit te spreken, of onder het uitspreken der *a* de stemspleet opent, zal men niets anders hooren dan het geluid der uitstroomende lucht en dan nog alleen, als men de lucht met geweld uit de longen drijft. Als men daarentegen een stemhebbenden medeklinker, bijv. de *z*, aanhoudt en de stemspleet opent, blijft het eigenaardig kenmerkende van den medeklinker toch bewaard. Alleen de stem verdwijnt, en in plaats van de stemhebbende *z* hoort men de stemlooze *s*.

Bij vele stemhebbende medeklinkers, bijv. de *z*, *v* en de *th* van het Eng. *then*, is het gedruisch, door de wrijving der uitgaande lucht veroorzaakt, zoo duidelijk hoorbaar, dat het openen der stemspleet zelfs niet noodzakelijk is om den klank als medeklinker te doen herkennen.

§ 91. Niet altijd is de grens tusschen klinkers en medeklinkers gemakkelijk en met zekerheid te trekken. Neemt men een benedenklinker, vooral een beneden achterklinker, dan zal men zich bij de opening van de stemspleet moeilijk in den aard van den klank kunnen vergissen; neemt men evenwel een bovenklinker, bijv. de *ie* van *zien*, dan zal men bij weglating der *stem*, als de lucht slechts met eenig geweld uit de longen wordt gedreven, een gedruisch hooren, dat gemakkelijk voor een stemloozen *j*-klank kan doorgaan. Zoo ook met de *oe* van *doen*, die, als men de lipopening slechts eenigszins vernauwt, of de lucht met een zekere mate van kracht naar buiten drijft, in den lipmedeklinker *w* overgaat. Men zou dus de *ie* en de *oe* in vergelijking met de *j* en den lipmedeklinker *w* wijd kunnen noemen; zie §§ 28, 58 en 62. In Fransche woorden is de *i* na een stemloozen klapper, bijv. in *Pierre*, bepaaldelijk een stemlooze medeklinker.

§ 92. Evenzeer als er klinkers zijn, die men moeilijk van medeklinkers kan onderscheiden, zijn er ook medeklinkers, die zeer groote overeenkomst hebben met klinkers. De stemhebbende neusmedeklinkers *m*, *n* en *ng* luiden als klinkers, zoolang zij worden aangehouden. Ze beginnen en eindigen evenwel met een hoorbaar klappend geluid. Zoo ook de *l*, waarbij men evenwel gemakkelijker een gedruisch kan waarnemen. Inderdaad, alle stemhebbende glijders en de stemhebbende *l*- en *r*-klanken, gaan gemakkelijk in klinkers over of zijn daarvan moeilijk te onderscheiden.

Geen wonder dan ook, dat *l*, *m*, *n* en *r* dikwijls, vooral bij het vlug uitspreken van sommige woorden, den dienst van klinkers vervullen, dat wil zeggen, alleen of met behulp van andere medeklinkers een lettergreep kunnen vormen. Zoo hoort men dikwijls in *graven, akkers, Hattem, bedel* geen klinker tusschen de *v* en *n*, *k* en *r*, *t* en *m*, *d* en *l*. Andere woorden daarentegen, als *twaalf, melk*, waar geen klinker tusschen de *l* en den volgenden medeklinker geschreven staat, spreken we dikwijls uit *twaalef, mellek*.

Zoo zegt ook TRAUTMANN in zijn reeds genoemd werk, dat in Duitsche woorden als *essen, reden, adel* de *e* vóór de *l* en *n* doorgaans weggelaten wordt; in plaats van *rücken, backen, kippen* en *schoppen* hoort men dan *rückn, backn, kippm, schoppm*.

§ 93. Als men een stemhebbende medeklinker — stemlooze komen natuurlijk niet in aanmerking, daar een stemlooze klank niet anders dan een medeklinker kan zijn (zie ook § 90) — in een klinker wil doen overgaan, kan zulks alleen geschieden, òf door de vernauwing langzamerhand te verwijden, òf door de sluiting minder volkomen en daarop slechts schijnbaar te maken.

Als men de *g* van *dagen* aanhoudt, en de vernauwing tusschen het achtergedeelte der tong en het zachte gehemelte langzamerhand verwijdt, gaat men over tot de *a* van *dag*.

Zoo gaat men van verschillende *g*-klanken over tot ongeronde achterklinkers, van de *j*-klanken tot de ongeronde voorklinkers, en, met ronding der lippen, van de aldus gewijzigde *g*-klanken tot geronde achterklinkers en van de aldus gewijzigde *j*-klanken tot geronde voorklinkers.

Als men daarentegen de onderkaak dichter bij de bovenkaak brengt, of het gedeelte van de tong, dat het meest het gehemelte nadert, nog nauwer daartegen doet sluiten, gaat men van de op bladzijde 25 gegeven klinkers *ie, ee, e* en *i* over tot een *j*-klank, van *a* en *aa* over op een *g*-klank, terwijl *uu, eu* en *u* een door ronding der lippen gewijzigden *j*-klank en *oe, oo, o* een op dezelfde wijze gewijzigden *g*-klank opleveren. Omtrent den overgang van *g* tot *w* en zoo tot *oe* zie §§ 88 en 91.

§ 94. De klinkers kunnen gewijzigd worden door het aanbrengen van een vernauwing, welke bij hun vorming, als zij op de gewone wijze worden uitgesproken, niet wordt aangetroffen. Spreekt men een klinker uit, bijv. de *ö* (den wijden midden-tusschenklinker), en richt men onder 't uitspreken den tip der tong naar boven, zonder dat hij evenwel den boog of het gehemelte aanraakt, dan zal men een door den *r*-klank gewijzigden klinker hooren. In de uitspraak van vele Engelschen hoort men in woorden als *bard, sir, burn* dergelijke klinkers, die alle met naar boven gerichte punt der tong worden uitgesproken. De *r* wordt daar niet meer als medeklinker waargenomen, maar vormt één gewijzigden klank met de *a, i* en *u*. Als evenwel de punt der tong eerst wordt naar boven gericht, wanneer men den voorafgaanden klinker of een gedeelte daarvan reeds heeft uitgesproken, wordt een tweeklank gevormd.

Behalve door de *r*, als zij haar karakter van medeklinker verloren heeft, kunnen de klinkers gewijzigd worden door onder het uitspreken er van de tong eenigermate te brengen in den stand, vereischt voor de vorming van andere mede-

klinkers, bijv. de *l*, *z*, *th*, *d*, natuurlijk zonder dat de vernauwing of sluiting volkomen genoeg wordt, om den medeklinker als zoodanig te doen hooren.

Klanken niet door uitgeademde lucht gevormd.

§ 95. Hoewel bijna uitsluitend de *uitgeademde* lucht gebezigd wordt voor het vormen der spraakklanken, kan toch ook de *ingeademde* lucht hiervoor dienst doen. Zoo hoort men dikwijls met ingeademde lucht „ja" zeggen, als opmerking, of als antwoord op hetgeen een ander zegt. Een *f*, door ingeademde lucht voortgebracht, is een teeken van pijn of verrukking. Als teeken van ongeduld of ontevredenheid spreekt men bij inademing, doorgaans tweemaal of eenige malen onmiddellijk na elkaar, de *t* uit.

Deze laatste is een van de klanken, die de Engelschen *clicks* noemen. Ze worden voortgebracht door in het mondkanaal een sluiting te vormen, de lucht daarachter weg te zuigen en dan de sluiting te verbreken. Als men door den neus ademhaalt, kan men deze klanken bij uit- en inademing voortbrengen. Sluit men evenwel de neusopening, dan is het natuurlijk onmogelijk, volgens de gegeven definitie, deze klanken anders dan bij inademing voort te brengen.

Wij zullen evenwel deze klanken niet als spraakklanken opnoemen, daar ze geheel op zichzelf staan en in geen der Europeesche talen als samenstellend deel van een woord worden gebruikt.

AFDEELING III.

DE SPRAAKKLANKEN IN SAMENSTELLING.

§ 96. Wij hebben tot dusverre de spraakklanken hoofdzakelijk uit een zuiver analytisch oogpunt beschouwd, geheel op zichzelf staande, en iederen individueelen klank afzonderlijk besproken. Maar in de taal worden spraakklanken te zamen gevoegd om lettergrepen, woorden en woordgroepen te vormen, en vele spraakklanken komen slechts in bepaalde verbindingen voor. Zoo vindt men den klank, voorgesteld door het letterteeken *k*, op zichzelf staande in geen enkele taal, doch dikwijls treft men hem aan vergezeld van een of meer andere klanken, zooals in *ka, kat, ik kan niet* enz. Men ziet dus, dat het noodzakelijk is, de klanken in samenstelling te beschouwen.

Wanneer men een klank afzonderlijk neemt, merkt men hem aan als een bepaald, op zekere wijze uitgesproken geheel; in samenstelling daarentegen is hij slechts één van een reeks elkaar zeer snel opvolgende klanken. Men let dan voornamelijk op het begin en einde van iederen klank, als zijnde de punten, waar hij verbonden is met andere. Afzonderlijk beschouwd, let men minder op het begin of het einde, maar neemt den spraakklank, zooals hij in zijn volle ontwikkeling ons oor treft.

Bij de leer van de samenstelling der klanken komen voornamelijk de volgende zaken in aanmerking: de kracht en duur der spraakklanken, de overgangsklanken (Eng. glides), de invloed van naburige klanken en de toonhoogte.

Kracht en duur.

§ 97. Kracht en duur behooren wel in de eerste plaats in de leer van de samenstelling der spraakklanken thuis, daar ze altijd betrekkelijk zijn. Immers men moet ter bepaling van kracht en duur altijd den eenen spraakklank met den anderen, of het eene gedeelte met het andere vergelijken, hetzij deze spraakklanken door één ademstoot of door verschillende ademstooten worden voortgebracht.

§ 98. Onder ademstoot verstaat men lang niet altijd één geheele uitademing. Indien wij een zin willen uitspreken of een gedeelte van een zin, laten we na een snelle inademing de lucht langzaam uitstroomen en vormen onder het uitademen een lange reeks klanken, nu en dan door een pauze afgewisseld. Deze laatste zin bijv., van *Indien* tot *afgewisseld,* kan gemakkelijk in één adem worden uitgesproken. We moeten dan een kleine pauze maken na *uitspreken, zin, uitstroomen* en *klanken.* Wij meenen evenwel een lange reeks van ademstootjes te hooren. Wij ontvangen dezen indruk, omdat na een verwijding van het spreekkanaal een vernauwing volgt, daarop weer een verwijding, vervolgens weer een vernauwing, enz. Indien deze vernauwingen en verwijdingen door een spreker duidelijk hoorbaar worden gemaakt, zeggen wij, dat hij goed articuleert, dat hij de afzonderlijke lettergrepen duidelijk doet hooren; want de klank of groep van klanken, voortgebracht door dat gedeelte van de uitstroomende lucht, hetwelk wij als afzonderlijke ademstoot waarnemen, noemt men een lettergreep [1]).

---

[1]) In dit werkje zal ik mij onthouden van een uitvoerige beschouwing over de verdeeling van woorden of woordgroepen in lettergrepen, daar zij in een inleiding als deze te veel plaats zou innemen. Ik wil slechts één voorbeeld geven ter verduidelijking van hetgeen gezegd is. *Ent* vormt één lettergreep, omdat van *e* tot *t* het spreekkanaal langzamerhand vernauwd wordt; *etn* daarentegen hoort men als

Wat het oor aangaat, verstaat men onder kracht de meerdere of mindere luidheid, waarmede een klank ons oor treft; de kracht hangt af van het geweld, waarmede de lucht uit de longen wordt gedreven. Men zegt dus, dat de eene spraakklank met meer kracht wordt uitgesproken dan de andere, wanneer de lucht, welke als hoofdvoortbrengster van den spraakklank dienst doet, met meer geweld uit de longen wordt gedreven, en als gevolg daarvan de eene spraakklank luider klinkt dan de andere.

Om de betrekkelijke kracht der spraakklanken na te gaan, doet men het best ze te fluisteren, daar alsdan de storende inwerking van hoogte of toon vermeden wordt.

§ 99. Dikwijls verstaat men onder kracht iets anders, en noemt men den eenen spraakklank krachtiger dan den anderen, naarmate het oor hem gemakkelijker kan opnemen. Als men met gelijke sterkte van uitademing een *ie* en een *aa* op elkaar laat volgen, zal de *aa* luider klinken dan de *ie*, de *t* zal duidelijker waarneembaar zijn dan de *d*, een *f* zal minder luid klinken, naarmate men de onderlip minder vast tegen de boventanden drukt, naarmate dus de afstand tusschen onderlip en boventanden grooter is[1]). De verklaring hiervan is niet moeilijk. Bij het uitspreken der *ie* nadert de tong het gehemelte veel meer dan bij het uitspreken der *aa*, en hoe minder belemmeringen de geluidsgolven van de in trilling gebrachte lucht boven de stembanden ondervinden, hoe krach-

---

twee lettergrepen, omdat na de vernauwing voor de *t* weer een verwijding voor de *n* volgt.

Vergelijk ook wat Marichelle zegt op pp. 73 en 74 van „La Parole d'après le tracé du phonographe." Les termes de „consonne" et de „voyelle" représentent dans la formation du langage parlé les deux *éléments nécessaires de l'articulation*, c'est-à-dire de la *pulsation syllabique:* l'un y figure la *condensation* et l'autre la *dilatation*.

[1]) Als men de onderlip evenwel te vast tegen de boventanden drukt, zal men, bij bepaalde kracht van uitademing, geen klank kunnen voortbrengen.

tiger zij het oor kunnen aandoen. De *t* zal bij gelijke sterkte van uitademing luider klinken dan de *d*, omdat bij het uitspreken der laatste de stemspleet vernauwd is, en er dus betrekkelijk minder lucht wordt doorgelaten om het ontploffend geluid van den klapper te veroorzaken. Wat het laatstgenoemde geval, de *f*. betreft, hoe nauwer de opening tusschen lip en tanden, hoe duidelijker hoorbaar de wrijving der doorgaande lucht moet zijn.

Men ziet dus, dat bij gelijke sterkte van uitademing de klanken niet even duidelijk hoorbaar zullen zijn, zoodat het eenige oefening en nauwkeurige proefnemingen zal eischen om met zekerheid te kunnen zeggen, wanneer de lucht met meerder of minder geweld uit de longen wordt gedreven, wanneer dus een spraakklank met meerdere of mindere kracht wordt voortgebracht.

§ 100. Gaan wij de veranderingen van kracht na in één enkelen ademstoot, bijv. bij het uitspreken van den klinker *aa*, dan onderscheiden we drie soorten van kracht: (1) gelijkmatige, (2) gelijkmatig toenemende, (3) gelijkmatig afnemende, die aldus kunnen worden voorgesteld.

gelijkmatige kracht — aa

gelijkmatig toenemende kracht < aa

gelijkmatig afnemende kracht > aa

Verder kan men combinaties hebben van deze drie, en wel <——, —>, <—>.

§ 101. Over 't algemeen zijn combinaties als ><, <<, >> enz. in één ademstoot onmogelijk, daar alsdan de eenheid verbroken wordt, en men bij de eerstgegevene liever van twee ademstooten spreekt, waarbij het zwakste punt het punt van scheiding uitmaakt, en bij de andere altijd van twee ademstooten *moet* spreken.

§ 102. In 't Nederlandsch en inderdaad in de meeste

andere talen heeft de ademstoot, waarmede één of meer spraakklanken worden voortgebracht, over 't algemeen zijn grootste kracht aan 't begin. Ook kan de kracht eenigen tijd gelijkmatig zijn en daarop langzamerhand afnemen, of wel neemt de kracht eerst vrij snel toe, om dan langzamerhand weer gelijkmatig af te nemen. Men kan dus de kracht van één ademstoot volgenderwijze voorstellen: (1) 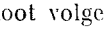 , (2) , (3) of 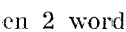 .

Volgens 1 en 2 wordt dus de *k* van *kap* met meer kracht uitgesproken dan de *p*, klinkt de *n* van *neem* luider dan de *m*. Bij 3 valt de grootste kracht doorgaans op den klinker, of, zoo het woord met een klinker begint, op het middelste gedeelte daarvan. In *land* zal dan de *a* met meer kracht worden uitgesproken dan de *l*, en van *a* zal men met gelijkmatig afnemende kracht op de *n* en zoo verder op de *d* overgaan.

Een tweede algemeen erkend beginsel is, dat hoe langer een ademstoot, die een zeker maximum van kracht bereikt, wordt aangehouden, hoe zwakker het einde daarvan zal zijn. De *p* van *kap* zal dus met grootere kracht worden voortgebracht dan de *p* van *kaap;* de *f* van *stoof* zal minder duidelijk zijn dan de *f* van *stof*.

§ 103. Ten voorbeeld in hoeverre het verband, waarin een woord wordt uitgesproken, invloed uitoefent op de kracht van de verschillende gedeelten van één ademstoot, zullen wij het woordje *ja* nemen in de volgende zinnen.

1. Ja, wat zal ik daarvan zeggen.
2. Hebt gij gedaan? — Ja
3. Ja, als gij 't zoo doet, dan kan 't wel gebeuren.

Het eerste *ja* wordt aldus voorgesteld: of 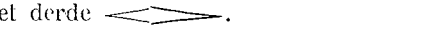
het tweede en het derde 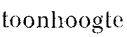 .

Men bedenke wel, dat hier niet gesproken wordt van de afwisselende toonhoogte van het woord, maar van de kracht, waarmede de lucht uit de longen wordt gedreven.

§ 104. In verband met hetgeen in § 99 gezegd is, doet een klinker het oor krachtiger aan dan een medeklinker. Vandaar dan ook, dat klinkers als *ie* en *oe*, met betrekkelijk geringe kracht uitgesproken, den indruk maken van medeklinkers, namelijk van de *j* en *w* en dikwijls ook werkelijk daarin overgaan. Zoo klinken van *oei* en *ou* de *i* en *u* dikwijls als *j* en *w*, terwijl van *iu* (de *u* van het Eng. woord *mute*) en *ui* (van het Fransche *lui*) de *i* en *u* dikwijls overgaan tot *j* en *w*. Daarom is het tegenovergestelde nog niet waar, zoodat de met kracht uitgesproken *j* en *w* volstrekt niet in *ie* of *oe* behoeven over te gaan.

§ 105. Het is voor niemand een geheim, dat de eene spraakklank langer wordt aangehouden dan de andere, dat dus de duur der spraakklanken zeer verschillend is. Neem het woord *bedeelen;* een ieder zal de klinker in *be* kort noemen en dien van *dee* lang. Gewoonlijk onderscheidt men 5 graden en noemt de spraakklanken (1) zeer lang, (2) lang, (3) half lang, (4) kort en (5) zeer kort. Zoo is de *a* in *jaren geleden,* als de klemtoon valt op *ja,* zeer lang; de *oe* van *boer* is lang, die van *roem* half lang, de *e* van *bed* is kort, en die van *be* in *bedenken* zeer kort.

§ 106. Niet alleen bij de klinkers moet men onderscheid maken, wat den duur aangaat, maar ook bij de medeklinkers. De *n* van het aarzelend *neen* is veel langer dan die van het besliste *neen;* de *l* van *bal* is langer die van *balen.*

Vooral bij het Engelsch is er tusschen den duur derzelfde medeklinkers in verschillende woorden groot onderscheid. Zoo is een slotmedeklinker lang na een korten klinker en kort na een langen klinker. De *l* van *hill* is lang, de *l* van *heel* is kort. Ook zijn de *l, m* en *n* lang voor stemhebbende medeklinkers en kort voor stemlooze medeklinkers; de *l* van *build* is dus lang, die van *built* kort.

De verklaring hiervan is de volgende. Een ademstoot is onder gewone omstandigheden van een zekere lengte. Zoo zal de lengte van *hill* wel ongeveer dezelfde zijn als van *heel;* het resultaat is dus, dat na een korten klinker er meer tijd voor den medeklinker overblijft dan na een langen klinker. En wat gevallen als *build* en *built* betreft, om duidelijk hoorbaar te zijn moet over 't algemeen een stemlooze medeklinker luider worden uitgesproken dan een stemhebbende; men zal er dus licht toe komen om voor de *t* meer adem te vereischen dan voor de *d* en dus de *l*, *m* en *n* voor stemlooze medeklinkers korter maken dan voor stemhebbende.

§ 107. Men zal licht inzien, dat er tusschen *kracht* en *duur* groot verband moet bestaan. Een krachtige ademstoot kan veel langer worden aangehouden dan een minder krachtige. Is een ademstoot bijna ten einde, dat zal de nog gevormde spraakklank niet veel kracht kunnen bezitten. Over 't algemeen zullen dus ook de lettergrepen, welke den klemtoon hebben, langer duren dan die, waarbij dit niet het geval is. Zoo is in *bedelen* de eerste lettergreep langer dan de tweede, terwijl in *bedeelen* de tweede, waarop de klemtoon valt, langer is dan de eerste.

Daarmede willen wij niet zeggen, dat lettergrepen, waarop de klemtoon valt, lang *moeten* zijn, en de toonlooze lettergrepen niet lang *kunnen* worden aangehouden; maar bij gewone, natuurlijke uitspraak zal zulks ongetwijfeld het geval zijn.

De overgangsklanken (Eng. *glides*).

§ 108. Als men eenige spraakklanken met elkaar verbindt, gaat men niet plotseling van den eenen over op den anderen, dat wil zeggen, men hoort in *lat* niet *l* + *a* + *t* en in *ai* niet *a* + *i*; maar in de eerste verbinding heeft men overgangsklanken tusschen *l* en *a*, *a* en *t*, en in de tweede is er een klank tusschen *a* en *i*. Immers als men de spraakorganen

heeft in den stand vereischt voor het uitspreken der *l*, houdt men niet even op na het uitspreken der *l* om met de *a* te beginnen; maar de *stem* duurt voort, terwijl de spraakwerktuigen overgaan van den *l*-stand tot den *a*-stand, en de ademstoot wordt niet afgebroken, terwijl men overgaat van *a* tot *l*.

De overgangsklanken verschillen van de spraakklanken *l*, *a* en *l* hierin, dat bij hun uitspraak niet voor een enkel noembaar oogenblik een bepaalde mondstelling wordt aangehouden; de overgangsklank van *l* tot *a* heeft beurtelings al de mondstellingen, die het overgaan van den *l*-stand tot den *a*-stand vereischt. Indien men een der tusschenliggende mondstellingen voor een oogenblik aanhield, zou de overgangsklank tusschen *l* en *a* in twee gedeelten gescheiden worden. Men zou den overgang hebben van *l* tot den nieuwgevormden spraakklank en vandaar tot de *a*.

§ 109. Het zou natuurlijk onmogelijk zijn de reeks van ineensmeltende klanken tusschen *l* en *a* in schrift weer te geven, daar het aantal oneindig is, en geen enkele dezer klanken een afzonderlijken indruk op het oor maakt. Dit is ook niet noodig; want over 't algemeen geldt het beginsel, dat men bij het overgaan van den eenen klank tot den anderen den kortsten weg kiest. Het naast elkaar plaatsen der letterteekens, *l*, *a* en *l* sluit dus in zich, dat tusschen *l* en *a* en tusschen *a* en *l* een overgangsklank moet worden gevormd; het vormen van dien overgangsklank is iets, dat van zelf volgt.

§ 110. Te recht zou men nu kunnen vragen, waarom er gesproken wordt over klanken, die door geen letterteeken kunnen worden voorgesteld en welker vorming geheel afhangt van den voorafgaanden en volgenden spraakklank en een natuurlijk uitvloeisel daarvan is. Het antwoord op de vraag moet zijn:

(1) omdat het karakter en de meerdere of mindere duidelijkheid van den overgangsklank in vele klankverbindingen zelfs

voor het ongeoefend oor duidelijk waarneembaar zijn en in alle verbindingen aanwijzingen geven over den aard der spraakklanken;

(2) omdat somtijds de eigenlijke spraakklank bijna of geheel verdwijnt, en dan de overgangsklank zijn plaats inneemt;

(3) omdat sommige spraakklanken onmiddellijk na elkaar en dus zonder overgangsklank kunnen worden uitgesproken, en dit tot belangrijke klankwijzigingen of klankvormingen aanleiding kan geven;

(4) omdat bij verkorting of verzwakking van den overgangsklank de voorafgaande en volgende spraakklank elkaars invloed in meerdere of mindere mate ondervinden.

Voorbeelden van (1) zijn Duitsche woorden als *kommen, Tasse,* en Engelsche woorden als *cat, pair, tea,* waar de stemlooze glijder tusschen den stemloozen klapper en den daaropvolgenden klinker als een soort *h* wordt waargenomen (zie §§ 148 en 149), en de uitspraak van woorden als *melk, zelf,* die eenlettergrepig zijn, wanneer de overgangsklank na de *l* stemloos is, doch *tweelettergrepig* (*mellek, zellef*), als deze overgangsklank stemhebbend wordt gemaakt.

Voorbeelden van (2) zijn Engelsche woorden als *here, there,* waar de *r* niet meer als spraakklank wordt gehoord, en de overgangsklank in haar plaats is getreden. Zoo gaat volgens (3) bij vlugge uitspraak *lieden* over in *liên, bieden* in *biên.* Dit alles zal evenwel later worden besproken; genoeg om aan te toonen, dat de leer der overgangsklanken haar nut heeft en derhalve niet gemist kan worden.

§ 111. Tot de overgangsklanken (glides) behooren ook die, welke den overgang vormen van volkomen stilte tot den een of anderen spraakklank en van den een of anderen spraakklank weer tot volkomen stilte. Zoo zal een Engelschman, wanneer hij een woord wil uitspreken, dat met een klinker aanvangt, de open stemspleet trapsgewijze vernauwen en zoo langzamerhand tot stem overgaan. Vóór hij dus den eigenlijken

klinker voorbrengt, laat hij den overgangsklank van volkomen stilte tot den spraakklank hooren. Zoo ook, wanneer wij een woord uitspreken als *ja*, zullen wij niet dadelijk, na den klinker te hebben uitgesproken, de stemspleet openen. Dit zal trapsgewijze geschieden, en er zal een overgangsklank van *a* tot volkomen stilte gevormd worden.

Laten wij nog een ander duidelijk sprekend voorbeeld van het tweede geval nemen. Bij het uitspreken van het Engelsch woordje *is* begint men den laatsten klank met *z;* daarna wordt de stemspleet geopend, terwijl de overige spraakorganen in denzelfden toestand blijven, zoodat men overgaat tot *s*, van daar tot adem en zoo tot volkomen stilte.

§ 112. Het is dikwijls moeilijk den spraakklank van den overgangsklank te scheiden. Zoo zijn de stemlooze eigenlijke klappers op zichzelf niet hoorbaar; alleen de overgangsklank maakt het karakter van den klapper duidelijk. Spreekt men het woordje *kat* uit, dan zal men eerst bij het overgaan tot de *a* kunnen hooren, dat de eerste spraakklank een *k* is, en dat de laatste der drie spraakklanken van het woord een *t* is, wordt eerst recht duidelijk door de overgangsklank welke de *t* volgt.

De invloed van naburige klanken.

§ 113. Zooals reeds in § 66 gezegd is, *kan* iedere klank gewijzigd worden door den invloed van naburige klanken, en wordt hij ook dikwijls daardoor gewijzigd. Dit is zeer natuurlijk, daar men in het gewone spreken de klanken vlug op elkaar laat volgen en derhalve bij het voortbrengen van den eenen klank reeds zooveel mogelijk de spraakwerktuigen brengt in den stand, dien zij voor den daaropvolgenden moeten aannemen. Wil men bijv. *boek* zeggen, dan neemt de *b* de ronding van de *oe* aan en wordt reeds tijdens het uitspreken der *b* de tong in den *oe*-stand gebracht. Dit *behoeft* evenwel niet te gebeuren; men *kan* de *b* zonder

ronding uitspreken, en men *kan* de tong in den *oe*-stand brengen onmiddellijk na de ontploffing der *b*. Men zal echter gemakkelijk aan zichzelf kunnen opmerken, wat bij een vlotte en natuurlijke uitspraak geschiedt.

Wij spreken hier nog niet van de veranderingen, die van zoo ingrijpenden aard zijn, dat men klanken verkrijgt, die ook voor een ongeoefend oor zoo verschillend zijn, dat ze in de gewone spelling door andere letterteekens moeten worden voorgesteld. Deze veranderingen worden in afdeeling IV genoemd. Hier komen alleen die wijzigingen ter sprake, die in het gewone schrift en zelfs in een eenvoudig phonetisch schrift niet worden aangeduid.

§ 114. De voornaamste wijzigingen zijn:

1. de geheele of gedeeltelijke overgang van *stem* tot *adem* en omgekeerd;
2. veranderingen in de kaakwijdte;
3. ronding of ontronding;
4. veranderingen van plaats.

§ 115. Geheele of gedeeltelijke overgang van stem tot adem merkt men op, waar een stemhebbende medeklinker vóór of na een stemloozen wordt geplaatst. In *fluit* wordt bijv. de *l*, althans het eerste gedeelte er van, stemloos door den invloed der *f*, en in *plant* wordt de *n* of het laatste gedeelte er van stemloos door den invloed der *t*. Zie ook §§ 58, 59, 62 en 91.

§ 116. Wat de veranderingen in de kaakwijdte betreft, vergelijke men de *a* van *tatata* met die van *kakaka;* de afstand tusschen boven- en onderkaak is bij de eerste combinatie van klanken aanmerkelijk kleiner dan bij de tweede. Spreekt men *aa, ee* en *ie* na elkaar uit, dan zal men zien, dat de kaakwijdte telkens geringer wordt; zegt men evenwel *taateetie*, dan is bij een natuurlijke en vlugge uitspraak de kaakwijdte voor de *aa*, *ee* en *ie* door den invloed der *t* bijna gelijk.

Het verschil in kaakwijdte is ook duidelijk waar te nemen bij het uitspreken der *l* en *k*. Deze beide medeklinkers richten zich naar den klinker, die in de uitspraak onmiddellijk volgt of voorafgaat. Vergelijk de *l* van *val* en *veel*, *laf* en *lief*.

§ 117. Als men de *l* van *loos* vergelijkt met die van *lees*, dan zal men bemerken, dat bij het uitspreken der eerste *l* de lippen reeds gerond zijn voor de *oo*, terwijl vóór den ongeronden klank *ee* van ronding natuurlijk geen sprake is. Bij de *s* der twee genoemde woorden neemt men hetzelfde verschil waar, daar de *s* van *loos* de ronding der *oo* behoudt.

Alle medeklinkers ondergaan in meerdere of mindere mate denzelfden invloed. Ook de graad van ronding hangt van den naburigen klank af, zoodat er tusschen de *b* van *boer*, *boor* en *borst* een merkbaar verschil bestaat. Zie ook §§ 88 en 93.

§ 118. Veranderingen van plaats ten gevolge van den invloed van naburige klanken komen zeer veelvuldig voor. Denk slechts aan de verschillende *g's*, *k's* en *ng's* bij voor- en achterklinkers; zie §§ 63, 70, 71, 83 en 87. Zoo zijn ook de *t* en *d* van *riet* en *raden* geheel verschillend van die in *rietje* en *raad je* (zie §§ 68 en 69), terwijl er tusschen de *n's* van *band* en *bandje* een gelijksoortig verschil valt op te merken; zie § 83. In de uitspraak van zeer velen, ook in de mijne, richt zich de *l* naar een volgenden *j*-klank; de *l* van *paal* wordt met den tip der tong gevormd, die van *paaltje* met het blad (zie § 73).

De toonhoogte.

§ 119. Met de toonhoogte der klanken wordt hier niet bedoeld de eigentoon der klinkers en medeklinkers (zie §§ 40, 41 en 89), maar de verschillende toonhoogte, die men ten gevolge van de spanning en verlenging of de ontspanning en verkorting der stembanden aan denzelfden klank kan geven.

Aangezien bij phonetisch fluisteren en bij het voortbrengen

van stemlooze klanken de eigenlijke stembanden niet in trilling worden gebracht, kan men alleen stemhebbende klanken, derhalve klinkers en stemhebbende medeklinkers, op verschillende toonhoogten hooren.

Vrouwen en kinderstemmen zijn hooger dan mannenstemmen. Dit blijft evenwel buiten beschouwing; ook dat de toonhoogte, waarop de een spreekt, lager is dan die van den ander. De *betrekkelijke* toonhoogte der klanken, die ieder voor zich bij het spreken doet hooren, zal hier alleen in aanmerking genomen worden.

§ 120. Het groote verschil tusschen zingen en spreken is, dat men bij het zingen gedurende een bepaalden tijd dezelfde toonhoogte behoudt of een opeenvolging van tonen doet hooren, die minstens een kleine seconde (een halven toon) van elkaar verschillen, maar bij het spreken veel minder plotselinge intervallen kent en dikwijls bij verandering van toonhoogte naar beneden of naar boven glijdt. Wat men zingt, kan door noten, die een bepaalde waarde hebben, op een notenbalk worden aangewezen; wat men spreekt, kan op denzelfden balk slechts door lijnen worden aangeduid, aangezien gewoonlijk de stem slechts voor een ondeelbaar korten tijd op precies dezelfde hoogte blijft.

Neem bijv. het bekende *Ik had een wapenbroeder, enz.* Als ik zing, krijg ik het volgende:

doch wanneer ik spreek, doe ik zoo,

§ 121. Het verschil in toonhoogte dient vaak om het verschil in beteekenis duidelijk te doen uitkomen. Vergelijk bijv. het woord *ja* in de drie zinnen, die in § 103 genoemd worden. Men zal hierbij tevens zien, dat meerdere kracht zeer dikwijls gepaard gaat met hoogeren toon. In den eersten zin blijft de toon van *ja* op dezelfde hoogte of gaat tegen het einde naar beneden; in den tweeden zin daalt de toonhoogte trapsgewijze bij het uitspreken van *ja*, terwijl in den derden zin *ja* laag wordt ingezet, tegen het midden aanzienlijk hooger wordt en daarop weer geleidelijk naar beneden gaat.

In overeenstemming met het bovenstaande heeft de lettergreep, waarop de klemtoon valt, doorgaans een hoogeren toon dan de andere. Dit behoeft evenwel niet het geval te zijn. Bij zeer diepe ontroering, bij hevige verontwaardiging bij voorbeeld, gaat de toon doorgaans naar beneden. In *Dat zijn slechte ouders* wordt de toonhoogte lager bij het uitspreken van *slechte ouders*.

§ 122. Men moet trachten te verkrijgen, dat men de stemhebbende klanken op alle tonen, die binnen het bereik onzer stem liggen, leert uitspreken. Met betrekking tot de toonhoogte onderscheidt men hoofdzakelijk:

1. den *zwevenden* toon;
2. den *stijgenden* toon;
3. den *vallenden* of *dalenden* toon.

Bij den zwevenden toon blijft de stem op dezelfde of ongeveer dezelfde hoogte. Dezen toon gebruikt men onder andere bij opsommingen. Zegt men bijv.: *Vruchten, visch, horloges, brillen, papier, vleesch, alles kun je daar koopen*, dan blijft van *vruchten* af tot *vleesch* toe de toonhoogte tamelijk wel gelijk; bij *alles* gaat de stem naar boven.

De stijgende toon, waarbij de stem naar boven gaat, heeft men bij vragen, vooral indien dezelfde woorden ook tot bevestiging kunnen dienen of tot het constateeren van een feit, in welk geval de vallende toon gebruikt wordt. Zoo gaat bij *Hij? (= Heeft hij het gedaan?)* de stem naar boven;

bij *Hij (= Hij heeft het gedaan* als antwoord op de vraag *Wie heeft het gedaan?)* naar beneden.

§ 123. Men kan gemakkelijk bij zichzelf nagaan, ook al is men niet muzikaal, welke afwisseling men brengt in de toonhoogte, bij het zoo natuurlijk mogelijk uitdrukken zijner gedachten; men hoort wel, of de toon ongeveer gelijk blijft, rijst of daalt, of hij plotseling naar boven of naar beneden gaat. Het is evenwel moeilijk na te gaan, welken toon men voortbrengt, wijl men om dit te weten dezelfde toonhoogte een oogenblik moet bewaren. Het aanwijzen der juiste toonhoogte vereischt een goed gehoor en veel oefening.

§ 124. De toonhoogte, waarop men spreekt, heeft niet altijd denzelfden grondtoon. Bij heftige ontroering, bijv. gedurende een twistgesprek, heeft de toon neiging gestadig naar boven te gaan. Ook wanneer men in gezelschap komt van iemand, die een hooge stem heeft, begint men onbewust hooger dan gewoonlijk te spreken.

§ 125. Men moet vooral zorg dragen, dat men den een of anderen klank niet met een bepaalde toonhoogte verbindt. Spreekt men bijv. het woord *man* uit, dan moet men er naar streven bij het eenvoudige noemen van het woord de drie klanken op dezelfde hoogte uit te spreken. De *m* mag niet steeds hooger of lager zijn dan de *a* evenmin als de *n*. Het maakt een zonderlingen indruk, als men bijv. de *n* steeds hooger hoort dan den voorafgaanden klinker; bij een vraag verwachten wij dit, maar niet bij een bevestiging [1]).

---

[1]) Zeer lezenswaard voor de studie der toonhoogte van de menschelijke stem zijn: *Daniel Jones,* Intonation Curves, Berlin and Leipzig, Teubner, 1909; *Daniel Jones,* An Outline of English Phonetics §§ 689—756, also published by Teubner. (The greater part of this book was printed in 1914.) *G. Forchhammer,* Om Nödvendigheden af sikre Meddelelselsmidler i Dövstummeundervisningen. Köbenhavn, Frimodt, 1902, pp. 30—48 en bijlage 2; *Harold E. Palmer,* English Intonation with systematic exercises, Cambridge, W. Heffer & Sons Ltd., 1922 und Dr. *L. J. Guittart,* De Intonatie van het Nederlandsch, Kemink & Zoon, 1925.

Het begin en het einde der klinkers.

§ 126. Men kan een klinker voornamelijk op twee wijzen beginnen. In de eerste plaats kan men, terwijl de adem uit de longen gedreven wordt om den klinker voort te brengen, de stemspleet langzamerhand verengen, zoodat men trapsgewijze van adem tot stem overgaat. In de tweede plaats kan men tegelijk met het uitstooten van den adem de stemspleet voor stem verengen, zoo dat onmiddellijk stem wordt voortgebracht. De eerste wijze van beginnen zullen wij *geleidelijk* noemen, de tweede *vast*.

§ 127. Het geleidelijk begin van een klinker hoort men doorgaans in het Engelsch bij die woorden, welke met een klinker aanvangen; zie ook § 111. In het Nederlandsch merkt men het alleen op bij enkele uitroepen, als het bewonderende *O*, het klagende *ach* en dergelijke.

§ 128. Het vaste begin komt in onze taal vooral voor, als de klinker aan het begin van een lettergreep of van het tweede samenstellende deel van een woord staat, indien hij dan namelijk voorafgegaan wordt door een medeklinker, bijv. in *veroveren, breekijzer*. Evenzeer begint men den klinker doorgaans op deze wijze, als een woord, dat met een klinker aanvangt, in den zin onmiddellijk wordt voorafgegaan door een ander, dat op een medeklinker eindigt, als in *met andere woorden*.

§ 129. Wanneer men een klinker geleidelijk begint en dan, vóór de stemspleet voldoende verengd is, vóór dus stem kan worden voortgebracht, den adem met kracht uitstoot en met verminderde kracht op den klinker overgaat, hoort men een *h*-klank vóór den klinker (zie ook § 64). Neemt de kracht, waarmede de adem wordt uitgestooten, evenwel langzamerhand toe, zoodat bij het begin van den eigenlijken klinker de grootste kracht bereikt is, dan heeft de *glide* vóór den eigenlijken spraakklank niet het karakter eener *h*.

Sommige phonetici ontzeggen aan de *h* geheel en al een plaats in het stelsel der medeklinkers en beschouwen dien spraakklank als een „stemloozen klinker", welke steeds het karakter aanneemt van den klinker, die er onmiddellijk op volgt. Dit komt natuurlijk, omdat de plaats, waar de *h* gevormd wordt, de stemspleet is; de spraakorganen boven de stemspleet kunnen dus, terwijl de *h* gevormd wordt, den stand aannemen van den spraakklank, die zal volgen, en ze doen dit ook; de *h* moet dus het karakter dragen van den volgenden spraakklank; maar tevens valt het niet te ontkennen, dat de betrekkelijke vernauwing van de stemspleet bij het vormen der *h* eenigen tijd wordt staande gehouden; de *h* is dus niet louter een overgangsklank, zie de bepaling gegeven in § 108, doch even goed een medeklinker als de *g*, die toch evenzeer gewijzigd wordt door den volgenden spraakklank. Dat in sommige gedeelten van Zeeland de *h* voortdurend met de *g* wordt verwisseld, pleit ook voor de opvatting, dat zij wel degelijk in het stelsel der medeklinkers haar plaats moet vinden.

§ 130. Het is zeer moeilijk een klinker aan het begin van een woord vast te beginnen, daar men niet gemakkelijk aan de stembanden de juiste maat van aansluiting geeft. Men is daarom licht geneigd, zooals de Engelschen doen, den klinker geleidelijk te beginnen, of sluit de stemspleet volkomen, zooals bijv. de Hollanders en Duitschers doen, zoodat de lucht geen doorgang kan vinden, vóór men de stembanden in den stand heeft geplaatst, welke vereischt wordt voor het voortbrengen van stem. Wij laten dus dikwijls den in § 72 beschreven medeklinker, den stembandklapper, hooren vóór een klinker geplaatst aan het begin van een woord. Zooals ook in de genoemde paragraaf reeds is opgemerkt, is deze medeklinker het gemakkelijkst bij het fluisteren waar te nemen. Fluistert men bijv. het woord *vereeniging*, dan zal men gemakkelijk de *r* doen overgaan op de *e;* maar even gemakkelijk

is het, het woord bij *ver* af te breken en den stembandklapper vóór de *e* te doen hooren. In woorden als *beërven, beëedigen*, is men natuurlijk nog meer geneigd de *e* van *erven* en *eedigen* met den genoemden klapper te beginnen.

§ 131. Evenals het begin kan ook het einde van een klinker *geleidelijk* of *vast* zijn. Bij het geleidelijk einde houdt de ademstoot niet op met het ontspannen der stembanden; maar terwijl de spraakorganen overigens in denzelfden stand blijven, gaat men van stem trapsgewijze over tot adem. Is het einde van den klinker vast, dan houdt de ademstoot op in hetzelfde oogenblik, dat de stembanden zich verder van elkaar verwijderen. Spreken wij het woordje *ja* op de gewone wijze uit, dan zal men zien, dat het einde geleidelijk is. Wordt daarentegen *ja* vastberaden uitgesproken, bijv. met sluiting der lippen, dan snijdt men den klinker af, vóór de stem tot adem kan overgaan, en het einde is dus vast.

§ 132. Wanneer men bijzonder wil doen uitkomen, dat het einde van een klinker vast is, gaat men dikwijls over tot den in § 130 genoemden en in § 72 beschreven stembandklapper. Als men het woordje *ja* met nadruk uitspreekt en de lippen niet sluit, kan men gemakkelijk den genoemden medeklinker waarnemen.

Tweeklanken.

§ 133. Wanneer twee klinkers door één ademstoot na elkaar worden voortgebracht, wanneer ze dus samen in één lettergreep worden gehoord, vormen ze een tweeklank. De *oi* en *ie* van de Fransche woorden *roi* en *bierre*, de *u* van het Engelsche woord *mute*, de *ei, ou, oei, ieuw* van de Nederlandsche woorden *meid, zout, roei* en *nieuw* zijn dus tweeklanken.

§ 134. Een van de twee samenstellende deelen van een tweeklank wordt met grootere kracht uitgesproken dan het andere. Dit zwakkere gedeelte gaat dikwijls over tot een overgangsklank (glide), die het karakter verkrijgt van een

medeklinker. Het andere gedeelte blijft steeds het karakter van een klinker behouden. Bij *roi* bijv. wordt het eerste gedeelte nagenoeg een *w*-klank; het tweede gedeelte evenwel, dat met grootere kracht wordt uitgesproken, behoudt alle kenmerken van een klinker. In het Engelsche woord *mute* is het eerste gedeelte, dat den vollen nadruk niet heeft, een *j*-klank, het tweede gedeelte daarentegen is een klinker. In den Nederlandschen tweeklank *ei* valt de klem op het eerste gedeelte van den tweeklank; nu verkrijgt het tweede gedeelte het karakter van een medeklinker en is moeilijk van een *j*-klank te onderscheiden.

§ 135. Uit het voorgaande blijkt, dat de tweeklanken in twee soorten verdeeld moeten worden, en wel in

1. die, welke den nadruk op het eerste samenstellende deel hebben;

2. die, waarvan het tweede gedeelte met grootere kracht wordt uitgesproken dan het eerste.

§ 136. De tweeklanken van de tweede soort komen in 't Nederlandsch, zooals dat gewoonlijk wordt uitgesproken, niet voor. Sommigen evenwel gebruiken vóór klinkers in plaats van de *r*, die zij niet kunnen uitspreken, een *oe*-klank, welke het karakter verkrijgt van de *w* in *bouwen*. Zoo hoort men *(w)ing* inplaats van *ring*. Dergelijke gevallen buiten rekening latende, hebben wij Nederlanders slechts met de tweeklanken der eerste soort te doen, zoodat wij van een tweeklank de volgende bepaling kunnen geven:

Een tweeklank is een verbinding van twee klinkers, welke met één ademstoot worden voortgebracht, die aldus één lettergreep vormen, en waarvan de eerste den nadruk heeft.

§ 137. De Nederlandsche tweeklanken zijn de volgende: *ei (ij), ui, ai, aai, ooi, oei, ieu, eeu, au, uw*[1]). Om een goed begrip te krijgen van de wijze, waarop zij uitgesproken worden,

[1]) Ook de *ee, eu* en *oo* spreekt men in vele gevallen als tweeklanken uit (zie aanm. pag. 28).

moet men zich los maken van de gedachte, dat de samenstellende bestanddeelen dezelfde zouden zijn, als die, welke men geschreven ziet. Men moet de verschillende tweeklanken zoo natuurlijk mogelijk uitspreken en dan trachten te bepalen, wat het begin en wat het einde van den klank is. Zoodra men tot zekerheid gekomen is omtrent de twee uiterste punten, volgt hieruit van zelf, welke de overgangsklank is; want men neemt steeds den kortsten weg.

§ 138. Neemt men nu het woordje *rein*, en zondert men daaruit den tweeklank af, dan zal men zien, dat het eerste deel de *e* is van *met*, dus de ongeronde nauwe beneden voorklinker, terwijl het tweede deel een *i*-klank (*j*-klank) is, welke mij de ongeronde wijde boven voorklinker toeschijnt. Dat het niet de *j* is van *je*, kan men zich gemakkelijk duidelijk maken door na de *ei* van *rein* onmiddellijk de letlergreep *jen* uit te spreken; men zal bemerken, dat bij het uitspreken der *j* de tong in veel nauwere aanraking komt met het gehemelte. Tusschen de *ei* en de *ij* wordt in het Nederlandsch geen verschil meer gemaakt.

Het eerste gedeelte van den tweeklank *ui* is de ongeronde nauwe middel tusschenklinker. Het tweede gedeelte is gelijk aan het tweede bestanddeel van den tweeklank *ei*, maar dikwijls gerond, zoodat alsdan de geronde wijde boven voorklinker wordt uitgesproken. Als het tweede gedeelte gerond is, merkt men bij het eerste gedeelte van *ui* ook dikwijls eenige ronding op. De bestanddeelen van dezen tweeklank kunnen dus zijn: 1. ongeronde klinker + geronde klinker; 2. ongeronde klinker + ongeronde klinker; 3. geronde klinker + geronde klinker.

De *ai*, *aai*, *ooi* en *oei* klinken als de *a* van *kat*, de *aa* van *maat*, de *oo* van *noot* en de *oe* van *doet* + het tweede gedeelte van den tweeklank *ei*. Ten gevolge van de ronding der *oo* en *oe* wordt ook het laatste bestanddeel dikwijls gerond, zooals in het tweede gedeelte der *ui*.

§ 139. Het tweede element van de zes tweeklanken, die in de vorige paragraaf beschreven zijn, is dus de wijde boven voorklinker; bij de *ei, ai* en *aai* is hij ongerond, bij de *ui, ooi* en *oei,* is hij doorgaans gerond. Men ziet dus, dat om een tweeklank van deze soort te verkrijgen, het punt van hoogste welving der tong zich naar boven, of naar voren, of zoowel naar boven als naar voren moet verplaatsen. Indien men dus de *a* van *kat* als eerste gedeelte met *e* van *met* als tweede gedeelte tot een tweeklank verbindt, zal men een tweeklank van deze soort verkrijgen. Andere combinaties zijn de *e* van *met* + de *ee* van *meet,* de *eu* van *neus* + de *uu* van *minuut,* de *a* van *kat* + de *ee* van *meet,* de *o* van *nog* + de *i* van *min,* enz. Indien de waarheid hiervan wordt ingezien, zal het gemakkelijk vallen te begrijpen, zooals wij later zullen aantoonen, hoe een tweeklank uit een klinker kan ontstaan, terwijl omgekeerd een tweeklank weer in een klinker kan veranderen.

§ 140. De Nederlandsche tweeklanken *ieu, eeu, au* (uitroep van pijn), *ou* (dikwijls gespeld *au* als in *blauw*) en *uw* hebben als eerste bestanddeel de *ie* van *riem,* de *ee* van *meer* (in de uitspraak van velen de *ee* van *neen*) de *a* van *kat,* de *o* van *nog* en de *u* van *nu* en als tweede bestanddeel een *oe*-klank, die dikwijls het karakter van een medeklinker aanneemt en dan klinkt ongeveer als de *w* van *bouwen.* Deze *oe*-klank is de geronde wijde boven achterklinker. Dat het niet is de *oe* van *roem* is gemakkelijk aan te toonen door het woordje *koud* te nemen, daaruit de *ou* af te zonderen, het tweede gedeelte van dien tweeklank lang aan te houden en dan op *oe* van *roem* over te gaan. Men zal dan licht inzien, dat de twee klanken niet dezelfde zijn. Op gelijke wijze kan men aantoonen, dat het tweede element van den tweeklank ook niet volkomen gelijk is aan de *w* van *bouwen.*

Na voorklinkers, dus in *ieu, eeu* en *uw,* wordt het laatste gedeelte van den tweeklank dikwijls verder naar voren ge-

vormd, zoodat men bijna den boven tusschenklinker hoort in plaats van den boven achterklinker.

§ 141. De vijf tweeklanken, die in de vorige paragraaf genoemd zijn, vormen de tweede afdeeling van de Nederlandsche tweeklanken, namelijk die, welke als laatste bestanddeel den geronden wijden boven achterklinker hebben. Om dit soort van tweeklanken te vormen moet dus het punt van hoogste welving der tong zich naar achteren verplaatsen, of naar boven, of zoowel naar achteren als naar boven. Het eerste is het geval bij *ieu* en *uw*, het tweede bij *au* en *ou*, het derde bij *eeu*.

De volgende combinaties vormen tweeklanken van dezelfde soort: de *o* van *nog* + de *oo* van *room*, de *oo* van *room* + de *oe* van *roem*, de *eu* van *neus* + de *oe* van *roem*, de *e* van *bed* + de *oo* van *room* enz.

§ 142. Evenals het ongeronde aatste bestanddeel van de tweeklanken der eerste soort dikwijls den invloed ondervindt van het eerste gedeelte, wat rording aangaat, zoo wordt bij de laatst besproken tweeklanken het eerste gedeelte somtijds gerond door den invloed van den *oe*-klank, welke het tweede bestanddeel uitmaakt. Gemakkelijk kan men hieruit aantoonen, waarom de *au* van woorden als *blauw* nu als *ou* wordt uitgesproken.

§ 143. Het is zeer moeielijk met nauwkeurigheid te zeggen, wat het tweede bestanddeel van een tweeklank is. In de eerste plaats omdat dit gedeelte, zooals reeds in § 134 gezegd is, dikwijls niets anders is dan een overgangsklank, en de mondstelling bij een overgangsklank geen enkel oogenblik gelijk blijft. Daarbij neemt dit tweede gedeelte dikwijls in meerdere of mindere mate het karakter van een medeklinker aan. Dit hangt af van de plaats van den tweeklank in het woord. Staat de tweeklank bijv. aan het einde van een woord, en volgt daarop in de uitspraak niet onmiddellijk een ander woord, dan hoort men veel duidelijker een medeklinker aan

het einde, dan in de meeste andere gevallen. Men moet zich dus goed rekenschap trachten te geven, waar de eigenlijke tweeklank ophoudt, en de overgangsklank tot een volgend woord of tot stilte begint.

Samenvoeging van eigenlijke klappers en klinkers.

§ 144. Eigenlijke klappers kunnen stemhebbend of stemloos zijn. Wij willen daarom deze afdeeling in twee deelen splitsen en eerst nagaan, wat er valt op te merken omtrent de samenvoeging van stemhebbende klappers en klinkers, om daarna de verschillende combinaties van stemlooze klappers en klinkers nader te beschouwen.

§ 145. Wanneer een stemhebbende klapper vóór een klinker staat, zooals in *da*, dan kunnen zich de volgende gevallen voordoen:

1. de stemspleet kan vernauwd zijn voor stem, terwijl evenwel geen lucht wordt doorgelaten, vóór de sluiting (vereischt tot het voortbrengen van den klapper) verbroken is, zoodat de eigenlijke medeklinker stom is, en de overgangsklank en klinker door stem worden voortgebracht;

2. de stemspleet kan vernauwd zijn voor stem, die reeds gedurende de sluiting gehoord wordt — evenwel niet onbepaald lang kan worden aangehouden, zie § 52 —, terwijl verder de overgangsklank en natuurlijk ook de klinker stemhebbend zijn;

3. de stemspleet kan vernauwd zijn voor stem, die dan ook gedurende de sluiting gehoord werd, om zich dan te openen voor den overgangsklank en zich daarna weer langzamerhand voor den klinker te vernauwen. De overgangsklank is hier dus stemloos.

Voorbeelden van het eerste geval heeft men o.a. volgens SWEET in Engelsche woorden als *do, be, go* in één woord overal, waar de stemhebbende klapper aan het begin van een woord staat.

Het tweede geval doet zich steeds voor, waar in het Nederlandsch de stemhebbende klapper aan het begin van een woord staat, als in *doet*, *baan*, of aan het begin van een lettergreep, als in *strijkbout*, *naden*. Ook hoort men den stemloozen klapper door velen op deze wijze uitspreken, vooral in de omgangstaal, als hij in de uitspraak onmiddellijk gevolgd wordt door een klinker. Zoo klinkt de *t* van *wat* in *wat is daar te zien?* dikwijls als *d*.

Het derde geval doet zich in het Nederlandsch niet voor. Men kan deze verbinding gemakkelijk doen hooren door in Engelsche uitdrukkingen als *my bed is here*, de twee woorden *bed* en *is* wel onmiddellijk na elkaar, maar toch als twee afzonderlijke woorden uit te spreken. In de vloeiende rede evenwel valt de stemlooze overgangsklank weg, zoodat de *d* onmiddellijk op de *i* overgaat.

§ 116. In verbindingen als *eb*, waarbij de stemhebbende klapper niet door een anderen klank gevolgd wordt, doen zich de volgende gevallen voor:

1. de stemspleet blijft verenge, en de stem blijft even voortduren tot het oogenblik, dat de sluiting van den klapper verbroken wordt; maar in datzelfde oogenblik opent zich de stemspleet, zoodat de overgangsklank tot volkomen stilte stemloos is;

2. de stemspleet blijft voor stem vernauwd, ook nog eenigen tijd, nadat de sluiting verbroken is, zoodat de overgangsklank, althans het begin er van, stemhebbend is;

3. de stemspleet blijft wel vernauwd voor stem, zoolang de sluiting van den klapper aanhoudt, maar laat geen lucht door; zoodra de sluiting verbroken is, opent zich de stemspleet, lucht - nog overgebleven van denzelfden ademstoot, waarmede de klinker is voortgebracht — stroomt naar buiten, en brengt een stemloozen overgangsklank voort.

Voorbeelden van het eerste geval geven alle Engelsche woorden, die op een stemhebbenden klapper eindigen, wan-

neer ze in de uitspraak niet onmiddellijk gevolgd worden door een ander woord, als *bed, dog, ebb.*

Het tweede geval komt ook in het Nederlandsch niet voor, maar wordt aangetroffen bij vlugge uitspraak in Engelsche woorden als *beggar,* waar de *ar* wordt verzwakt tot een stemhebbenden overgangsklank.

Het is licht te begrijpen, dat men er in het derde geval gemakkelijk toe komt, de stemspleet te openen, nog vóór de sluiting van den klapper verbroken wordt, daar gedurende de sluiting de lucht toch niet door de stemspleet wordt gedreven. Daardoor gaat de stemhebbende klapper over in een gelijksoortigen stemloozen klapper. Dit heeft steeds plaats bij Nederlandsche woorden, die aan het einde geschreven worden met eene *b* of *d*, bijv. *brood, eb.* Zoodra evenwel het volgende woord met een klinker begint, komt de stemhebbende klapper weer tot zijn recht.

§ 147. Wordt een stemhebbende klapper voorafgegaan en ook gevolgd door een klinker, zooals in *Ada,* dan gaat de stem over van den eersten klinker op den medeklinker en vandaar weer op den volgenden klinker. De stemspleet blijft dus verengd gedurende de sluiting van den klapper, en de overgangsklanken van klinker tot medeklinker en van medeklinker tot klinker zijn stemhebbend.

§ 148. Wanneer een stemlooze klapper vóór een klinker staat, zijn de volgende gevallen op te merken:

1. de stemspleet is open, terwijl de klapper gevormd wordt; derhalve moet er eenige adem ontsnappen na het uitspreken van den klapper, vóór de stemspleet zich vernauwd heeft om stem voort te brengen, zoodat de overgangsklank stemloos is;

2. de stemspleet is open, maar wordt tegen of aan het einde van den klapper in den stand gebracht, noodig voor het vormen van stem, zonder dat er eenige lucht wordt doorgedreven. Zoodra evenwel de sluiting van den klapper

verbroken wordt, worden ook de stembanden in trilling gebracht door de uitgaande lucht. De overgangsklank is dus stemhebbend.

§ 149. De overgangsklank kan in het eerste geval met meerdere of mindere duidelijkheid worden voortgebracht. In enkele talen neemt hij een bijna onafhankelijk karakter aan, dat wil zeggen, hij wordt nagenoeg een medeklinker (*h*); in andere talen daarentegen volgt de vernauwing van de stemspleet zoo spoedig op het voortbrengen van den klapper, dat de overgangsklank nauwelijks merkbaar is. Dit nu is het geval in het Nederlandsch. In woorden als *thee, pa, koe* worden de klappers, *t*, *p* en *k* wel met open stemspleet voortgebracht, maar bijna onmiddellijk daarna wordt de klinker gehoord. In 't Engelsch is de stemlooze overgang iets duidelijker merkbaar, dikwijls zelfs zeer duidelijk merkbaar voor een oor, dat aan de Nederlandsche klanken gewend is (zie § 110).

§ 150. Het is duidelijk, dat in het tweede geval de plof van den klapper veel minder merkbaar moet zijn dan in het eerste geval, genoemd in § 148. Immers de luchtstroom wordt gebroken bij de vernauwde stemspleet, heeft dus geen kracht genoeg een sterk ploffend geluid te veroorzaken. Voorbeelden van dit geval vindt men volgens SWEET in Engelsche woorden als *do, be* en *go*. Dit is dus in hoofdzaak hetzelfde geval als dat, waarvan melding is gemaakt in § 145, 1.

§ 151. Wanneer een klinker gevolgd wordt door een stemloozen klapper, niet onmiddellijk verbonden met een anderen klank, moeten de volgende gevallen worden onderscheiden met betrekking tot den overgang van klinker tot medeklinker.

1. de stembanden openen zich gedurende den overgang van den klinker tot den stemloozen klapper, zoodat de overgangsklank althans gedeeltelijk stemloos is;

2. de stemspleet blijft verenge, tot de sluiting van den klapper gevormd is, zoodat de overgangsklank stemhebbend

is. Wat aangaat den overgang van den klapper tot volkomen stilte doen zich de volgende gevallen voor:

a. de stembanden openen zich onmiddellijk bij het vormen van de sluiting, en na het ontploffen van den klapper hoort men een duidelijk waarneembaren stemloozen overgangsklank;

b. de stemspleet blijft verengd bij den overgang tot den klapper, opent zich eerst kort vóór of bij de ontploffing, en als gevolg hiervan zijn de klapper zelf en de stemlooze overgang tot volkomen stilte betrekkelijk veel minder duidelijk dan in het geval *a.*

§ 152. In Nederlandsche woorden als *eet, ook, aap* heeft men geval 1 der vorige paragraaf, vereenigd met *a.* Wel is de overgangsklank tusschen klinker en medeklinker zeer kort, maar hij is toch degelijk merkbaar. De stemlooze *glide* na den klapper is duidelijk hoorbaar.

Als de overgangsklank tot volkomen stilte zeer duidelijk wordt uitgesproken, kan hij zich tot een onafhankelijken medeklinker ontwikkelen. De aard van dien medeklinker is, zooals later door voorbeelden zal worden aangetoond, afhankelijk van den voorafgaanden klapper.

§ 153. Wanneer een stemlooze klapper tusschen twee klinkers wordt geplaatst, is doorgaans de overgangsklank van klinker tot medeklinker stemloos, soms stemhebbend; de stemspleet is open om den klapper te vormen, en de overgangsklank van medeklinker tot klinker is stemhebbend of alleen aan het begin voor een zeer klein gedeelte stemloos, daarna stemhebbend.

De stemspleet kan ook verengd blijven gedurende de sluiting van den klapper, zonder evenwel lucht door te laten. In dat geval zijn de overgangsklanken van klinker tot medeklinker en van medeklinker tot klinker stemhebbend. Het is zeer waarschijnlijk, dat de *t* van *wat* in *wat is daar te zien* gewoonlijk op deze wijze gevormd wordt. Zie ook § 145.

Verbindingen van klinkers met glijders en l- en r-klanken.

§ 154. Wordt een klinker voorafgegaan of gevolgd door een stemloozen glijder, als in *fee, sa, of, os,* dan is niet alleen de glijder, maar ook de overgangsklank na den medeklinker, stemloos. Die overgangsklank is evenwel minder sterk dan na de stemlooze klappers, daar de lucht uit de longen gedreven hier geen sluiting behoeft door te breken, en er derhalve geen plof wordt gehoord. Na de stemlooze glijders ontwikkelen zich de overgangsklanken dus ook niet zoo licht tot medeklinkers; zie §§ 149 en 152.

In 't Nederlandsch is de overgangsklank na den stemloozen glijder nauwelijks merkbaar; in 't Engelsch hoort men hem dikwijls bij nadrukkelijke uitspraak, vooral van Engelsch sprekende Ieren.

§ 155. De *l* en *r* zijn altijd stemhebbend vóór of na een klinker, wanneer ze niet onmiddellijk door een stemloozen medeklinker worden voorafgegaan of gevolgd. Zelfs in dat geval blijven ze nog dikwijls, althans gedeeltelijk, stemhebbend.

§ 156. Wanneer de stemhebbende medeklinker tusschen twee klinkers staat, als in *Eva, zeven of acht* (*f* = *v*), *ik lees een boek* (*s* = *z*) blijft de stemspleet vernauwd, en wordt dus stem gehoord, zoolang de *v* (*z*) wordt aangehouden. Maar wanneer de stemhebbende *l*- en *r*-klanken, en vooral de stemhebbende glijders, aan het begin of aan het einde van een woord staan, kan men ze voornamelijk op twee manieren beginnen of eindigen.

1. De stemspleet kan open zijn bij het begin van den medeklinker, zich langzamerhand vernauwen onder het uitspreken er van, zoodat tegen het einde, nog vóór men den klinker begint, stem wordt gehoord. Men gaat dus trapsgewijze over van adem tot stem. Dit zullen wij het *geleidelijk* begin noemen.

2. De stemspleet is vernauwd voor stem onmiddellijk bij

het begin van den medeklinker, zoodat men gedurende het uitspreken van den medeklinker voortdurend stem hoort. Dit is het *vaste* begin.

Zoo ook kan men, wanneer de medeklinker aan het einde van een woord staat, de stemspleet nog gedurende het uitspreken van den medeklinker langzamerhand openen, zoodat men van stem trapsgewijze overgaat tot adem; of de stemspleet kan verengd blijven voor stem van het begin tot het einde van den medeklinker. Het eerste noemt men het *geleidelijk* einde, het tweede het *vaste* einde.

Men ziet, dat, wat hier gezegd wordt aangaande het begin en het einde van deze afdeeling der medeklinkers, volkomen overeenstemt met hetgeen in § 126 met betrekking tot de klinkers is opgemerkt.

§ 157. In Nederlandsche woorden is het begin der *l*- en *r*-klanken en der stemhebbende glijders geleidelijk. In woorden als *zoo* hoort men dus eerst een *s*, die evenwel al spoedig door trapsgewijze vernauwing der stemspleet in een *z* overgaat. Wanneer de *z* van het eerste oogenblik af stemhebbend wordt uitgesproken, klinkt mij dat heel ongewoon.

§ 158. Aan het einde van Nederlandsche woorden wordt de stemhebbende glijder steeds vervangen door den stemloozen. De *l*- en *r*-klanken kunnen een geleidelijk of een vast einde hebben. Zie voor de *r* ook § 76.

In Engelsche woorden is het einde van stemhebbende glijders somtijds vast doch meestal geleidelijk, zoodat bij het uitspreken van woorden als *is* de *z* trapsgewijze tot een *s* overgaat; zie ook § 111.

Verbindingen van medeklinkers onderling.

§ 159. Na het voorafgaande rest ons nog na te gaan, hoe bij het uitspreken van woorden en woordgroepen de medeklinkers onderling verbonden worden. Wij moeten hierbij vooral in het oog houden, dat, wanneer twee spraakklanken

onmiddellijk op elkaar volgen, de bewegingen der spraakorganen, die zij gemeen hebben, slechts eenmaal worden verricht, dat derhalve, na het uitspreken van een klank, de spraakorganen niet telkens tot den toestand van rust terugkeeren.

Veel van hetgeen in de vorige paragrafen over de verbindingen van verschillende spraakklanken is medegedeeld, geldt ook hier. Wij zullen daarom niet alle denkbare gevallen behandelen, doch alleen die verbindingen nemen, welke het meest algemeen zijn.

§ 160. Worden stemlooze eigenlijke klappers onmiddellijk na elkaar uitgesproken als *pt* in *slaapt*, *kt* in *schrikt*, *tk* in *'t kan niet anders*, *kp* in *haakpen*, *ktp* in *schrikt Piet*, enz. dan merkt men op, dat de sluiting van den eenen klapper op hetzelfde oogenblik verbroken wordt, als die door den volgenden wordt gevormd. Er stroomt dus niet meer lucht uit, dan zich tusschen de twee articulatiepunten bevindt. Bij *pt* in *slaapt* is de *p* hoofdzakelijk herkenbaar aan den overgangsklank tusschen *aa* en *p*, daar het ontploffingsgeluid der *p* nauwelijks merkbaar is. Spreekt men *haakpen* uit, dan wordt de sluiting der *k* pas verbroken, als de lippen elkaar genaderd zijn voor de *p*. In dit geval kan bij het vormen der *k* de lucht niet uit den mond stroomen: men spreekt dan van een *implosieven* klank in tegenstelling met het *explosieve* der klappers, als de lucht na hun vorming vrij kan uitstroomen. Van de verbinding *ktp* en *schrikt Piet* zijn dan de *k* en *t* implosief en de *p* explosief.

§ 161. Volgen twee stemhebbende eigenlijke klappers op elkaar, dan is de vorming gelijk aan de verbindingen der stemlooze klappers met dit verschil, dat in mijn uitspraak de stemspleet van het begin tot het einde voor *stem* is vernauwd. Zoo zijn de *db* van *wildbraad*, de *tb* ($t = d$) van *zetboer* en de *kb* ($k = g$ van het Duitsche *gut*) van *bakboord* stemhebbend.

In de uitspraak van vele Nederlanders is in zulke ver-

bindingen de eerste klapper stemloos of, zoo al de stemspleet vernauwd wordt voor stem, wordt geen lucht doorgelaten; zie § 145, 1 en § 153.

§ 162. Verbindingen van stemlooze klappers met stemhebbende en omgekeerd kunnen zeer goed voorkomen. In Engelsche woorden als *hatbox, trapdoor,* enz. blijft de stemspleet open gedurende de vorming der *t* en *p;* zelfs de overgangsklank tusschen *t* en *b* en tusschen *p* en *d* kan nog stemloos zijn; daarop wordt evenwel de stemspleet vernauwd voor stem.

In *bedtime, headpiece* blijft de stemspleet vernauwd voor stem gedurende de uitspraak der *d;* voor de *t* en *p* opent de stemspleet zich evenwel.

§ 163. Verbindingen van stemlooze klappers met stemlooze glijders worden met open stemspleet voortgebracht en zijn dus stemloos, bijv. *poets, heks, wesp, afkomst, enz.* Oorspronkelijk stemhebbende klappers en glijders worden stemloos, als in *opgaan (g = ch), koop voor (v = f) mij, ik heb (b = p) zoo (z = s) met hen te doen, bid voor mij.*

Komt de stemlooze klapper vóór den glijder, als in *psalm, poets, ik ga,* dan wordt de sluiting verbroken op hetzelfde oogenblik, dat de vernauwing wordt gevormd. Het ontploffingsgeluid is derhalve nauwelijks of in 't geheel niet waarneembaar. Indien de glijder vóór den klapper staat, dan behoudt ieder der medeklinkers zijn eigen klank, bijv. *sta, wesp, Boskoop, het is tijd.*

Let op de geringe wijziging in den stand der spraakorganen, wanneer *s* en *t*, *g* en *k*, *p* en *f* samenkomen.

§ 164. Komen stemhebbende klappers samen met stemhebbende glijders, als in de Engelsche woorden en woordgroepen observe *(s = z), heads (s = z), I had veal,*[1]) of stem-

[1]) Verbindingen als *bz, dv* komen in het Nederlandsch niet voor. Wij spreken uit *ps, tf,* zoodat de *z* en *v* door den invloed van den voorafgaanden stemloozen klapper stemloos worden; zie § 163.

hebbende glijders met stemhebbende klappers, als *sb* (*s* = *z*) in *leesboek, ik lees boeken*, *sd* (*s* = *z*) in *graasde, ik las dat*, *fd* (*f* = *v*) in *liefde, ik geloof dat niet*, *gd* in *behaagde*, *gb* in *vroeg bij de hand*, dan blijft de stemspleet vernauwd voor stem.

Voor deze verbindingen gelden overigens dezelfde opmerkingen als voor die der vorige paragraaf.

§ 165. Verbindingen van stemhebbende klappers en stemlooze glijders en die van stemlooze klappers en stemhebbende glijders (van de *j* en *w* wil ik hier nog niet spreken) komen in onze taal niet voor. In het Engelsch zijn ze zeer gewoon; ook in het Duitsch treft men de laatste veelvuldig aan, bijv. *roadside, cab-fare, bag/ul, bus-driver, cloth-dealer, das Buch*, enz. In *ds, bf, gf* blijft de stemspleet vernauwd voor stem gedurende het uitspreken der *d, b* en *g* (*g* van Eng. *good*) en opent zich dan voor den stemloozen glijder. De overgangsklank is doorgaans stemloos. In combinaties als *sb, fd*, enz. is de stemspleet open bij het uitspreken van den glijder en vernauwt zich voor stem, zoodra of even nadat de sluiting voor den klapper gevormd is.

§ 166. Bij de verbindingen tusschen klappers en *l, r, j* of *w* blijft de stemspleet vernauwd voor stem, als de klapper stemhebbend is, als in *blad, loodlijn, bruin, druk, heb je, bid je, ik heb weer moed, dwingen, Elbe, holde, warboel, aarde.*

Is de klapper stemloos, dan worden de *l, r, j* en *w* ook stemloos, althans blijft de stemspleet open bij de vorming van het gedeelte, dat onmiddellijk bij den stemloozen klapper aansluit, bijv. *pluim, pruim, scheepje, slaap wel, stolp, dorp, Schotland, traan, twee, schuitje, halt, hart*, enz.

In de uitspraak van velen behooren hiertoe ook woorden als *loodlijn, bid je*, enz., terwijl ook dikwijls in deze verbindingen gedurende het uitspreken van den klapper de stemspleet vernauwd is voor stem zonder evenwel lucht door te laten voldoende om trilling te veroorzaken. Zie § 145, 1 en § 153.

In verkleinwoorden heeft men vóór *j* steeds een volkomen klapper, als in *broodje (d = t). stoeltje, boompje, koninkje,* enz. Ik maak dus een duidelijk verschil tusschen de *dj* van *word je, bood je 't hem aan* en die van *woordje, broodje.* In de eerste gevallen is de *d* stemhebbend, in de tweede stemloos.

Bij het uitspreken van de verbindingen *lt, ld, tl* en *dl* blijft de punt der tong op dezelfde plaats; slechts wordt de vernauwing aan één kant of aan beide kanten van de tong veranderd in een sluiting, of, als de *l* na de *t* of *d* komt, de sluiting in een vernauwing.

§ 167. Komen stemlooze glijders samen (we zonderen eerst de *j* en *w* uit), dan blijft de stemspleet steeds geopend, bijv. *sfeer, hoofsch. daags, schoon, afgod, kasgeld, slagvaardig, het is voor hem, het is genoeg, afsjouwen (sj = ch* van *China).* Zooals men ziet, worden in deze verbindingen stemhebbende medeklinkers dikwijls stemloos door den invloed van den naburigen klank, bijv. *gv* in *slagvaardig,* waar de stemlooze *g* de *v* ook stemloos maakt.

Verbindingen van stemhebbende glijders hebben we in *zelfs een man,* waar *fs* klinkt als *vz,* en zeer dikwijls in het Engelsch, bijv. *of Zion (vz), as vain (zv).* In zulke gevallen blijft de stemspleet vernauwd voor stem.

Wanneer evenwel stemhebbende en stemlooze glijders samenkomen, als in *of father (vf), as fair as she (zf* en *zsh), as for me (zf),* nemen de stembanden verschillende standen aan bij den overgang van den eenen medeklinker tot den anderen.

Stemlooze glijder met stemlooze *j* of met een *j* waarvan het begin geleidelijk is, heeft men in alle verkleinwoorden, bijv. *stoofje, stofje, laagje, dagje* en ook in *straf je, tref je, trof je, los jij me af* (met den nadruk op *jij*), *lach jij,* enz., waar de stemlooze glijder van *straffen, treffen, troffen, lossen, lachen* bewaard blijft.

Glijder en *j* zijn evenwel stemhebbend in *geloof je, dat geliefje maar te zeggen, lig je, lag je, zag jij hem ook, wees jij mij vriend,* enz., waar de *f, g* en *s* klinken als de *v, g* en *z* van *gelooven, gelieven, liggen, lagen, zagen, wezen, enz.* In *of je* spreek ik *vj* uit, in *wat blief je fj,* waarschijnlijk omdat ik het werkwoord *believen* hier niet meer voel.

De verbindingen *sj* en *zj* gaan geregeld over in de klanken, die men hoort in *China* en *rouge.* De stemlooze heeft men in *bosje, lesje,* enz., de stemhebbende is *was je, als je* of *as je, las je,* enz. Alleen als men ter wille der duidelijkheid de *j* goed wil doen uitkomen, als in *los jij mij af, wees jij mijn vriend,* hoort men de verbindingen *sj* en *zj.*

De verbindingen van glijders met de *w* kunnen geheel stemhebbend zijn, als in *zwoer, als we* of *as we (sw = zw), hij lag wel stil.* Na stemlooze glijders is de *w* stemloos of heeft zij een geleidelijk begin als in *Switters, ik lach weer.* In woorden als *afwegen, stofwolk* spreek ik, als ik duidelijk articuleer, de *f* stemloos en de *w* geheel stemhebbend uit. Bij vlugge uitspraak verdwijnt de *f* en hoor ik alleen de *w.*

Komen stemlooze glijders samen met *l* en *r,* dan worden deze stemloos of krijgen een geleidelijk begin of einde, als in *sla, chloor, hals, half, telg, boschbrand, fruit, dwars, larf, dwerg.*

Na stemhebbende glijders met een geleidelijk begin zijn de *l* en *r* stemhebbend, als in *vrouw, vlam, glad, gras.*

Geheel stemhebbend zijn verbindingen van glijders met *l* of *r* in *halve, half een (lv), durven, zorgen, leesles (zl), het is rond (zr), drooglijn, leefregel (vr),* enz. Vergelijk hiermee *loflied, loslaten, lachlust, strafregel, boschbrand,* enz., waar de stemlooze glijder van *lof, los, lach,* enz. in mijn uitspraak bewaard blijft.

§ 168. Verbindingen van *w, j, l* en *r* onderling zijn stemhebbend, bijv. *al weer, valreep, paljas.* Alleen de *w* van woorden als *wrat, wreken* kan een geleidelijk begin hebben.

§ 169. Wordt een neusmedeklinker gevolgd door een mondmedeklinker, dan wordt de toegang naar de neusholte bij het vormen van een mondmedeklinker gesloten, als in *kamt, lamp, langs*. Gaat de mondmedeklinker vooraf, als in *Etna, hopman, smaak*, dan wordt de sluiting tusschen het zachte gehemelte en den achterwand der keelholte verbroken bij het overgaan naar de *m* en *n*. Men hoort dan, vooral na klappers, een ploffend geluid, dat men zachte gehemelteklapper kan noemen; zie ook § 17. De klappers ontploffen in deze verbindingen niet op de gewone wijze, daar de uitgeademde lucht door den neus ontwijkt.

In woorden als *kant, lamp, zink*, waar de neusmedeklinker gevolgd wordt door den klapper van hetzelfde gebied, kan men gemakkelijk bemerken, dat de stand der spraakorganen voor den klapper dezelfde is als voor den neusmedeklinker. Hoogstens wordt de sluiting voor den klapper iets meer volkomen.

De opmerkingen, die gemaakt zijn in §§ 160—166 over de veranderingen in den stand der spraakorganen, als men in verbindingen met klappers van den eenen spraakklank tot den anderen overgaat, gelden ook voor de verbindingen met de neusmedeklinkers van hetzelfde gebied. Wat derhalve in dit opzicht gezegd is van *pt*, geldt ook voor *mt, pn* en *mn*; wat voor *ps* en *tj* geldt, gaat ook door voor *ms* en *nj*, enz. De opmerking aan het einde van § 163 over de geringe wijziging in den stand der spraakorganen, wanneer *s* en *t*, *g* en *k*, *p* en *f* samenkomen, geldt ook voor *s* en *n*, *g* en *ng*, *m* en *f*, als in *ons, snaak, zanggezelschap, komfoor*. Zie voor het laatste woord § 81.

De verbindingen der neusmedeklinkers zijn, wat den stand en de beweging der stembanden betreft, gelijk aan die met *l* en *r*. De neusmedeklinker is dus stemloos of heeft, wat meestal het geval is, een geleidelijk begin in verbindingen als *pn, kn*, enz., bijv. *pneumatisch, knie, 't mag, Etna, hopman,*

kapmantel, zetmeel, smaak, fnuiken, lach mij toe, de gewestelijke uitspraak van *lappen (lapm), katten (kattn), takken (takng),* enz.

Wanneer de neusmedeklinker gevolgd wordt door een stemloozen klank, dan heeft hij een geleidelijk einde of is somtijds geheel stemloos, als in *lamp, kant, zink, ik ben thuis, lampetkan.*

De stemspleet blijft vernauwd voor stem in verbindingen als *mb, nd, ngb, zm* (geschreven *nm*), *gm, mn, nj,* enz., bijv. *dambord, anders, zangboek, leesmuseum, zeg mij, kom niet, kon je, men weet, manlief, zal nooit, tongwerk, enz.*

In *badmantel, heb maar,* enz. zijn in mijn uitspraak *dm* en *bm* stemhebbend; anderen hebben een stemloozen klapper vóór den neusmedeklinker en spreken dus uit *batmantel, hep maar.* Dikwijls wordt in zulke gevallen de stemspleet vóór een mondmedeklinker wel vernauwd voor stem maar laat geen lucht door; zie § 145, 1 en § 153.

Staat *gn* aan het begin van een woord, als in *gniffelen gneist,* dan wordt *g* uitgesproken met een geleidelijk begin, terwijl de *n* geheel stemhebbend is. Velen spreken evenwel de *g* en het eerste gedeelte der *n* stemloos uit.

§ 170. In verbindingen met *h* is een medeklinker stemloos of heeft hij een geleidelijk einde. Het eerste is het geval in *goedheid (d = t), heb hem (b = p), had haar (d = t) zeg haar (g = ch);* het tweede heeft men in *mijn hoed, haar hoofd, wel heeft, damhert,* enz.

Samenvoeging van spraakklanken tot woorden en woordgroepen.

§ 171. Bij het natuurlijk uitspreken van een zin, zal men licht inzien, dat men niet het eene woord van het andere afscheidt, doch verschillende woorden tot een woordgroep vereenigt, die men alleen na langdurige oefening in woorden leert ontbinden. Dikwijls is de geheele zin slechts één enkele

woordgroep, en gaat men zonder eenig oponthoud van het begin tot het einde van den zin voort. Wil ik bijv. uitspreken: „Ik heb er al vijf", dan zeg ik: „Keberalvijf", waarin de eerste en de laatste lettergreep met de grootste kracht worden uitgesproken, en vergelijkt men de eerste lettergreep met de laatste, dan hoort men al dadelijk, hoe de laatste lettergreep nog weer sterker is dan de eerste.

§ 172. Uit het voorbeeld in de bovenstaande paragraaf blijkt ten duidelijkste, dat het na elkaar uitspreken van de woorden, waaruit een zin bestaat, den zin zelf nog niet oplevert. Een vreemdeling, die onze taal uit boeken geleerd heeft en haar nooit of weinig heeft hooren spreken, zal ons wel verstaan, als we duidelijk en langzaam zeggen: „Ik-heb-er-al-vijf", en ieder woord afzonderlijk uitspreken; spreken we evenwel den zin uit, zooals wij gewoon zijn, dan zal hij ons niet kunnen volgen.

Wij zien dus, dat de woorden in den zin dikwijls anders worden uitgesproken, dan wanneer men ze afzonderlijk doet hooren.

Een der voornaamste oorzaken van dit verschijnsel is, dat de woorden, zooals reeds in § 171 gezegd is, niet alle met dezelfde kracht worden uitgesproken. Daardoor vallen sommige klinkers weg, zooals de klinker van het woordje *ik*, en andere krijgen een geheel anderen klank, zooals de klinker van *er* in het gegeven voorbeeld.

Bovendien oefenen de verschillende klanken, die door de samenvoeging der woorden in den zin in nauwe aanraking worden gebracht, grooten invloed op elkaar uit; ze wijzigen elkaar, zooals in de volgende afdeeling nader zal worden uiteengezet. Zoo spreekt men in plaats van de *p*, die men hoort aan het einde van het woord *heb*, voor *er* een *b* uit. Zie ook §§ 113—118 over den invloed van naburige klanken.

§ 173. De uitspraak van het woord, zooals het in den zin luidt, oefent dikwijls grooten invloed uit op de uitspraak van

het woord als één geheel beschouwd en op de schrijfwijze er van. Neem bijv. het woordje *en*, dat men nog dikwijls in den vorm *ende* geschreven ziet, en dat in 't Engelsch *and* wordt gespeld. Toen bij de uitspraak van het woord in den zin de lettergreep *de* wegviel, begon men het woord ook afzonderlijk *en* te noemen en schreef het zoo. In 't Engelsch wordt nog steeds *and* geschreven, doch vóór een medeklinker wordt de *d* niet meer gehoord en volgens SWEET ook niet meer vóór een klinker, zoodat olgens hem het woord *and* in de dagelijksche omgangstaal niet meer bestaat, dan wanneer het afzonderlijk wordt uitgesproken.

§ 174. Wat hier is opgemerkt aangaande de woorden van een zin, geldt ook voor de lettergrepen van een woord. In het woord *verwelken* wordt de tweede lettergreep met veel grootere kracht uitgesproken dan de eerste en derde. Ten gevolge daarvan is ook de klank van den klinker der tweede lettergreep geheel anders dan die der eerste en laatste. Dikwijls wordt dan ook de spelling van de samenstellende deelen van een woord, die met zeer weinig kracht worden uitgesproken, die, zooals men dat noemt, den klemtoon niet hebben, geheel gewijzigd, vooral als die deelen niet meer als afzonderlijke woorden worden gebruikt, of de oorspronkelijke beteekenis na verloop van tijd over 't hoofd is gezien.

Men moet nooit vergeten, dat de spelling een zeer onbetrouwbare gids is voor de uitspraak. De klankleer heeft dan ook niets met letters te maken; zij bemoeit zich alleen met klanken. Hoogstens wordt daarin opgenomen door welke letterteekens verschillende klanken worden voorgesteld.

AFDEELING IV.

DE VERANDERINGEN DER SPRAAKKLANKEN.

§ 175. Wij zullen nu trachten, hetgeen er gegeven is in de drie vorige afdeelingen toe te passen op de veranderingen, die de spraakklanken ondergaan. Deze veranderingen zijn van tweërlei aard:

1. ze zijn onafhankelijk van de naburige klanken, zijn dus niet een gevolg van den invloed, welken onmiddellijk of kort na elkaar uitgesproken klanken op elkander of de een op den anderen kunnen uitoefenen;

2. ze zijn een gevolg van den invloed, welken naburige klanken op elkaar kunnen hebben.

De onder 1. genoemde veranderingen zullen we *onafhankelijke* veranderingen noemen, aan die onder 2. zullen wij den naam van *afhankelijke* geven.

§ 176. De veranderingen, zoowel de onafhankelijke als de afhankelijke, kunnen veroorzaakt worden:

1. door wijzigingen in den stand der stembanden;

2. door wijzigingen in den stand der spraakwerktuigen boven de stembanden;

3. door verandering in de wijze van uitademing.

Tot die der eerste soort behoort bijv. de overgang van de stemhebbende klanken tot de stemlooze; tot die der tweede soort de overgang van den eenen klinker tot den anderen; tot die der derde soort de ontwikkeling van overgangsklanken tot zelfstandige spraakklanken.

Daar men evenwel van ieder der drie soorten verschillende onderafdeelingen zou moeten aannemen om een eenigszins gemakkelijk overzicht te verkrijgen, en het dikwijls moeilijk is uit te maken, of een verandering onafhankelijk of afhankelijk, dan wel onafhankelijk en afhankelijk tevens is, zullen wij de verschillende veranderingen in de volgende groepen verdeelen en dan bij ieder voorbeeld of iedere rij van voorbeelden opgeven, wat tot verklaring kan dienen.

§ 177. De veranderingen zijn de volgende:

1. De overgang van stemlooze spraakklanken tot stemhebbende en omgekeerd de overgang van stemhebbende tot stemlooze.
2. Het ronden en ontronden der spraakklanken.
3. De overgang van nauw tot wijd en omgekeerd.
4. De overgang van neusklanken tot mondklanken en die van mondklanken tot neusklanken.
5. De veranderingen in de *plaats* der klinkers en de overgang van tweeklanken tot klinkers en omgekeerd.
6. De overgang van klinker tot medeklinker en omgekeerd van medeklinker tot klinker.
7. De verandering van glijders tot eigenlijke klappers en omgekeerd.
8. De verandering van *l*-klanken en *r*-klanken tot eigenlijke klappers en glijders en omgekeerd.
9. De verandering in de *plaats* der medeklinkers.
10. Het ontstaan van nieuwe spraakklanken.
11. Het verdwijnen van spraakklanken.
12. De omzetting van spraakklanken.

De overgang van stemlooze spraakklanken tot stemhebbende en van stemhebbende tot stemlooze.

§ 178. Vóór men een woord of een woordgroep gaat uitspreken en na het uitspreken daarvan, is de stemspleet open

voor de ademhaling. Het is dus zeer natuurlijk, dat het begin en het einde van een woord dikwijls stemloos zijn, of men althans het geleidelijk begin en einde aantreft bij de spraakklanken, die een woord beginnen en eindigen.

Zoo worden alle mondmedeklinkers met uitzondering der *l*- en *r*-klanken aan het einde van een Nederlandsch woord stemloos, behalve wanneer een woord, dat met een stemhebbenden klank met vast begin aanvangt, in de uitspraak onmiddellijk volgt. Men schrijft *brood, lag,* omdat men schrijft en uitspreekt *brooden, lagen;* maar de *d* wordt als *t* uitgesproken en de *g* als *ch* van *ach.* In de uitspraak van velen, ook in de mijne, hoort men echter in *het brood is duur, ik lag in de wei* de stemhebbende medeklinkers *d* en *g;* wanneer men evenwel den stembandklapper (beschreven in § 72) vóór de *i* van *is* en *in* laat hooren, worden de *d* en *g* weer stemloos uitgesproken. In *hij had laat gegeten* is de *d* stemhebbend, als het begin der *l* vast is; is het daarentegen geleidelijk, wat in mijn uitspraak niet het geval is, of wacht men een oogenblik, vóór men overgaat tot de *l,* dan wordt *d* weer stemloos, en spreekt men dus een *t* uit; zie ook § 166.

De *z* en *v* plaatst men in 't Nederlandsch niet aan het einde van een woord; men schrijft dus *lees, leef,* hoewel men schrijft en uitspreekt *lezen* en *leven.* In *ik lees een boek* wordt evenwel de *s* bij gewone uitspraak als *z* en dus stemhebbend uitgesproken. Ook in *leesles* en *herleefde* worden de *s* van *lees* en de *f* van *leef* stemhebbend tengevolge van de stemhebbende *l* en *d,* die in de uitspraak onmiddellijk volgen; zie §§ 164 en 167. Evenzoo zegt men *'t is half een* met stemhebbende *f* en dus *v,* terwijl in *ik ben boos op jou* de *s* klinkt als *z.*

Het gebeurt zelfs, dat bij snelle uitspraak werkelijk stemlooze medeklinkers in de overeenkomstige stemhebbende overgaan, natuurlijk alleen vóór stemhebbende klanken met een vast begin. Zoo zal men dikwijls de *t* van *wat* in *wat is*

daar te doen, als een *d* en dus als stemhebbend uitspreken. Zie ook §§ 145 en 153 en ter verklaring van het voorgaande § 146.

§ 179. Men schrijft *brood, dag,* omdat men zegt *om den broode, brooden, ten dage, dagen,* doch alle onverbuigbare woordjes, die op een mondmedeklinker met uitzondering der *l*- en *r*-klanken uitgaan, moeten ook met een stemloozen medeklinker aan het einde geschreven worden. Immers deze laatste medeklinker kan nooit door bijvoeging van een buigingsuitgang vóór een klinker komen te staan en aldus met een stemhebbenden medeklinker afwisselen. Men schrijft dus, zooals men uitspreekt, *uit, want, op, doch, noch.* Een uitzondering als *nog* dient alleen om in de spelling verschil te maken tusschen *nog* en *noch;* in de uitspraak zijn ze volkomen gelijk. Zie evenwel het einde der vorige paragraaf en § 167.

§ 180. Ook in het Duitsch zijn de mondmedeklinkers met uitzondering der *l*- en *r*-klanken steeds stemloos aan het einde van een woord, zoodat men schrijft *und, irgend, magd, ab, leib,* doch de stemlooze medeklinkers *t* en *p* uitspreekt.

In het Engelsch daarentegen worden de stemhebbende medeklinkers evenzeer aan het einde als in het midden en aan het begin van een woord uitgesproken. Men spreekt dus *love, lose, and, cab, leg, with, bathe* etc. met stemhebbenden eindmedeklinker uit. De verklaring hiervan is naar mijn meening tweeërlei.

1. In het Engelsch hebben de klinkers het gelcidelijk begin of het vaste begin; maar de stembandklapper (§ 72) wordt voor een klinker niet aangetroffen. Dit nu heeft in het Nederlandsch en in het Duitsch wel plaats, zoodat stemhebbende medeklinkers zich in het Engelsch veel beter kunnen handhaven dan in het Nederlandsch of in het Duitsch.

2. Het einde van een lettergreep is in het Engelsch zwakker dan in het Nederl. en veel zwakker dan in het

Duitsch. Men gaat dus geregeld over van den klinker op den stemhebbenden medeklinker of de stemhebbende medeklinkers, en aan het einde wordt nog slechts een zwakke overgangsklank (glide) vernomen; zie § 146, 1. Wordt de lettergreep daarentegen met kracht uitgebracht, dan zal de stemlooze *glide* aan het einde van het woord zeer sterk zijn, sterk genoeg om invloed uit te oefenen op den voorafgaanden klank en dien zoodoende stemloos te maken.

§ 181. Wat aangaat het gebruik der stemlooze medeklinkers aan het begin van een woord, bedenke men slechts, hoe de Friezen overal *f* en *s* uitspreken, waar *z* en *v* geschreven staan. Bovendien is in Nederlandsche woorden het begin der *l*- en *r*-klanken en der stemhebbende glijders geleidelijk, zoodat het begin toch stemloos is, zie § 157.

In het Duitsch wordt de *v* aan het begin van een woord steeds als *f* uitgesproken, als *vater, viel* enz.

In het Engelsch is de *th* aan het begin van een woord stemloos, behalve in eenige woorden, die zeer zelden den klemtoon hebben en waarin dientengevolge de medeklinker stemhebbend is geworden.

Somtijds worden de stemhebbende en stemlooze medeklinker aan het begin van een woord naast elkaar aangetroffen, als in de Engelsche woorden *fox* en *vixen*, welk laatste in zijn oorspronkelijke beteekenis het wijfje van een vos aanduidt. Nu moet men evenwel niet denken, dat in één en hetzelfde dialect deze verandering heeft plaats gehad. Veeleer is de zaak deze, dat de twee woorden oorspronkelijk tot verschillende dialecten behoorden.[1])

---

[1]) Vixen (*v* instead of *f* due to Kentish influence), Kluge and Lutz, *English Etymology*, Strassburg, 1898. Sweet zegt in zijn *History of English Sounds*, 1888 op pag. 191: „That intial *th, s, f* were voiced in Southern and Kentish is proved by the initial *v* of AR (Ancren Riwle) and Ay (Ayenbite), and by the initial *z* of Ay .... French *f* and *s* are not voiced, as in *fol* (AR), *feste* (Ay.), *sauf* (Ay.), which shows

§ 182. Over 't algemeen geldt de regel, dat een stemlooze klank de naburige klanken stemloos maakt, en dat stemhebbende liefst voorafgegaan of gevolgd worden door stemhebbende klanken. Dit is ook zeer natuurlijk; want, is de stemspleet verengd, zóó dat stem kan worden voortgebracht, dan zal men gemakkelijk van den eenen stemhebbenden klank tot den anderen overgaan; is daarentegen de stemspleet open, dan zal men ze niet licht voor stem vernauwen om onmiddellijk weer tot aden over te gaan.

Begint dus een woord met een stemloozen medeklinker, dan zal de volgende medeklinker ook stemloos zijn, of althans zal het eerste gedeelte met open stemspleet worden uitgesproken. Men zal te vergeefs zoeken naar woorden, die met *sd*, *sb*, *sg* beginnen; maar vele beginnen met *st*, *sp*, *sch*. Bij de neusmedeklinkers is men het meest geneigd een uitzondering te maken, daar het gedruisch der uitstroomende lucht door de neusholte alleen bij zeer krachtige uitademing, die bij het gewone spreken niet wordt aangewend, duidelijk hoorbaar wordt. Zie ook § 80. Men zal er dus licht toe komen in woorden als *smet*, *snaar* de *m* en *n* althans gedeeltelijk stemhebbend te maken.

§ 183. Zeer groot is het aantal gevallen, waarin oorspronkelijk stemhebbende klanken door de onmiddellijke nabijheid van stemlooze medeklinkers stemloos worden gemaakt en omgekeerd stemhebbende medeklinkers stemlooze klanken tot stemhebbende maken.

---

that the voicing of the native initial *s* etc. must have been developed before the 11th cent. Words which were introduced before the Conquest were naturally assimilated to the English pronunciation, being so few in number. Hence AR has *v* in *vals*. Ay. has *z* in *zayn* Jon (alternating with *s*) by the analogy of Old English *san(c)t* with its *(z)*." Men ziet dus, hoe voorzichtig men moet zijn in het maken van gevolgtrekkingen. Ik vestig dus nogmaals de aandacht op hetgeen ik gezegd heb in het voorbericht tot den 1sten druk „Met de feiten vóór zich, kan men dus een uitlegging zoeken."

Zoo vormt men den eersten persoon van den onvoltooid verleden tijd en het verleden deelwoord der zwakke werkw. in het Nederl. door achter den stam des werkwoords *de* of *te* en *d* of *t* te voegen; *te* en *t*, wanneer de stam op een stemloozen medeklinker uitgaat, maar *de* en *d*, wanneer de stam op een klinker of een stemhebbenden medeklinker eindigt. Hierbij bedenke men dan, dat de onechte *f* en *s*, die met *v* en *z* afwisselen en dikwijls als zoodanig worden uitgesproken vóór stemhebbende klanken, evenals de stemhebbende medeklinkers, *de* en *d* nemen. Vandaar *sloffen, slofte, gesloft; lossen, loste, gelost; halen, haalde, gehaald; dagen, daagde, gedaagd; maaien, maaide, gemaaid;* en ook *dooven, doofde, gedoofd; bonzen, bonsde, gebonsd.* Hoewel nu de *d* in *gehaald, gedaagd, gemaaid, gedoofd* en *gebonsd* volgens § 178 stemloos is en dus als *t* wordt uitgesproken, hoort men den stemhebbenden medeklinker in den verbogen vorm *gehaalde, gemaaide, gebonsde* enz.

Zoo wordt in het Engelsch de onvolt. verleden tijd en het verleden deelwoord der regelmatige zwakke werkwoorden behalve die, welke op een *d* en *t* uitgaan, in de uitspraak gevormd door achtervoeging van een *d*, wanneer het werkwoord uitgaat op een stemhebbenden klank (klinker of stemhebbenden medeklinker) en door achtervoeging van een *t*, als het werkwoord op een stemloozen klank eindigt.

§ 184. De stemhebbende medeklinkers blijven natuurlijk het langst gehandhaafd tusschen twee klinkers, en oorspronkelijk stemlooze medeklinkers worden licht stemhebbend, wanneer ze door een klinker worden voorafgegaan en gevolgd. Zoo is de *th* van het Eng. *smooth* zacht, omdat zij vroeger gevolgd werd door een *e;* zoo is het Fransche *sucre* in het Midden-Engelsch *sucre* en *sugre* en in het tegenwoordige Engelsche *sugar*, zoodat de oorspronkelijke stemlooze *c (k)* stemhebbend is geworden.

Bij het wegvallen van een klinker wordt dan ook in

't Nederlandsch de stemhebbende medeklinker in een stemloozen veranderd. Zoo ging de tweede persoon enkelv. van de gebiedende wijs der zwakke werkwoorden eertijds op *e* uit, waarvan nog een spoor is overgebleven in *gelieve* voor *gelief*.

§ 185. In adjectieven met den uitgang *elijk* wordt de *g* wel als *ch* uitgesproken, maar niet geschreven, als bijv. *genoegelijk, walgelijk, heugelijk*. Zoo heeft men naast *erven erfelijk;* naast *genezen*, (*de*) *wijze* (*man*), *verbinden* heeft men *ongeneselijk* of *ongeneeslijk, wijselijk, verbintenis*. In de Middelnederlandsche Spraakkunst van Dr. v. HELTEN vindt men op pag. 167 den volgende regel: „Verscherpende invloed werd op een voorafgaande muta uitgeoefend door *l* in den uitgang *el, elen, elijc*, en door *n* in de suffixen *en, enen, enesse, enisse;* evenwel in den regel (zoo niet altijd) facultatief, gelijk we uit de meestal naast elkaar voorkomende vormen met *f, ch* enz. en met *v, g* enz. kunnen opmaken."

Dit schijnt een uitzondering op den regel te zijn; want, hoewel de eindmedeklinker in *looa, leed, hoef, reis* stemloos is, wordt hij in mijn uitspraak weer stemhebbend in *loodlijn, leesles, hoefnagel, reislust;* zie ook § 178. Ik spreek evenwel woorden als *genoeglijk, beweeglijk* met stemlooze *g* uit.

De verklaring is naar mijn meening deze, dat in woorden als *genoegelijk, walgelijk, heugelijk, erfelijk, ongeneeslijk, verbintenis* de *e* vóór den uitgang *lijk* en *nis* is weggevallen, zoodat de oorspronkelijke stemhebbende medeklinker aan het einde van een lettergreep is komen te staan. Men maakte evenwel een pauze, voordat men tot de volgende lettergreep overging; zoo werd volgens § 178 de medeklinker vóór den uitgang *lijk* en *nis* stemloos, en het begin der *l* en *n* werd geleidelijk in plaats van vast. In *loodlijn, leesles, hoefnagel, reislust,* waar geen klinker is weggevallen, gaat in mijn uitspraak de zachte medeklinker onmiddellijk over op de *l* en *n* met vast begin.

De *k* in woorden als *koninklijk, afhankelijk* is de stemlooze

medeklinker overeenstemmende met de stemhebbende *g* in Fransche woorden als *grand,* die vroeger in woorden als *koning* na den neusklank werd uitgesproken. Het bestaan der *k* kan evenwel ook zijn verklaring vinden in de in § 177 onder 4 genoemde gevallen, kan dus een gedeeltelijke overgang zijn van neusklank tot mondklank.

§ 186. Dikwijls worden ook klinkers stemloos gemaakt en gaan dus in stemlooze medeklinkers over door den invloed van een voorafgaanden stemloozen medeklinker. Zoo is het eerste bestanddeel van den tweeklank in Fransche woorden als *point* en *pied* ten gevolge van de *p* een stemlooze *w*-klank en *j*-klank; zie § 91.

§ 187. Ziehier nog eenige gevallen, die afzonderlijke vermelding verdienen. Vóór den verkleiningsuitgang *je* wordt de oorspronkelijke stemhebbende medeklinker stemloos, als in *broodje, stoofje, laagje, woninkje* naast *brooden, stoven, lagen, woning.* In *heb je, bid je, word je, leef je, zag je, zing je* spreek ik evenwel dezen medeklinker stemhebbend uit (zie §§ 166—167). Een bevredigende verklaring van dit verschijnsel kan ik niet vinden. Is het misschien, omdat we *tje* (waar het noodig is, vervangen door *pje* en *kje*) als verkleiningsuitgang beschouwen en niet *je,* zoodat we gewoon zijn aan een uitgang, die een stemloos begin heeft en daardoor den eindmedeklinker van het hoofdwoord stemloos maakt?

Voor *woninkje* zie ook § 185, laatste alinea.[1])

Zestig en *zeventig* worden wel met *z* geschreven, doch met *s* uitgesproken, terwijl toch *zes* en *zeven* met stemhebbenden medeklinker aanvangen. Dit is een gevolg van den invloed, door de *t* van een voorgevoegd *ant* op den stemhebbenden medeklinker uitgeoefend. Men heeft nog de oudere vormen *tzestig* en *tzeventig* (vgl. *tachtig* naast *acht*). Wat betreft het wegvallen der *t,* zie de gevallen onder 11, § 177.

[1]) Zie E. Kruisinga, *De vorm van de verkleinwoorden,* in De Nieuwe Taalgids, IX, pp. 96—97.

De Engelsche woorden *dribble*, *hobble* en *nibble* zijn afgeleid van *drip*, *hop* en *nip*. De stemlooze *p* is in de stemhebbende *b* overgegaan, daar zij in de uitspraak tusschen twee klinkers kwam, en tusschen klinkers, die natuurlijk altijd stemhebbend zijn, wordt een stemlooze medeklinker licht stemhebbend; zie ook § 184.

Ado in het welbekende *much ado about nothing* is ontstaan uit *at do* = *to do*. Daar *do* den klemtoon heeft, ging de stemlooze *t* vóór den stemhebbenden medeklinker *d* in een *d* over, welke vóór de reeds bestaande *d* verdween.

De Engelsche *r* wordt na de stemlooze medeklinkers *p* en *k* doorgaans stemloos, zoodat men in *prince*, *crime* een stemlooze *r* hoort.

§ 188. Niettegenstaande hetgeen er in de vorige paragrafen gezegd is, moet men niet tot de gevolgtrekking komen, dat stemlooze en stemhebbende medeklinkers niet onmiddellijk na elkaar *kunnen* worden uitgesproken en ook werkelijk niet *worden* uitgesproken. In zinnen als *het is zoo niet* wordt de stemhebbende *z* stemloos. In het Engelsch daarentegen blijven *s* en *z*, *f* en *v* zeer dikwijls naast elkaar bestaan, zoodat in *he is so kind* de *s* van *is* stemhebbend blijft niettegenstaande de stemlooze *s* van *so*, die in de uitspraak toch onmiddellijk volgt. Evenzeer blijft ook in *I live for you* de *v* van *live* stemhebbend in weerwil van de stemlooze *f* van *for*. Dit is gemakkelijk te verklaren, als men bedenkt, dat de medeklinkers in het Engelsch dikwijls betrekkelijk lang worden aangehouden, en het einde der glijders geleidelijk is; zie § 156. Zie ook §§ 162, 165 en 167.

Het ronden en ontronden der spraakklanken.

§ 189. In §§ 31 en 32 is gezegd, wat men onder ronding verstaat. Als men dus bij het uitspreken van eenigen spraakklank de lippen of wangen rondt, terwijl dit gewoonlijk niet

geschiedt, zegt men, dat die spraakklank gerond wordt. Trekt men de lippen in, of doet men de ronding der wangen verdwijnen, dan ontrondt men een spraakklank.

Zoo kan de *uu* van *minuut* ontrond worden tot de *ie* van *niet*, en rondt men de *ee* van *neen*, dan verkrijgt men de *eu* van *leun*.

Niet alleen klinkers kan men ronden of ontronden, maar ook medeklinkers. Zoo worden de *sch* van het Duitsche *schiff* en de *ch* van het Fransche *chair* met geronde en voor-uitgestoken lippen uitgesproken; bij de *sh* van het Engelsche *ship* daarentegen werken de lippen niet of nagenoeg niet mee. Zie verder over de ronding der medeklinkers, wat er gezegd is in §§ 88, 91, 93 en 117.

§ 190. Het Angelsaksische *fȳr* ($\bar{y} = uu$) is in het Middelengelsch *fūr* ($\bar{u} = ie$) geworden. De geronde nauwe boven voorklinker is dus ontrond tot den ongeronden nauwen boven voorklinker, dien men nog aantreft in de spelling van het Eng. *fire*, ofschoon de klinker in een tweeklank is overgegaan.

Het Nieuwhoogduitsche woord *hölle* naast het Middelhoogduitsche *helle* geeft ons een voorbeeld van de ronding eens klinkers. Zie voor de gevallen van ronding en ontronding de tabellen op blz. 24 en 25.

§ 191. Men schrijft nog steeds *blauw*, doch men spreekt de *a* uit als de *o* van *tol*. De *u* van *au* is een geronde wijde achterklinker. Door den invloed van dien geronden klinker wordt de *a* ook gerond en gaat alzoo over tot *o*. Zie verder, wat er over de ronding bij tweeklanken in §§ 138—142 is gezegd.

§ 192. In 't Duitsch vindt men *nergeln* en *nörgeln*, *lecken* (wider den Stachel lecken) en *löcken* in de schrijftaal nog naast elkaar.

De overgang van *e* tot *ö* heeft plaats gegrepen, behalve in het Hoogd. *hölle*, onder anderen in *löffel*, *löschen*, *schwören*, *wölben*, *zwölf*, zooals blijkt uit de Middelhoogduitsche vormen

leffel, leschen, sweren, welben, zuelf. Vergelijk ook hiermede de Nederl. woorden *hel, lepel, lesschen, zweren, welven*, en het Eng. *twelve.*

§ 193. De *u* van het Nederl. *tusschen* is ontstaan uit een vroeger *wi*. In het Middelhoogduitsch heeft men *zwischen, zwüschen*, oorspronkelijk een afkorting van de bijwoordelijke uitdrukkingen *inzwischen, under zwischen*, Oudhoogd. *in zwiskēn, untar zwiskēn*. Door den invloed der *w*, die zeer veel overeenkomst heeft met de *o* en dus een geronde klank is, werd de *i* ook gerond. De *w* is daarna uitgevallen vóór den nieuw gevormden geronden klinker, die in 't Nederl. de geronde nauwe beneden voorklinker werd.

Een ander voorbeeld van den invloed, dien de *w* op den volgenden klinker uitoefent, is het Eng. *cud* naast den vorm *quid*. Het Angelsaksische woord is *cwidu*. Door de werking van de *w* werd de *i* gerond en ging dus over tot den geronden boven voorklinker, die daarop, steeds door den invloed van de *w*, van voorklinker tot achterklinker werd, zoodat men in plaats van *cwidu* den vorm *cwudu* vindt. De *w* is daarna uitgevallen, zoodat het Middeleng. naast het onveranderde *quide* ook *cude* heeft. De *u* is vervolgens weer ontrond, — van welke ontronding het Engelsch zooveel voorbeelden aanbiedt, — en is de ongeronde nauwe middel achterklinker geworden.

§ 194. Een duidelijk voorbeeld van den invloed der ronding op medeklinkers biedt de overgang van *g* tot *w* aan.

De Engelsche woorden *maw, saw* (zaag), *saw* (gezegde), *hawthorn* zijn in het Middeleng. *mawe, sawe, sawe, hawethorn* en in het Angelsaks. *mage, sage, sagu, hagnþorn*. De *g* nu is tusschen twee klinkers overgegaan in de *w*, de klinker na de *w* is daarna uitgevallen, en de *w*, den voorgaanden klinker rondende, is daarop, met dezen vereenigd, de geronde nauwe beneden achterklinker geworden.

Nu wordt de *g*, bijv. die van *dag*, gevormd door een

vernauwing tot stand te brengen tusschen het achtergedeelte der tong en het zachte gehemelte of het daaraan grenzende gedeelte van het harde gehemelte; zie § 63. Als men nu de lippen rondt en den afstand tusschen tong en gehemelte eenigszins verwijdt, dan kan men gemakkelijk overgaan tot de *w* van *bouwen*, en het verschil tusschen deze *w* en *oe* bestaat alleen hierin, dat bij de *oe* de vernauwing nog iets minder sterk gemaakt moet worden. Zie ook §§ 88, 91 en 93.

Hoe groot de overeenkomst is in de vorming van de *g* en de *w* blijkt ook uit Fransche woorden als *garder*, *guerra*, ontstaan uit de oudere vormen *warder*, *werra*, Oudhoogd. *wartēn*, *werra*. Waarschijnlijk heeft zich eerst een *g* ontwikkeld vóór de *w* en is later de *w* uitgevallen. In het Engelsch heeft men de uit het Fransch overgenomen vormen *guard* en *guile* naast de oudere vormen *ward* en *wile*.

§ 195. Zij, die de tand-*r*, zie § 76, niet kunnen uitspreken, gebruiken in plaats daarvan de gehemelte-*r*, zie § 77; dikwijls ook de *g* als in *dag* of — voornamelijk ook in Engeland, waar velen de *r* ronden — de *w*.

Nu wordt bij de vorming van de *r* het achtergedeelte der tong, evenzeer als bij de *g* en *w*, naar boven gebracht. Brengt men dus de punt der tong niet omhoog om de tand-*r* te vernauwen, dan heeft de vernauwing plaats tusschen het achtergedeelte van de tong en het gehemelte, hetwelk de *g* oplevert en, bij ronding, de *w*, zooals in de voorgaande paragraaf is aangetoond. Men zal dus *spcheken* of *spweken* hooren in plaats van *spreken*.

Wordt de *r* als de Engelsche *w* uitgesproken, dan zal zij weer invloed kunnen uitoefenen op den volgenden klinker, zoodat men in woorden als *criticism* soms de *u* van *but* meent te hooren. De *i* wordt namelijk gerond door den invloed van den voorafgaanden geronden klank, doch neemt, daar in de Engelsche taal wegens het gemis aan lipronding de geronde voorklinkers niet blijven bestaan, den klank aan

van den ongeronden nauwen middel achterklinker, die door Nederlanders dikwijls voor de *u* in *put* wordt gehouden en daarmee in klank ook eenigszins overeenstemt, hoewel de vorming geheel anders is. Vergelijk ook de platte en dialectische uitspraak van Eng. *pretty*, die men dikwijls als *pooty* of *putty* ziet aangeduid.

§ 196. De geronde voorklinkers komen dikwijls voor in het Nederlandsch, Duitsch en Fransch, daar in deze drie talen de werking der lippen aanzienlijk is. In 't Engelsch daarentegen, dat geen lipronding heeft, gaat de geronde voorklinkers over in de ongeronde. Vergelijk bijv. Hoogd. *füllen, grün, süss* met Eng. *fill, green, sweet,* Nederl. *vuur* met Eng. *fire,* de spelling van welk woord op een verouderde uitspraak duidt (zie § 190).

De overgang van nauw tot wijd en omgekeerd.

§ 197. Vergelijk §§ 28—30 voor het verschil tusschen nauwe en wijde klinkers. Lange klinkers maakt men gaarne nauw, korte klinkers daarentegen wijd, daar bij een zeer vlug uitgesproken korten klinker de spieren der tong als 't ware geen tijd hebben, zich voor een nauwen klinker te spannen. Daarop berust dan ook het middel, dat Ellis aan de hand geeft, om de Engelsche korte *i*, als in *sin*, te leeren uitspreken. Zegt men zeer vlug eenige malen na elkander een woord als *seen*, dan moet men vanzelf komen tot de uitspraak van het woordje *sin*. Men moet evenwel hierbij in aanmerking nemen, dat na een korten klinker de medeklinker doorgaans langer wordt; zie ook §§ 29 en 106.

§ 198. Een nauwe klinker zal zich dan ook bij gemis aan accent als zoodanig niet staande kunnen houden; want èn de geringe kracht van uitademing bij onbetoonde lettergrepen èn de korte duur daarvan leiden er beide toe de spieren der tong niet te sterk te spannen en zoo den klinker

wijd te maken. Vergelijk bijv. *fabriek* met *fabrikant*, het Eng. *restore* (to store again) met *restore* (herstellen).

Hoewel in de beide laatste woorden de klemtoon valt op *store*, wordt *re* in het eerste woord, ter wille van de beteekenis, veel sterker uitgesproken dan in het tweede. Vergelijk ook het laatste gedeelte van de tweeklanken *ei*, *ou* met de klanken, die men hoort in *zien* en *roem*.

§ 199. Ten gevolge van het overgaan van een oorspronkelijk langen en nauwen klinker tot een korten en wijden, hoort men in Engelsche woorden als *stood*, *foot*, *book* de *u* van Eng. *put*. Dezelfde verandering heeft volgens SWEET in de laatste jaren ook plaats gegrepen in *hoof*, *spoon* en *room*. Deze uitspraak is evenwel, wat de eerstgenoemde twee woorden betreft, volstrekt niet algemeen, ook niet in Londen.

§ 200. Dikwijls oefent de volgende spraakklank invloed uit op den overgang van nauw tot wijd. Als men de woorden *neus* en *deur* na elkaar uitspreekt, of ook de woorden *heen* en *heer*, zal men duidelijk onderscheid hooren tusschen de *eu* en *ee* van *neus* en *heen* en die van *deur* en *heer*. De reden hiervan is, dat de *r*, die wordt voortgebracht met middelmatig hooge welving van het achtergedeelte der tong, moeilijk onmiddellijk na de nauwe klinkers *ee* en *eu* kan worden uitgesproken. Verwijdert men evenwel het punt van hoogste welving van het gehemelte, dan zal men gemakkelijk, door de punt der tong omhoog te heffen, tot de *r* kunnen overgaan.

Zoo is ook de welving der tong sterker bij de *oe* en *oo* van *boef* en *hoon* dan bij die van *boer* en *hoor*, en de klinker in *muur* schijnt mij toe de geronde wijde boven voorklinker te zijn, overeenstemmende met den gelijknamigen nauwen klinker, dien men hoort in *minuut*.

§ 201. Wat in de voorgaande paragraaf aangaande den invloed der *r* in Nederl. woorden is opgemerkt, geldt even-

zeer voor het Duitsch; vergelijk bijv. woorden als *rede, beten, thon* met *erde, pferd, thor.*

In 't Engelsch is de invloed nog sterker, zoodat bijv. de *a* van *name* gelijk is aan de *ee* + den korten Eng. *i*-klank, en de *a* van *hare* klinkt als de *e* van Nederl. *hen*, lang aangehouden, of zelfs als de *a* van Eng. *man*, eveneens verlengd.

§ 202. Bij medeklinkers kan men even goed als bij de klinkers van nauw en wijd spreken. Als de sluiting zeer volkomen is, of de vernauwing zeer sterk, kan men de medeklinkers nauw noemen; in het tegenovergestelde geval zijn ze wijd. Dit hangt ten eerste te zamen met de meerdere of mindere kracht van uitademing. Is de ademstoot zeer zwak, dan kan hij onmogelijk bij sterke sluiting of groote vernauwing een spraakklank voortbrengen; (men moet evenwel bedenken, dat dit evenmin kan geschieden, als de sluiting zeer onvolkomen is, of de vernauwing te zeer wordt verwijd). Bij krachtigen ademstoot zal men doorgaans sterke sluiting of sterke vernauwing aantreffen. Een gevolg hiervan is, dat men, bij onvolkomen sluiting en bij geringe vernauwing, om den spraakklank hoorbaar te maken door de bijvoeging van stem, geneigd is stemlooze medeklinkers stemhebbend te maken, of althans de stemhebbende niet stemloos te doen worden, waartoe andere oorzaken misschien zouden leiden. Vergelijk hiermede, wat in § 180 aangaande de stemhebbende medeklinkers aan het einde van Engelsche woorden is gezegd, alsmede de derde alinea van § 181.

§ 203. De overgang van sommige klinkers tot medeklinkers en omgekeerd van medeklinkers tot klinkers kan evenzeer door het beginsel van vernauwing en verwijding zijn verklaring vinden. Zie vooral, wat in §§ 90—94 aangaande de betrekking tusschen medeklinkers en klinkers is gezegd, en vergelijk verder §§ 194 en 195. De overgang van klinkers tot medeklinkers en omgekeerd zal later besproken worden.

De overgang van mondklanken tot neusklanken en die van neusklanken tot mondklanken.

§ 204. Als men, zonder verder iets aan den stand der spraakwerktuigen te veranderen, den toegang tot de neusholte opent, gaat men van een mondklank tot den overeenkomstigen neusklank over. Het omgekeerde geschiedt, als men in plaats van den toegang tot de neusholte open te houden, dien sluit. Zie §§ 15—18 en ook § 53 en §§ 78—84.

§ 205. De neusklinkers komen in echt Nederl. woorden niet voor; men hoort ze alleen in woorden, die met de Fransche uitspraak uit het Fransch zijn overgenomen, als in *aide-de-camp, bonjour*. Zoodra uit het Fransch overgenomen woorden als Nederlandsche worden beschouwd of de Nederlandsche uitspraak krijgen, gaat de neusklinker over tot den mondklinker.

In woorden als *onrecht, onredelijk, onraad, aanraden,* enz. waar de *n* voor de *r* staat, gaat bij mij, als ik eenigszins achteloos spreek, de *n* verloren, en wordt de klinker nasaal. Ik beschouw dit evenwel als een slordigheid, waaraan ik mij niet schuldig maak, als ik duidelijk wensch te spreken.

Velen maken den klinker nasaal vóór een neusmedeklinker ook in andere verbindingen, bijv. in *onbewust, aanwezig, kindje,* enz. Wie duidelijk en zuiver Nederlandsch wenscht te spreken, moet dit, naar mijn meening, als een fout beschouwen.

§ 206. De *m, n* en *ng* oefenen invloed uit op den voorafgaanden klinker (zie § 205), zoodat bijv. de *a* vóór de genoemde medeklinkers licht tot *o* overgaat. Vergelijk de Eng. woorden *long* en *song* met de Nederl. woorden *lang* en *zang*, die den oorspronkelijken klank hebben bewaard. Zoo ook verschijnen in Angelsaksisch *nama, land* als *noma* en *lond*. De reden is waarschijnlijk, dat reeds onder 't uit-

spreken van den klinker de toegang tot de neusholte geopend werd door den invloed van den volgenden neusmedeklinker. Nu nadert de klank van de *a* in Fransche woorden als *an* zeer zeker de *o*, zoodat men er licht toe kwam, de *a* vóór neusmedeklinkers in een *o* te doen overgaan.

Hierbij moet ook vooral in aanmerking genomen worden, wat in §§ 43 en 44 is gezegd, dat namelijk de toonhoogte van den klinker verlaagd kan worden op verschillende manieren. Nu is de toonhoogte der neusklinkers altijd lager dan die der overeenkomstige mondklinkers, en de toonhoogte der geronde klinkers is lager dan die der overeenkomstige ongeronde klinkers. Zoo kan gemakkelijk de invloed der volgende neusmedeklinkers den ongeronden mondklinker tot een geronden mondklinker in plaats van tot een ongeronden neusklinker doen overgaan.

§ 207. Als kinderen beginnen te spreken en *mamma* en *papa* gaan zeggen, hoort men dikwijls *mamma*, als ze *papa* willen uitspreken, of wel zeggen ze *mappa* in plaats van *mamma*. Het eenige verschil tusschen de vorming van de *m* en de *p* is dan ook, dat bij de *m* stem wordt voortgebracht, en de weg naar de neusholte open is.

Zoo zijn in 't Engelsch *Mol* en *Pol* of *Molly* en *Polly* gemeenzame benamingen voor *Mary;* de naam *Margaret* wordt afgekort tot *Meg* of *Meggy* en *Peg* of *Peggy*, en *Martha* heeft als verkleinwoordjes *Mat, Matty* en *Pat* of *Patty*.

§ 208. Evenals de *m* en de *p* wisselen ook de *n* en de *t* nu en dan af. Zoo zijn de verkleinwoordjes voor *Edward* in 't Engelsch *Neddy* en *Teddy*.

§ 209. De overgang van neusklank tot mondklank en omgekeerd merkt men evenwel voornamelijk op onmiddellijk na en vóór een neusmedeklinker. Zoo is in Fransche woorden als *an* de *a* door den invloed der *n* een neusmedeklinker geworden. Wanneer men namelijk den toegang tot de neusholte opent, vóór men den neusklank moet uitspreken, zal de vooraf-

gaande klank een neusklank moeten worden. Vergelijkt men *hoen* met het meervoud *hoenderen*, dan ziet men, hoe door het sluiten van den toegang tot de neusholte, vóór men tot den volgenden klank overgaat, de *n* aan het einde overgaat tot den mondmedeklinker *d*.

Zoo kan men vóór of na de *m* een *b* verwachten of, met weglating van stem, een *p*, en de *ng* van *ring* kan overgaan tot de *g* van het Fransche *grand* en verder tot de *k*. Op deze wijze moet dan ook waarschijnlijk de *k* van *koninklijk* naast *koning* gedeeltelijk verklaard worden. Zie § 185.

Het in deze paragraaf gezegde zal nader in bespreking komen bij de behandeling van het ontstaan en verdwijnen van spraakklanken.

De veranderingen in de plaats der klinkers en de overgang van tweeklanken tot klinkers en omgekeerd.

§ 210. Evenals men bij de medeklinkers spreekt van plaats, zie § 55, geeft men bij de klinkers den naam van *plaats* aan het hoogste punt van welving der tong, naarmate zich dat verder naar voren of naar achteren, naar boven of naar beneden verplaatst. Gaat men dus van de *a* over tot de *u*, dan verandert de plaats van den klinker; ontrondt men daarentegen *uu* tot *ie*, en verwijdt men de *ee* van *neen* tot de *i* van *min*, dan blijft de plaats der klinkers dezelfde.

§ 211. De veranderingen in de plaats der klinkers zijn hoofdzakelijk een gevolg van:

1. den invloed, dien twee naast elkaar of dicht bij elkaar staande spraakklanken op elkander of de eene op den anderen uitoefenen;

2. de meerdere of mindere kracht van uitademing en de daarmee gepaard gaande neiging tot verhooging of verlaging;

3. de neiging tot gedeeltelijke verlaging, waardoor een

klinker tot een tweeklank overgaat, en daarop de begeerte om den tweeklank zoo duidelijk mogelijk te maken;

4. het streven om achterklinkers in voorklinkers te doen overgaan en de tong zoo weinig mogelijk uit den toestand van rust te brengen;

5. onvolkomen nabootsing, waardoor men klinkers laat overgaan tot andere, die in plaats verschillen, maar in klank overeenkomen;

6. de begeerte om afwisseling te brengen in de plaats van op elkaar volgende spraakklanken, die telkens met den onder 1 genoemden invloed in strijd komt.

§ 212. Het aantal der voorbeelden, die onder 1 gebracht moeten worden, is zeer groot. In de eerste plaats behooren daartoe alle gevallen, die berusten op de verandering van tweeklanken tot klinkers, hetzij de beide bestanddeelen van den tweeklank elkaar wijzigen en tot een tusschenklank overgaan, hetzij het eene bestanddeel — en dan wel dat gedeelte, hetwelk met de grootste kracht wordt uitgesproken — het andere aan zich gelijk maakt.

Zoo was de oorspronkelijke uitspraak van *au* in Fransche woorden als *chaud* de *a* van *kat* gevolgd door een *oe*-klank. De *a* werd gerond tot *o* door den invloed van den volgenden *oe*-klank, de *o* en de *oe*-klank naderden elkaar en gingen in den tusschenliggenden klank, dus in den geronden nauwen middel achterklinker, over. Vergelijk steeds de tabellen op pag. 24 en 25.

In Engelsche woorden als *saw* heeft men hetzelfde verschijnsel. De *a* werd gerond door den invloed van den volgenden *w*-klank (*oe*-klank), en, na de *w* in zich opgenomen te hebben, werd de klank de geronde nauwe beneden achterklinker, lang aangehouden.

Zoo is de *oo* in Nederlandsche woorden als *boom, doof, gelooven, koopen,* uit *au (ou)* ontstaan. De *a* werd door den invloed der *oe* tot *o* gerond, daarop naderden de *o* en *oe*

elkander, en de geronde nauwe middel achterklinker wordt nu in de genoemde woorden gehoord. Zie evenwel de aanmerking op blz. 28.

In woorden als *houwen* was het alleen de invloed der volgende *w*, die behoudend op de *oe* van den tweeklank *ou* werkte en het tweede bestanddeel verhinderde, gelijk bij de andere oorspronkelijke *ou's*, met den voorafgaanden *o*-klank samen te smelten. Ontbrak deze *w*, dan ging in Nederl. woorden de tweeklank *au (ou)* in *oo* over.

De *ai* in Fransche woorden als *mais* werd vroeger uitgesproken met den klank, dien men in het Nederlandsch aan deze letterverbinding zou geven. Door den invloed van den volgenden *i*-klank werd de *a* ook een voorklinker in plaats van een achterklinker en ging dus over tot de *e* van *met;* spoedig daarop ging de *i*-klank verloren, de *e* werd tegelijk met dat verlies verlengd en kreeg toen de uitspraak, die ze nu in 't Fransch heeft.

Van het Engelsche *receive*, dat nu den langen Engelschen *e*-klank heeft, als in *he, she, green*, was naar alle waarschijnlijkheid in de 14e eeuw de uitspraak *resaiv*, zooals men dat in 't Nederl. zou uitspreken. Deze uitspraak ging over in *resein*, werd toen *reseev (ee* als Nederl. *neef)*, en daarna werd de klinker verhoogd tot den klank, dien hij nu heeft.

De *ee* in de Nederl. woorden *sneeuw, eeuw, meer, leeren* is ook ontstaan uit de *ai*, doordien de samenstellende klanken van den tweeklank elkaars invloed ondervonden; vergelijk *snaiws, aiws, mais, laisjan*, de overeenkomstige Gotische woorden, welke den oorspronkelijken Germaanschen tweeklank hebben behouden.

Men vindt nog *ei* en *ee* naast elkander in *verbreiden* en *breed, heiland* en *heelen;* vergelijk ook *bleek, eed, kleeden* met de Hoogduitsche vormen *bleich, eid, kleid.*

In woorden als het Engelsche *dream* werden de *e* en *a* eerst afzonderlijk uitgesproken als de *e* in *met* en de *a* in

kat. Daarop ondervond de *a* der invloed van den voorafgaanden voorklinker, werd zelf ock een voorklinker en ging alzoo over tot de *e* van *met;* de *ea* werd dus uitgesproken als de *è* van het Fransche *très*. Daarna werd de beneden voorklinker tot den middel voorklinker verhoogd, en kreeg dus *ea* den klank van *ee* in *neen*. Later werd deze klinker nog verder verhoogd en nam de uitspraak van den boven voorklinker aan. Zoo rijmt, volgens ELLIS, het woord *sea* in de 17e eeuw geregeld met *survey, prey, weigh, key, lay, way,* in welke woorden *ey, ei* en *ay* moeten hebben geklonken als *a* van Eng. *hare*.

Als de uitspraak van de *eu* in Fransche woorden vóór het midden der 16e eeuw wordt aangegeven de *e* van Nederl. *met,* gevolgd door de *u* als in *minuut*. Door den invloed der *u* werd de *e* gerond en ging dus over tot den geronden nauwen beneden voorklinker. Daarop naderden de twee bestanddeelen elkaar en gingen tot den tusschenliggenden klinker, den geronden nauwen middel voorklinker, over.

De Nederl. woorden *u, uwer, uve* zijn ontstaan uit vroegere vormen *iu, iuwar, iuwa;* de tweeklank van deze woorden had als eerste bestanddeel een *i*-klank en als tweede een *oe*-klank. De *i*- en *oe*-klank gingen over tot een tusschenklank, zóó dat de *i* gerond werd tot de *uu* van *minuut*, en de *oe*-klank door den invloed der *i* een voorklinker, en dus ook de *uu* van *minuut*, werd.

§ 213. De tweeklanken gingen niet altijd in klinkers over; dikwijs ook werden ze tot andere tweeklanken gewijzigd.

De *au* in woorden als *blauw, wenkbrauw, klauw* wordt nu als *ou* uitgesproken. Door den invloed der volgende *oe* is de *a* ook gerond en aldus overgegaan tot de *o* van *tot*.

De tweeklank in Duitsche woorden als *neu, freund* wordt door velen uitgesproken als de *o* van Nederl. *tot,* gevolgd door de *i* van *in* of de *uu* van *muur*. De oorspronkelijke uitspraak moet geweest zijn de *e* van *met,* gevolgd door een

oe-klank, daar het Gotisch ook heeft *niujis,* Oudhoogd. *niuwi,* Middelhoogd. *niuwe, niu.* De *oe* werd in een voorklinker veranderd en ging zoo over tot den geronden bovenvoorklinker. Daardoor werd de *e* zelf ook gerond en ging door het streven der tweeklanken, om het verschil zoo groot mogelijk te maken, tot den geronden beneden achterklinker over. Wat dus de *ai* bij de ongeronde tweeklanken is, dat is de bovengenoemde Duitsche *eu* bij de geronde.

Dat *kouw* en *gouw* staan naast *kooi* en *gooi;* welker etymologie groote moeilijkheden oplevert, moet men verklaren door een den tweeklank volgenden *w*-klank of *j*-klank. Waar de *w*-klank bleef bestaan, moest de tweeklank *ou* blijven; waar de *w*-klank verdween, of een andere vorm met *j* naast dien met *w* stond, kon *au* zich tot *oo* ontwikkelen en verbond zich dan met de *j* tot een nieuwen tweeklank *ooi.*

Vergelijk ook Nederl. *strooien* uit *straujan* met het Eng. *to strew,* imperf. *strewed* (uit de Oudgermaansche vormen *strawide* > *strewida*), waarin evenwel de *ew* in de hedendaagsche uitspraak tot een *oe*-klank is overgegaan.

§ 214. Niet alleen klinkers oefenen, wanneer ze onmiddellijk op elkaar volgen, invloed op elkaar uit; maar ook medeklinkers doen hun werking op den onmiddellijk voorafgaanden, zelden op den volgenden klinker gevoelen. Dit is reeds opgemerkt van de *j* en *w* en, bij de behandeling van den overgang der nauwe tot de wijde klinkers, vooral ook van de *r.*

Een volgende *r* doet dikwijls een klinker van plaats veranderen. Het Engelsch levert hiervan de beste voorbeelden op. Zoo is de *a* van *name* de *ee* van *Nederl. weet* + de *i* van Eng. *pit;* die van *hare* daarentegen is de *e* van *met,* lang aangehouden. De *o* van *bone* klinkt als de *oo* van Nederl. *nooit* + de *u* van Eng. *bull;* die van *more* klinkt als de *o* van *tot,* lang aangehouden. We zien dus, dat in beide gevallen de middelklinker overgaat tot den benedenklinker. Zie voor de verklaring hiervan §§ 200 en 201. Zoo gaat ook

dikwijls de *oe*-klank van Eng woorden als *poor* en *your* tot den geronden nauwen beneden achterklinker over. SWEET geeft dit voor *your* zelfs geregeld, als het woord den klemtoon niet heeft.

Dikwijls doet de *r* een voorafgaanden voorklinker in een achterklinker overgaan. Zoo heeft men den vorm *star* naast het gewone *ster*. De welving der tong bij het uitspreken van den klinker is naar achteren verplaatst, daar men dan slechts de punt der tong omhoog behoeft te heffen om de *r* te kunnen voortbrengen. Zoo heeft men *smart* naast *smert; staart* naast *steert; hart, gaarne, aarde* naast *hert* (zooals in den volkszang: En ik schreef daar in het zand: Hier ligt mijn jong *hertje* verbrand) of het Hoogd. *herz*, den vorm *geerne* en het Hoogd. *erde*, al welke woorden een ouderen *e*-klank hebben.

In het Engelsch heeft men den regel, dat de *a*, die anders in gesloten lettergrepen een voorklinker is, vóór de *r* klinkt ongeveer als de *a* van Nederl. *vader*, bijv. *bar, bard, mar, market, mart*. In de woorden *clerk, sergeant, Derby* heeft zelfs de *e* dezen *a*-klank vóór de *r*.

Vóór nasalen (vooral voor een neusmedeklinker + consonant) worden dikwijls de klinkers verhoogd, en bovenklinkers, die vóór andere medeklinkers geregeld verlaagd worden, blijven somtijds vóór nasalen bestaan. Zoo is de *e* van het Indogermaansche grondwoord een *i* geworden in woorden als *vinden, binden*, en de oorspronkelijke *u (oe)* is bewaard gebleven in Oudhoogd. *gibunfan*, Angelsaks. *gebunden*, terwijl zij een *o* geworden is in Oudhoogd. *giholfan*, Angelsaks. *geholpen*.

Als men de *n* uitspreekt, zonder aan een volgenden spraakklank te denken, die onwillekeurig reeds zijn invloed zou uitoefenen, zal men bemerken, dat men onmiddellijk tot de *i* kan overgaan (in 't algemeen tot de bovenklinkers, dus somtijds met ronding der lippen), zonder den afstand tusschen

boven- en onderkaak grooter te maken. Gaat men evenwel tot een middelklinker of een benedenklinker over, dan moet de mond-opening worden verwijd. De *n* moet derhalve verhoogend werken op den voorafgaanden klinker of de bovenklinkers helpen staande houden.

§ 215. Onder *umlaut* verstaat men de veranderingen, welke de klinker van een lettergreep, die den klemtoon heeft, ondergaat door den invloed van een klinker of van een *j* of *w* der volgende lettergreep. Zoo kan men spreken van *a*-umlaut, *i*- of *j*-umlaut, *oe*- of *w*-umlaut enz. Doorgaans worden alleen die veranderingen, welke door een volgende *i* of *j* worden veroorzaakt, umlaut genoemd. Wij zullen dan ook slechts den *i*- of *j*-umlaut nader bespreken.

§ 216. De veranderingen door den invloed eener volgende *i* of *j* zijn een gevolg van het streven om den voorgaanden klank nader te brengen, wat plaats aangaat, bij den volgenden. In mijn uitspraak van *handje*, vergeleken met die van *hand*, komt dit streven duidelijk voor den dag. De sluiting voor de *d* heeft niet plaats met den tip der tong, zooals in *hand*, maar met hetzelfde gedeelte, waarmee de *j* wordt gevormd; de *n* schikt zich naar de volgende *d*, en de klinker wordt gewijzigd in de richting der voorklinkers.

Worden de voorklinkers in de *i*-richting veranderd, dan kan een beneden voorklinker slechts tot een middel voorklinker en een middel voorklinker tot een boven voorklinker overgaan .

De achterklinkers worden in de overeenkomstige voorklinkers veranderd, daar de *i* ook een voorklinker is. Zoo verandert een boven achterklinker in een boven voorklinker, een middel achterklinker in een middel voorklinker en een beneden achterklinker in een beneden voorklinker.

§ 217. De *i*- of *j*-umlaut van de *a* in *kal* is dus de *e* in *net;* in 't algemeen is de umlaut van een *aa*-klank een *ee*-klank.

Zoo hebben *bed, denken, erf, heffen, net, zenden, hel, scheppen, end* de *e*, die door umlaut uit de oorspronkelijke Germaansche *a* is ontstaan, welke *a* bewaard is gebleven in de Gotische vormen *badi, þagkjan, arbi, hafjan, nati, sandjan, halja, skapjan, andeis.*

Woorden als *beter, ezel, ketel, meer, heer* (leger) staan op dezelfde wijze naast de Gotische vormen *batiza, asilus, katils, marei (ei = ē), harjis.*

Het Hoogduische *lang* naast *länge* is gemakkelijk te verklaren, als men weet, dat *lang* ontstaan is uit den Oergermaanschen vorm *langaz* [Gotisch *laggs (g = ng)*], dus geen *i*-umlaut kon hebben, terwijl *länge* staat naast den Gotischen vorm *laggei (ei* wordt uitgesproken als *ī*), en de *i*-klank in de volgende lettergreep den achterklinker als naar gewoonte heeft doen overgaan in een voorklinker.

Zoo heeft men ook *bestand* naast *bestendig, man* naast *mensch* (denk aan het Got. *mannisks* = menschelijk), *tam* naast *temmen* (Got. *gatamjan*).

Dat *denken* naast de vormen *dacht* en *gedacht* staat, laat zich op de volgende wijze verklaren. Bij eenige zoogenaamde zwakke werkwoorden, die in het Oudgermaansch op *ian (jan)* eindigen, werden de onvolt. verl. tijd en het verleden deelw. zonder *i (j)* gevormd. Zoo had men bijv. in het Gotisch *þagkjan, þāhta, þāhts.* (De *d* van den uitgang *da* is na den stemloozen medeklinker *h*, die in de uitspraak luidt als de *ch* van *ach*, in den stemloozen medeklinker *t* overgegaan. De veranderingen, welke de andere medeklinkers hebben ondergaan, zullen later verklaard worden.) Alleen na den klinker van den tegenwoordigen tijd kwam dus bij deze werkwoorden een *i (j)* voor, die umlaut kon veroorzaken.

De regelmatige ontwikkeling van dezen *i*-umlaut werd evenwel verhinderd door den invloed van verwante vormen, welke, bij afwezigheid van de umlaut-veroorzakende *i* of *j*, de *a* hadden bewaard en dezen klinker ook aan de vormen, met *e* uit

a, mededeelden. Zoo heeft men *handig* naast *behendig* door den invloed van *hand; uitlandig* naast *ellendig* door den invloed van *land.*

Naast *France* en *Frank* heeft men *French,* hetwelk een samentrekking is van *Frencisc,* ontstaan uit *Frankisk.* De *i,* die den umlaut heeft veroorzaakt, is evenwel verdwenen, zooals meestal het geval is.

Andere voorbeelden in het Engelsch zijn *long* voor *lang* en *strong* voor *strang* naast *length* en *strength; Angle, Wales* naast *English, Welsh; sale, tale, wrack* naast *to sell, to tell, wretch.*

Omtrent de causatieve werkwoorden *to drench* en *to set* moet opgemerkt worden, dat de causatieven, van sterke werkwoorden afgeleid, den klinker aannamen van het enkelv. van den onvolt. verl. tijd en op *jan* eindigden. Zoo had men in het Gotisch naast *drigkan, dragk (gk = nk,* als in 't Nederl. *drinken)* en *sitan, sat* de causatieve vormen *dragkjan* en *satjan,* welke overeenstemmen met het Nederl. *drenken* en *zetten* en het Eng. *to drench* en *to set.*

In het Duitsch is het aantal woorden, waarbij de *a* door umlaut *e* is geworden, zeer groot. Zoo heeft men *gast* (Got. *gasts*) naast *gäste* (Got. *gasteis*); *stadt* (Got. *staþs*) naast *städte* (Got. *staðeis*), *balg* (Got. *balgs*) naast *bälge* (Got. *balgeis*), *magd* (Got. *magaþs*) naast *mägde* (Got. *magaðeis*).

De tweede en derde persoon enkelv. van den tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs van sterke werkwoorden hebben umlaut, omdat oorspronkelijk de uitgangen van de tweede en derde persoon enkelv. van genoemden tijd een *i* bevatten. Zoo heeft men de eerste persoon enkelv. van den onvolt. tegenw. tijd *ich fahre* naast de tweede en derde persoon *du fährst, er fährt* (Oudhoogd. *faru, feris, ferit*).

§ 218. De *i*-umlaut der *e* is de *i*. Zoo hebben in het Duitsch de tweede en derde pers. enkelv. van den onvolt tegenw. tijd der aantoonende wijs van sterke werkwoorden

als *essen*, *geben*, *lesen*, *treten*, den *i*-klank, die tot *ie* kan worden verlengd: du *giebst (gibst)*, er *liest*, er *tritt* enz.

Eveneens zegt Dr. VAN HELTEN in zijn *Kleine Nederlandsche Spraakkunst* op pag. 21: „De tegenw. tijd van *bidden*, *liggen*, *zitten* had een *j* achter den wortel aangenomen en vertoonde dientengevolge in plaats van *beden*, *legen*, *zeten* een uit *bedjen*, *legjen*, *zetjen* ontwikkelden vorm (door invloed der *j* namelijk ging de *e* tot *i* over, terwijl de *j* zelf wegviel, na de verdubbeling *dd*, *gg*, *tt* te hebben doen ontstaan)."

§ 219. Naast de *o* van *nog* staat de *u* van *dun*, welke geronde voorklinker door *i*-umlaut is ontstaan uit een korten *oe*-klank. Vergelijk *goud* uit *gold* met *gulden*, waar de *e* de plaats heeft ingenomen van een vroegeren *i*-klank, zooals uit den Oudhoogduitschen vorm *guldīn* blijkt. In *dunken*, *docht* (mij *dunkt*, mij *docht*) heeft men *i*-umlaut in de onbepaalde wijs — en in den tegenwoord. tijd, die denzelfden klinker heeft —, daar in het Gotisch de onbep. wijs een *j* vertoont. De vormen zijn *þugkjan*, *þūhta*. Zie ook § 217 met betrekking tot *denken*.

De *i*-umlaut van *u (oe)* is in het Engelsch *i* geworden, waardoor naast ons *(ver)gulden* het Eng. *gild* staat. Zooals reeds meermalen is gezegd, heeft het Nieuwengelsch geen geronde voorklinkers; waar ze oorspronkelijk voorkwamen, zijn ze tot de overeenkomstige ongeronde klinkers overgegaan. Ontstond nu uit den nauwen (misschien wijden) geronden achterklinker door *i*-umlaut de geronde wijde boven voorklinker, dan moest deze in 't Engelsch overgaan tot den ongeronden wijden boven voorklinker, dus tot de korte *i* in Engelsche woorden. Vergelijk met betrekking tot deze *i* in 't Engelsch *to fill*, *mill* en *mint* met de Angelsaks. vormen *fyllan*, *mylen*, *mynet*, in welke woorden de *y* de uitspraak van den geronden boven voorklinker moet hebben gehad. De overeenkomstige Nederl. woorden zijn *vullen*, *mullen* (in dialect in de afleiding *mulder*), *munt*. Zoo heeft men ook het

Angelsaks. *synn* naast het Eng. *sin* en het Hoogd. *sünde.*

Het Hoogd. *göttin* naast den vorm *gott* is ontstaan uit het Middelhoogd. *gotinne,* dat door den invloed van het grondwoord in de plaats was gekomen van *gutinne,* Oudhoogd. *gutin* (Got. *gudini,* een veronderstelden vorm; Angelsaks. *gyden*).

§ 220. De *i*-umlaut van de *o* in *boter* is de *eu* in *neus,* die door ontronding over kan gaan tot de *ee* van *been.*

De *eu* is dikwijls door verlaging ontstaan uit den geronden boven voorklinker. Zoo is de *eu* van Nederl. *keuken* niet rechtstreeks voortgekomen uit de *o* van het Latijnsche *coquina,* maar uit een vorm *cucīna,* die men in het Oudhoogd. aantreft als *kuhhina,* Middelhoogd. *kuchin* en *küchen.*

De vormen *leugen, jeuken, geut, (na)speuren,* staan naast de vormen zonder umlaut *logen, joken, goot, (op)sporen,* in welke woorden de klinker vroeger door een *i*- of *j*-klank werd gevolgd. Ook hier moet men weer denken aan den umlaut van een oorspronkelijke *u* (= *oe*)-klank, die later verlaagd is tot den geronden nauwen middel voorklinker. In het Oudhoogd. heeft men *lugi, lugina* naast het Nieuwhoogd. *lüge;* den Oudsaksischen vorm *jukkian* vindt men naast Oudhoogd. *jucchen,* Middelhoogd. *jucken (jücken); geut (goot)* moet men vergelijken met het Angelsaks. *gyte* uit een aangenomen vorm *guti;* het Nieuwhoogd. *spüren* is ontstaan uit Middelhoogd. *spürn,* Oudhoogd. *spuren, spurian.*

Het meervoud van *foot* is in 't Engelsch *feet.* Hoewel in de tegenwoordige uitspraak de klinker van het enkelvoud de geronde wijde boven achterklinker is, en die van het meervoud de ongeronde nauwe boven voorklinker, had vroeger, in overeenstemming met de spelling, het enkelv. den geronden nauwen middel achterklinker en het meerv. den ongeronden nauwen middel voorklinker. In het Angelsaksisch is de eerste naamval enkelv. *fōt* en de eerste naamval meerv., evenals de derde naamval enkelv., *fēt,* welke vorm is ontstaan uit **fōti.*

Hier komt weer in aanmerking, wat over het ontbreken der geronde voorklinkers in 't Engelsch is gezegd. De geronde nauwe middel achterklinker moet dus door *i*-umlaut zijn overgegaan tot den geronden nauwen middel voorklinker, die daarop ontrond werd tot den ongeronden nauwen middel voorklinker, welken men nog in de spelling van het meerv. ziet, maar die reeds tot den gelijknamigen boven voorklinker is overgegaan.

Zoo heeft men ook *goose* en *tooth* in het enkelv. met *geese* en *teeth* in het meervoud. Hoe *gans* en *tand*, welke woorden in het Nederlandsch nog den oorspronkelijken klinker en de *n* behouden hebben naast *goose* en *tooth* kunnen staan, zal nader worden aangetoond.

Andere voorbeelden heeft men in *book* naast *beech* (Angelsaks. *bōc, bēce*), *beechen*, het Nederl. *beuk, keuken* in *beukenhout, beukenboom; brethren* naast *brother* — de klinker was oorspronkelijk lang en was de geronde nauwe middel achterklinker, *ō*, die door *i*-umlaut overging tot *œ* (= Nederl. *eu*), ontrond werd tot *ē* en daarna werd verkort tot *ĕ* —; *to deem* naast *doom* en het Gotische *dōmjan; to feed* naast *food* en het Gotische *fōdjan; to meet* naast *moot* in de uitdrukking *a moot point* (een punt ter bespreking in een vergadering, een niet uitgemaakte zaak) en het Angelsaks. *gemot* (*witenagemōt* = de vergadering der wijzen) benevens het Got. *gamōtjan; to seek* naast *sōkjan*.

§ 221. De *i*-umlaut van de *oe* in *roem* is de *uu* in *minuut*. De geronde nauwe boven achterklinker verandert dus in den geronden nauwen boven voorklinker, die door ontronding weer over kan gaan tot den ongeronden nauwen boven voorklinker.

Zoo was de *u* (= *oe*) van het oorspronkelijke *mulina* (Nederl. *molen*) overgegaan tot het Middelnederlandsche *muelen* en het Angelsaksische *mylen*, waaruit zich in het tegenwoordige Engelsch *mill* heeft ontwikkeld, terwijl de vorm *meulen* in Nederl. dialect gehoord wordt.

Ook heeft men *euvel* naast het Oudhoogd. *ubil*, Angelsaks. *yvil*, dat zich in 't Engelsch tot *evil* heeft ontwikkeld, als ook *heup* en *kreupel* naast het Angelsaksische *hype* en *crypel* van een oorspronkelijk *hupi* en *krupil*. De Engelsche woorden zijn door ontronding weer overgegaan tot *hip* en *cripple*.

Zoo heeft men ons *koen* naast het Nieuwhoogd. *kühn*, Middelhoogd *küen*, *küene*. Oudhoogd. *kuoni* en het Engelsche *keen*, Middeleng. *kēne*, Angelsaks. *cēne;* het Nederl. *zoet* naast het Nieuwhoogd. *süss*. Middelhoogd *süeze*, Oudhoogd. *suozi* (ouder *swuozi*) en het Eng. *sweet*, Middeleng. *swete*, Angelsaks. *swēte*.

De Engelsche woorden *mouse* en *louse* komen overeen met het Angelsaksische *mūs* en *lūs* (*ū* = *oe*). Het meervoud heeft *i*-umlaut, zoodat het werd *mȳs* en *lȳs* (*ȳ* = Nederl. *uu*), welke klinker evenwel ontrond werd tot den ongeronden nauwen boven voorklinker, zooals men nog geschreven ziet in *mice* en *lice*, hoewel in de uitspraak, zooals nader zal worden besproken, de klinker in een tweeklank is veranderd.

Het Engelsche *cow* was vroeger *cū;* door *i*-umlaut werd dit, als in het voorgaande geval, in het meerv. *cȳ;* deze vorm nam de meervouds-*n* van de woorden der zwakke verbuiging aan en werd dus *kȳn*, dat men nu nog vindt in den vorm *kine*. De *ȳ* is door ontronding een *ie*-klank geworden, die weer tot een tweeklank is overgegaan.

§ 222. Als tweede oorzaak voor verandering van plaats bij klinkers is genoemd de meerdere of mindere kracht van uitademing en de daarmee gepaard gaande neiging tot verhooging of verlaging. Wanneer men een sterken ademstroom door de longen drijft, worden alle bewegingen der spraakorganen met een groote mate van kracht verricht. Bij stemhebbende klanken moeten de stembanden zich sterk spannen; bij de klappers wordt de sluiting meer volkomen gemaakt; bij de klinkers moeten de spieren der tong zich

sterker spannen dan bij zwakkere uitademing, om haar den vereischten vorm te doen behouden. Bij zwakke uitademing daarentegen verandert dit alles. De sluiting kan minder volkomen zijn, en de tong verwijdert zich zoo weinig mogelijk uit haar natuurlijken stand.

Als dus een lettergreep den klemtoon mist, is de klinker, wat wij doorgaans *onduidelijk* noemen; d. w. z. hij komt zoo na mogelijk aan den klank, dien wij hooren, wanneer stem wordt voortgebracht en de tong daarbij zooveel mogelijk in den toestand van rust wordt gelaten.

Als men in den zin *geef hem het geld* het woordje *hem* met en zonder den klemtoon uitspreekt, zal men duidelijk het verschil inzien tusschen een klinker onder sterken ademstoot voortgebracht en denzelfden klinker bij zwakke uitademing.

§ 223. Zoo heeft men naast *jij, mij, zij* de vormen *je, me, ze*. Niemand zal zeggen: „hij heeft *me* gestraft, *hem* niet;" onder den klemtoon zal men steeds *mij* gebruiken. Zoo ook: „Dat *zij* (met den klemtoon) het niet wist, verwondert mij zeer; *ze* (zonder den klemtoon) is anders zoo knap."

In *kindeken, manneken, jongsken, boeksken* is *ken*, doordien het den klemtoon niet heeft, uit een ouder *kijn* ontstaan, dat men nog hoort in *kindekijn*.

Aard in *lafaard, snoodaard* is bij zwakken ademstoot tot *erd* overgegaan, als in *lomperd, leeperd, slimmerd*.

Aar is in de meeste afleidingen bij gemis aan den klemtoon *er* geworden. Wel zegt men *dienaar, minnaar, leeraar, zondaar* en, tengevolge van de toonlooze lettergreep vóór den uitgang, *rekenaar, Hagenaar* enz., maar de meeste woorden hebben *er*, als *schrijver, kiezer, jager, bakker, Zwitser, Nederlander* enz.

In 't Engelsch is, ten gevolge van den sterken klemtoon op een der lettergrepen van een woord of van een woordgroep, de klinker van niet betoonde lettergrepen sterk gewij-

zigd. Zoo is er geen verschil meer tusschen de klinkers in de onbetoonde lettergrepen der volgende woorden: *ago, dollar, coward, workman, odour, actor, singer, augur, diamond, Abel, ideal, idol;* in al deze woorden hoort men den ongeronden wijden middel tusschenklinker.

§ 224. Het verschil, dat er bestaat tusschen den niet betoonden klinker in Nederl. woorden als *komen, kurken, lomperd* enz. (bij velen ook in *geven, keizer,* enz.) en dien in Engelsche woorden als *father, ago, dollar, odour* enz., moet in het volgende gezocht worden. Wij Nederlanders brengen onze lippen in den toestand van rust eenigszins vooruit. Men kan zich gemakkelijk van de waarheid hiervan overtuigen door een ongeronden klinker uit te spreken; men zal dan bemerken, dat de lippen nader aan de tanden worden gebracht. Bij de Engelschen daarentegen sluiten de lippen in den toestand van rust nauwer aan de tanden; de klinker in toonlooze lettergrepen, bij de uitspraak waarvan de spraakwerktuigen zoo weinig mogelijk uit den toestand van rust worden gebracht, moet dus in het Engelsch ongerond zijn.

§ 225. Hoezeer de klinkers neiging hebben tot verhooging of tot verlaging, ook zonder dat meerdere of mindere kracht van uitademing als oorzaak is aan te geven, moge blijken uit de volgende voorbeelden:

het Nederlandsche *leugen* naast het Hoogduitsche *lüge;*

het Engelsche *green* naast de vroegere uitspraak van hetzelfde woord, die uit de spelling blijkt;

het Engelsche *four* en *fourteen* naast *forty,* die evenwel nu, wat de eerste lettergreep betreft, gelijk worden uitgesproken;

den overgang van den geronden boven achterklinker in *your* en *poor* tot den gelijknamigen beneden achterklinker, zoodat nu de klinker in deze woorden dikwijls luidt als de *a* in *all;*

de vormen *veertien* en *veertig* naast *vier;*

de Nederl. woorden *schot, slot, klove* naast de Hoogduitsche vormen *schuss, schluss, kluft*, die nog den oorspronkelijken klinker bewaard hebben;

de woorden *goed, groen, moeder, roepen* naast *good, groon, mooder, roopen*, gelijk wij in sommige oostelijke provinciën van ons land nog meermalen hooren.

§ 226. Als derde oorzaak is genoemd, § 211, de neiging tot gedeeltelijke verlaging, waardoor een klinker tot een tweeklank overgaat, en daarop de begeerte om den tweeklank zoo duidelijk mogelijk te maken.

Zoo is de *ij* in *mijn* ontstaan uit den langen *i*-klank, den klank van de *ie* in *zien*, dus uit den ongeronden nauwen boven voorklinker. Het begin der verandering is, dat men bij het uitspreken van den klinker de tong niet dadelijk hoog genoeg welft, en zij eerst bij het einde den werkelijken stand van den langen *i*-klank bereikt. In plaats van den ongeronden nauwen boven voorklinker hoort men dus langzamerhand een tweeklank *ei (ij)*.

Is men eens begonnen den tweeklank te vormen, dan leidt de neiging om het verschil tusschen de beide samenstellende bestanddeelen van den tweeklank goed duidelijk te maken er toe, om het eerste bestanddeel nog meer te veranderen en den achterklinker *a* in plaats van den voorklinker *e* te nemen, zoodat *ei* overgaat in *ai;* of men neemt den ongeronden wijden beneden voorklinker *a* van Eng. *man*, zooals men dikwijls hoort in Eng. woorden als *mine*, daarbij in het oog houdende, dat het tweede bestanddeel ten gevolge van het verlies van den klemtoon de ongeronde wijde boven voorklinker is geworden, ja door sommigen de welving der tong nog meer naar beneden wordt verplaatst.

De *ei* van het Hoogduitsche *mein* wordt in verschillende gedeelten van Duitschland zeer verschillend uitgesproken. TRAUTMANN geeft voor het eerste bestanddeel in Berlijn en Stettin de *a* van Hoogd. *wasser* en somtijds een klank tus-

schen de *a* van *wasser* en de *e* van *bett;* in de oostelijke provinciën van Pruisen de *e* van *bett* of de *e* van *schnee* enz. VIETOR noemt voor het eerste bestanddeel de korte *a* als *ab, das* enz. en in dialect de *a* van Engelsch *pat* en de *e* van Hoogduitsch *bett.*

In het Engelsch hoort men als eerste bestanddeel van den tweeklank ook dikwijls een tusschenklinker en wel den klank, dien men hoort in den toonloozen uitgang van woorden als *father, dollar* enz.

Slechts langzaam en zeer geleidelijk kunnen de veranderingen van klinker tot tweeklank plaats grijpen, zooals blijkt uit de verschillende manieren, waarop men in Nederland *ij* en in Duitschland *ei* uitspreekt. In samenstellingen hoort men nog somtijds den vroegeren klinker, terwijl in het alleenstaande woord de tweeklank zich heeft doen gelden. Zoo zegt men op Ameland *altiid* (altijd), maar het woord *tijd* wordt met den tweeklank uitgesproken.

§ 227. Wat in de vorige paragraaf aangaande den overgang van den langen *i*-klank tot een tweeklank is gezegd, geldt ook voor den overgang van den geronden nauwen boven achterklinker tot tweeklanken, die op verschillende wijze worden uitgesproken. De eerste trap moet geweest zijn, dat een lagere *oe* door een hoogere *oe* gevolgd werd, daarop kreeg men een tweeklank, bestaande uit den geronden nauwen middel achterklinker en den gelijknamigen bovenklinker. De tweeklank werd daarop duidelijker gemaakt door den benedenklinker in plaats van den middelklinker te nemen. Zoo hebben wij de *ou,* als *oud.* Het tweede bestanddeel ging ook weer door het verlies van den klemtoon over tot den geronden wijden boven achterklinker of werd zelfs nog lager.

In het Engelsch werd het eerste gedeelte ontrond, zoodat de *ow,* zooals men die hoort in *now,* nu bestaat uit den ongeronden nauwen beneden voorklinker, gevolgd door den geronden wijden boven achterklinker. Als het eerste

bestanddeel worden ook gegeven de ongeronde wijde beneden voorklinker en de ongeronde wijde beneden tusschenklinker.

§ 228. We hebben zoo even gezien, hoe *ii* kan overgaan tot *ei, ai* enz. en *oe* tot *ou, au* enz. De vraag doet zich nu voor, hoe het mogelijk is, dat *oe* kan staan naast *ui* als in *huis*.

Zooals wij later zullen zien, gebeurt het meermalen, dat de welving der tong, ook zonder dat een volgende *i* of *j* daartoe aanleiding geeft, zich van achteren naar voren verplaatst. Zoo kan de geronde nauwe boven achterklinker door verplaatsing van de welving der tong tot den gelijknamigen voorklinker zijn overgegaan. Daarop kan uit den klinker langzamerhand een tweeklank zijn ontstaan, waarvan het eerste gedeelte de geronde of ongeronde nauwe middel tusschenklinker werd, terwijl ter zelfder tijd door het gemis aan klemtoon het tweede gedeelte van nauw tot wijd overging en dus de geronde of ongeronde wijde boven voorklinker werd.

Dat de oorspronkelijke *u*, uitgesproken als de *oe* van *roem*, over kan gaan tot de *uu* als in *minuut*, blijkt ook uit de uitspraak, die men in sommige gedeelten van ons land hoort. Zoo zegt men in Friesland *huus, uut*, en deze geronde nauwe boven voorklinker is ontstaan uit een ouderen *oe*-klank. In andere gedeelten van ons land daarentegen is de geronde nauwe boven achterklinker bewaard gebleven, als in Overijsel, waar men zegt *hoes, oet*.

Men ziet dus, dat dezelfde klinker òf bewaard kan blijven òf tot verschillende andere klanken kan overgaan. Zoo heeft men uit de oudere *hūs, mūs, brūn* in het Nederlandsch *huis, muis, bruin*, in Friesland *huus, muus, bruun*, in 't Hoogduitsch *haus, maus, braun*, in 't Engelsch *house, mouse, brown* enz. Alleen wanneer men de ontwikkeling van de nieuwere vormen geheel — vooral wat de uitspraak aangaat, daar de spelling dikwijls zoo bedriegelijk is — uit de oudere vormen

kan nagaan, kan men met zekerheid zeggen, hoe de eene klank uit den anderen is ontstaan.

§ 229. Dat *kieken* naast *kuiken*, *Dietsch* naast *Duitsch* staat, is een gevolg van de verschillende ontwikkeling, welke de oorspronkelijke klank ondergaan heeft. De oorspronkelijke klank was *iu* (*u* = *oe*), zooals uit het Middelhoogd. *diutsch*, *tiutsch*, Oudhoogd. *diutisk* blijkt, zoodat dan ook de oudere vorm *kiukīn* wordt verondersteld. Nu ging, terwijl de klemtoon op het eerste bestanddeel, de *ie*, bleef, de *u* over tot de *o* en werd vervolgens de ongeronde nauwe of wijde middel tusschenklinker, die eindelijk met het eerste bestanddeel tot den klinker *ie* samensmolt (den ongeronden nauwen boven voorklinker).

Uit den tweeklank *iu* kon ook door wederzijdschen invloed der twee bestanddeelen de klinker *u* (de geronde nauwe boven voorklinker) ontstaan, welke klinker zich, zooals wij in de voorgaande paragraaf gezien hebben, tot *ui* kon ontwikkelen.

Op dezelfde wijze moet *lieden* naast *lui* verklaard worden; Middelhoogd. *liute*, Oudhoogd. *liuti*.

§ 230. *Spuwen* en *huwelijk* staan naast *spijen*, *spouwen* en *hijlik*, *houwelijk* (als in *den houwelijken staat*). De Gotische vorm is *speiwan* (*ei* = *ī*). Door den invloed der volgende *w*, die in vorming den geronden boven achterklinker zeer nabij komt, ontwikkelde zich een *oe*-klank na de *i*, zoodat men kreeg *spiuwan* (denk hierbij aan het Engelsche *spew*, Middeleng. *spewen*, Angels. *spīwan*). Zooals in de voorafgaande paragraaf is gezegd, kon zich deze *iu* tot den geronden nauwen boven voorklinker ontwikkelen, waardoor ons *spuwen* is ontstaan. De *i* kon evenwel, door verlies van den klemtoon, ook vóór den *oe*-klank verdwijnen[1]). Dit moest den vorm *spūwen* opleveren, waarin de *ū* de uitspraak had van de

[1]) Zijn hiervan duidelijke voorbeelden in het Nederlandsch?

oe in Nederl. *roer*, uit welken vorm *spouwen* zich gemakkelijk kon ontwikkelen.

Voor den vorm *spijen* moet mer teruggaan tot den ouderen vorm *spīwan*. De *w* is in deze woorden verloren gegaan, waarschijnlijk door den invloed van de vormen, waar de *w* aan het eind van een woorc moest wegvallen, zoodat men kreeg *spīen* (in twee lettergrepen), en uit de *i* van de eerste lettergreep kon zich, zooals in § 226 is aangetoond, gemakkelijk de tweeklank *ij* ontwikkelen. Zoo is ook het Nieuwhoogd. *speien* ontstaan uit Middelhoogd. *spīen*, Oudhoogd. *spīwan*.

§ 231. Een andere oorzaak van verandering van plaats bij klinkers is het streven om achterklinkers in voorklinkers te doen overgaan en de tong zoo weinig mogelijk uit den toestand van rust te brengen. Zie § 211.

Het moet gemakkelijker zijn, het voorste of middelste gedeelte der tong te bewegen, dan het achterste gedeelte, daar in het laatste geval de geheele tong in beweging wordt gebracht, en in het eerste geval slechts een gedeelte. Wanneer dus een achterklinker door niets wordt weerhouden, gaat hij gemakkelijk over tot een tusschenklinker of een voorklinker.

Men behoeft, om zich hiervan te overtuigen, slechts de gewone uitspraak *den Haag* met *den Haeg* (waarin de klinker de ongeronde wijde voorklinker is) te vergelijken.

Zoo ook klonk de *a* van Angelsaks. *mann* en van Middeleng. *man* als de *a* van Nederl. *man* en was dus een achterklinker, terwijl men nu in Eng. *man* de ongeronde wijde beneden voorklinker hoort. In alle woorden evenwel heeft de korte Engelsche *a* niet dezelfde geschiedenis; in het Angelsaksisch was zij dikwijls *ae*, als in *saet* (*ae* was, naar men meent te kunnen afleiden, de ongeronde wijde beneden-voorklinker); dit *saet* is het Middeleng. *sat* (*a* = *a* van Nederl. *man*), terwijl in het hedendaagsche Engelsch deze achterklinker weer is overgegaan tot een voorklinker.

Den overgang van achterklinker tot voorklinker vindt men ook in Nederl. *zuur* uit *sūr* (*ū* = *oe*); *musch* naast *mosch*, Middelnederl. *mussche;* Eng. *name* (*a* = Nederl. *ee,* gevolgd door een *i*-klank) uit Middeleng. *name,* Angelsaks. *nama* (*a* = Nederl. *a*).

§ 232. In gevallen als *steen, heel, deel, eed, heet, weet, reep,* naast de Hoogduitsche vormen *stein, heil, theil, eid, heiss, weiss, reif,* de Engelsche vormen *stone, whole* (waar de *w* een later toevoegsel is), *dole* (als in *to dole out*), *oath, hot, wot, rope* en de Angelsaksische vormen *stān, hāl, dāl, āp, hāt, wāt, rāp* (in welke woorden *ā* = *aa*), mag men niet aan de plotselinge verandering van *achterklinker* in *voorklinker* denken, doch moet men de vormen ieder voor zich uit den oorspronkelijken klinker afleiden.

Zoo was de Gotische vorm voor het eerstgenoemde woord *stains,* waarin de oorspronkelijke tweeklank van het Oudgermaansche stamwoord bewaard is gebleven. Wordt op de *a* in 't bizonder de klemtoon gelegd, dan kan de *i* verdwijnen, en krijgt men den Angelsaksischen vorm *stān.*

Werken daarentegen de *a* en *i* wederkeerig op elkaar, of de *i* op de *a,* dan kan de *ai* overgaan tot de *ei* en deze weer tot de *ee.*

Door ronding ging de *a* van Angels. *stān* tot de *o* (den geronden nauwen beneden achterklinker) over, welke klank later verhoogd werd tot de *o* (Nederl. *oo,* gevolgd door een *oe*-klank), die wordt uitgesproken in Eng. *stone.*

§ 233. De vijfde oorzaak, genoemd in § 211, is onvolkomen nabootsing, waardoor men klinkers laat overgaan in andere, die in plaats verschillen, maar in klank veel overeenkomst hebben.

Hoe het mogelijk is, dat bij verschillende mondstelling nagenoeg dezelfde klank kan worden voortgebracht, vindt men verklaard in §§ 40—42.

Men meent dikwijls een klank goed na te bootsen, terwijl

het verschil betrekkelijk nog groot is. Zoo zal een Nederlander, die niet opmerkzaam is gemaakt op den eigenaardigen klank der Engelsche *u* in *but*, denken, dien klank goed na te bootsen door hem uit te spreken als de *e* van *de*. Eveneens zal de Engelschman, die slechts één klank der *o* kent, n.l. dien in *dop*, het verschil niet opmerken tusschen de *o* van *tot* en de *o* in *dom*.

Een Franschman zal niet, dan na er vooraf opmerkzaam op te zijn gemaakt en na dikwijls scherp te hebben toegeluisterd, kunnen ontdekken, dat de *a* in het Engelsche *fate* en de *o* in *note* eigenlijk tweeklanken zijn; dat, behalve in bepaalde gevallen, na de *ee* een *i*-klank wordt uitgesproken en na de *oo* een *oe*-klank.

Wanneer dus een Nederlander de *i* van het Eng. *bit* als de *i* in het Nederlandsch uitspreekt en de *i* van Hoogd. *bitte* dienzelfden klank geeft, in de meening diezelfde klanken van een Engelschman of van een Duitscher te hebben gehoord, is dit een gevolg van een ongeoefend oor en van onvolkomen nabootsing.

§ 234. De klinker in het Fransche woord *bonne* wordt door sommige Engelschen gehouden voor de *u* van *but;* deze korte *o*, die volgens sommige phonetici het karakter van een tusschenklinker heeft, moet dus eenigszins in klank overeenkomen met den ongeronden nauwen middel achterklinker. Andere Engelschen geven hem den klank van den nauwen (somtijds wijden) benedenachterklinker.

THACKERAY laat iemand zeggen *nongtongpaw* voor het Fransche *n'entends pas*. Nu wordt de toonhoogte van een klinker, hier de *a*, lager door hem tot neusklinker te maken en ook door hem te ronden. Het behoeft ons dus niet te verwonderen, dat de twee klinkers van het Fransche woord *entends* in 't Engelsch tot *o* overgaan.

Wat betreft de *a* van *pas*, deze bestaat niet in 't Engelsch

en wordt nu nagebootst door een anderen, eenigszins gelijkluidenden klinker.

§ 235. Eindelijk heeft men nog als oorzaak van de veranderingen in de plaats der klinkers de begeerte om afwisseling te brengen in de plaats van op elkaar volgende spraakklanken; zie § 211.

Dit streven moet dus telkens in strijd komen met den invloed, dien twee naast elkaar of dicht bij elkaar staande spraakklanken op elkaar uitoefenen, wat aangaat de begeerte om elkaar zooveel mogelijk in plaats te naderen, tot één tusschenliggenden klinker over te gaan, of den anderen spraakklank geheel aan zich gelijk te maken.

§ 236. De *w* oefent in het Engelsch grooten invloed uit op den volgenden klinker, zoodat men o.a. den regel heeft: De *a* tusschen een *w*-klank en een medeklinker luidt in gesloten lettergrepen als de *o* in Nederl. *tot;* als in *what, want, quantity.* Men ziet dus, dat hier ronding heeft plaats gehad ten gevolge van den voorafgaanden *w*-(= *oe*-)klank, en dat deze de ontwikkeling van den korten *a*-klank tot den ongeronden wijden beneden voorklinker als in Eng. *man* heeft tegengehouden.

Nu is er evenwel een uitzondering op den boven gegeven regel; men vindt namelijk den gewonen korten Engelschen *a*-klank tusschen den *w*-klank en die medeklinkers, welke met behulp van het achterste gedeelte der tong gevormd worden, dus de *g*, *ck* (= *k*), *x* (= *ks*), *ng* (den neusmedeklinker in plaats overeenkomende met *de k*) en de *nk* (= *ngk*). *Wag, whack, wax, twang, twank* worden dus met den ongeronden wijden beneden voorklinker uitgesproken. Zou deze uitzondering nu niet een gevolg zijn van het streven om niet zoovele spraakklanken, meerendeels op dezelfde wijze of dezelfde plaats gevormd, op elkaar te doen volgen? Daardoor toch wordt zeer zeker de duidelijkheid bevorderd.

§ 237. Dr. VAN HELTEN zegt in zijn „Middelnederlandsche

Spraakkunst" op pag. 55: „Ook waar een oorspronkelijke *i*, *î* of *j* als „umlautend" element ontbrak, was niet zelden een Mnl. *è* of *e* uit *à*, *a* voortgekomen, en dat wel vóór *r*, vóór *l*, vóór *sch* en voor *g (ch)*."

Ik wil alleen die woorden noemen, welke in het hedendaagsche Nederlandsch zijn bewaard gebleven, en dan heb ik uit de door Dr. VAN HELTEN gegeven voorbeelden alleen zulke gevonden, waarin de verandering heeft plaats gehad vóór de *r*. Zoo heeft men *erwt, derven, zerk, sperwer, sterk, zwerm* voor en naast de oorspronkelijker vormen *arweet, darven, sarc, sparware, starck, swarm*.

Nu wordt bij het uitspreken der *r* de achtertong gewelfd. Ten gevolge daarvan is misschien, ter wille van grootere duidelijkheid, de ongeronde nauwe achter benedenklinker in den gelijknamigen voorklinker overgegaan. Deze verandering zou dan lijnrecht staan tegenover die, genoemd in § 214, waarbij de *r* een voorafgaanden voorklinker in een achterklinker doet overgaan.

De overgang van klinker tot medeklinker en omgekeerd van medeklinker tot klinker.

§ 238. Omtrent den overgang van klinker tot medeklinker en de verandering van medeklinker tot klinker raadplege men, wat er in §§ 90—94 van de betrekking tusschen klinkers en medeklinkers gezegd is.

§ 239. De klinkers worden met stem gevormd; verdwijnt dus de stem, wordt de stemspleet geopend, dan gaan die klinkers, waarbij de vernauwing tusschen tong en gehemelte eng genoeg is om een hoorbaar gedruisch door de wrijving der uitstroomende lucht te doen ontstaan, in medeklinkers over. Zoo veranderen de bovenklinkers *i (ie)* en *oe* in de stemlooze *j* en den stemloozen lipmedeklinker (de *wh* van het Eng. *white*). In Fransche woorden als *pied* en *tiens*

heeft men, hoewel een *i* geschreven wordt, na *p* en *t* een stemlooze *j*, en in *point* hoort men na den stemloozen medeklinker *p* dikwijls den bovengenoemden stemloozen lipmedeklinker.

§ 240. Wanneer men in de tweeklanken *ei, aai, ou* bij het uitspreken van het tweede bestanddeel de tong het gehemelte iets meer doet naderen dan in de uitspraak van woorden als *meid, maait, oud,* gaat men van den klinker over tot de stemhebbende *j* als in *jaar* en de *w* van bouwen. Deze *j*- en *w*-klank worden dikwijls gehoord als overgangsklanken, bijv. in *maaien, koeien* tusschen de *i* en de volgende *e*, en in *houwen, bouwen.*

§ 241. In Nederlandsche woorden als *leide, zeide* uit de Middelnederl. vormen *leghede* en *seghede* ziet men den overgang van *g* tot *i* (welke *i* gemakkelijk in een *j*-klank kan overgaan; zie voorgaande paragraaf). Door den invloed van den voorafgaanden voorklinker werd de plaats der *g* verder naar voren gebracht, en eindelijk werd de *g* vervangen door een klank, welken men verkreeg door na het uitspreken der *e* de tong iets meer te welven, zonder de welving verder naar voren te verplaatsen. Deze klank is bijna niet te onderscheiden van de *i* in *leide, zeide* en gaat dus zeer gemakkelijk daarin over.

Op dezelfde wijze verklaart men *zeil, dweil, klappei, labbei* uit de oudere vormen *zegel, dwegel, klappegge, labbegge.*

In het woord *meid* naast *maagd* is in sommige verbogen vormen eerst de *a* van den ouderen vorm overgegaan tot een *e* (Oudhoogd. *magad,* meerv. *magedi, megedi*), en daarna heeft in deze vormen de verandering van *g* tot *i* plaats gegrepen. In het Middelhoogd. heeft men reeds den vorm *meit.*

§ 242. De Engelsche taal biedt een groot aantal voorbeelden aan voor den overgang van den *g*-klank tot den *i*- of *j*-klank. Zoo komt het Angelsaksische *meaht* ook voor als *miht,* in welke woorden de *h* als stemlooze *g* werd uit-

gesproken. Deze *h* werd een *j*-klank, vervolgens, in verbinding met de *i*, een $\bar{\imath}$-klank, en daarop ontwikkelde zich uit den aldus ontstanen klank de tweeklank *ai*, zooals die in het Eng. woord *might* wordt gehoord (zie § 226). Zooals men ziet, is de vroegere uitspraak in de spelling van het woord bewaard gebleven.

Vergelijk ook *right, light, sigl t, wight, knight* met de Nederl. woorden *recht, licht, gezicht, wicht* (een aardig wicht), *knecht*, en *might, night* met *macht* en *nacht*. Het verschil van klinker in de twee laatste paren is een gevolg van de Angelsaksische vormen *meaht (milt)* en *neaht (niht)* naast de Gotische vormen *mahts* en *nahts*.

Uit de oude vormen *hih* en *nih* met langen klinker, voorkomende naast de Angelsaksische vormen *hēah* en *nēah*, zijn op dezelfde wijze *high* en *nigh* ontstaan.

Dat men naast het Nederlandsche *dag* den Engelschen vorm *day* vindt, heeft zijn verklaring hierin, dat in het overeenkomstige Angelsaksische woord *dæg* de klinker de ongeronde wijde beneden voorklinker was, dus de *a* van Eng. *man*. Na dezen voorklinker ging de *g* tot den *i*- of *j*-klank over.

Zoo heeft men ook *mag, lag* naast *may* en *lay; hagel, geslagen, nagel* naast *hail, slain, nail*. De Angelsaksische vormen van deze woorden zijn: *mæg, læg, hægl, slægen, nægl*.

De uitgang *ig* ging over tot *y*, zooals in *holy*, Nederl. *heilig*, Angelsaks. *hālig*.

Nog één voorbeeld wil ik noemen om *buy* te verklaren naast *bought;* want, hoewel de *g*-klank nu niet meer gehoord wordt, doet toch de spelling van het imperfectum vermoeden, dat de *g* vroeger werd uitgesproken. Het oorspronkelijke werkw. was *bycgan* naast het Gotische *bugjan*. Door de *j* werd oorspronkelijk *u (oe)* in den geronden nauwen boven voorklinker veranderd. Deze ging op de gewone wijze in Engelsche woorden over tot den ongeronden nauwen boven

voorklinker, waardoor de *g*-klank kon veranderen in een *i*-klank. Nadat de uitgang van de onbepaalde wijs was weggevallen, bleef dus de tegenwoordige Engelsche vorm *buy (uy = i* van Eng. *mine)* over.

§ 243. De Nederlandsche vormen *haag, maag* en *zaag* staan naast de Engelsche woorden *haw, maw, saw,* in welke de *aw* de geronde nauwe beneden achterklinker is.

Als men onder het uitspreken der *g* als in *dragen* de vernauwing tusschen de tong en het gehemelte iets verwijdt, gaat men over tot den ongeronden boven achterklinker en, bij gelijktijdige lipronding, tot den geronden boven achterklinker. Hetzij nu in het Engelsch de *g* van de oudere vormen *haga, maga* en *saga* na het wegvallen van den eindklinker is overgegaan tot een *oe*-klank, die daarop den voorafgaanden klinker ook gerond heeft, of dat de klinker eerst is gerond en zoo heeft medegewerkt om de *g* in den *oe*-klank te doen overgaan, in beide gevallen moest het resultaat hetzelfde zijn, en moest men de tegenwoordige Engelsche uitspraak dier woorden verkrijgen.

De twee vormen *drag* en *draw,* welke beide afkomstig zijn van het oudere *dragen,* wijzen op een ontwikkeling in verschillende richting. In het eerste geval bleef de *g* behouden, en ging de *a* tot den ongeronden wijden beneden voorklinker over; in het tweede woord ziet men dezelfde verandering als bij *haw, maw* en *saw.*

De eerste vorm kon in overeenstemming met woorden als *may, day* aanleiding geven tot een verwant woord *dray,* dat ook inderdaad in 't Engelsch wordt aangetroffen.

Uit de oorspronkelijke *ai,* die men nog aantreft in het Gotische *daigs,* heeft zich op de wijze, aangegeven in § 212, de Nederl. vorm *deeg* ontwikkeld. In 't Angelsaksisch beantwoordt daaraan de vorm *dāg* (met langen klinker), welke zich ontwikkeld heeft tot *dough* (spreek uit *dō,* met langen Engelschen *o*-klank).

Zoo heeft men naast *eigen, laag* de Engelsche vormen *own, low* (Angelsaks. *āgen, lāg*); naast *vogel* vindt men *fowl* (Angelsaks. *fugol*).

§ 211. Vergelijkt men het Nederl. *oud* met het Hoogduitsche *alt*, het Engelsche *old*, dan ziet men, dat de oorspronkelijke *l*, welke men in de laatste twee woorden nog aantreft, in het Nederl. verdwenen is en door de *ū (oe)* is vervangen.

Nu wordt de *l* uitgesproken met gedeeltelijke verheffing van het achtergedeelte der tong. Wordt dus bij het uitspreken der *l* de punt der tong niet aan het gehemelte gebracht, dan hoort men een achterklinker, die bij ronding der lippen, dus voornamelijk na geronde klinkers, een geronde achterklinker moet zijn. Zoo kunnen dus *al* en *ol* licht in *au* en *ou* overgaan.

In het gegeven voorbeeld is het geval evenwel eenigszins anders. Men vindt den overgang van *al, ol* tot *au, ou* in het Nederl. slechts vóór de *d* en *t*. De medeklinkers *l, d*, en *t* zijn tandmedeklinkers; de *plaats* is dus bij deze medeklinkers dezelfde. Nu kan zich de geronde achter bovenklinker vóór de *l* ontwikkelen, terwijl deze medeklinker later vóór de *d* verdwijnt, of men wacht met het opheffen van de punt der tong tot het uitspreken der *d* en *t*, en heeft dus in plaats van de *l* den geronden achter bovenklinker doen hooren.

Dat men juist den geronden achter bovenklinker verkrijgt, is gemakkelijk in te zien. Spreekt men de *l* natuurlijk uit, den klank aanhoudend, en laat men dan de punt der tong zakken zonder de welving van het achtergedeelte der tong te verplaatsen, dan zal men bij gelijktijdige ronding der lippen een *oe*-klank hooren, en wel den geronden wijden achter bovenklinker.

Zoo heeft men *outer* naast *altaar* (ontstaan uit twee vormen met verschillenden klemtoon), *goud, houden, viervoud*, naast *vergulden, hield, menigvuldig* waarin de oorspronkelijke *l* nog bewaard is gebleven.

Vergelijk verder *bout, goud, houden, koud, zout* met de Engelsche vormen *bolt, gold, hold, cold, salt* en de Hoogduitsche woorden *bolz(en), gold, halten, kalt* en *salz*.

§ 245. Bij het uitspreken der *r* wordt de punt der tong naar boven gericht en tegen het gehemelte gebracht, terwijl het achtergedeelte der tong eenigszins wordt gewelfd. Indien men nu de punt wel naar boven brengt, maar niet in aanraking met het gehemelte, moet de *r* natuurlijk in een klinker overgaan en wel in een tusschenklinker. Dezen klinker hoort men in Engelsche woorden als *here, there* enz.

Wanneer men de punt der tong niet naar boven richt, en er dus van de oorspronkelijke *r* niets dan de welving van het achtergedeelte der tong overblijft, verkrijgt men een achterklinker en wel den beneden achterklinker. Bij eenigszins nalatige uitspraak wordt deze klank ook dikwijls in Engelsche woorden als *here* gehoord.

Na achterklinkers in woorden als *bard, nor* gaat licht de aldus tot klinker veranderde *r* geheel verloren; ook wanneer de klinker door den invloed der volgende *r* reeds in een tusschenklinker is overgegaan, als in *her, sir* enz.

De verandering van glijders tot eigenlijke klappers en omgekeerd.

§ 246. Als men, terwijl de plaats van den medeklinker onveranderd blijft, de sluiting in een vernauwing verandert, gaat men van een klapper tot den overeenkomstigen glijder over; wordt omgekeerd, zonder verandering van plaats, de vernauwing in een sluiting veranderd, dan ontstaat de overgang van een glijder tot den overeenkomstigen klapper (zie ook § 65). Indien men dus bij het uitspreken van de *g* in *dragen* op de plaats der vernauwing een sluiting vormt, verkrijgt men de *g* van het Engelsche *garden*, of van het Fransche *gant*.

§ 247. De Engelsche eigennaam *William* wordt zeer dikwijls verkort tot *Bill*. De vernauwing (zie tabel op pag. 17) der *w* is dus in een sluiting veranderd, en zoo verkrijgt men den stemhebbenden eigenlijken klapper van hetzelfde gebied.

Vergelijkt men het Nederl. *knaap* met het Hoogd. *knabe* en het Eng. *knave* (Middelnederl. *knāpe*, Oudhoogd. *knabo*, Middelhoogd *knabe*, Angels. *cnafa* naast *cnapa*, dan ziet men, hoe het Nederlandsch den stemloozen lipmedeklinker heeft, het Hoogduitsch den overeenkomstigen stemhebbenden medeklinker, terwijl in het Engelsch de stemhebbende glijder van het lip-tandgebied gehoord wordt. De glijders van het lipgebied gaan zeer licht over in de glijders van het lip-tandgebied, daar het geruisch der uitstroomende lucht duidelijker hoorbaar is, wanneer de vernauwing tusschen ondertanden en bovenlip gevormd wordt in plaats van tusschen de beide lippen.

Vergelijk ook de drie medeklinkers, die naast elkaar staan in het Angelsaksische woord *cnapa*, een daarnaast voorkomenden vorm *cnafa* en den vorm *knave*, dien men nog in het geschreven Engelsch aantreft, ofschoon de *k* niet meer wordt uitgesproken. Hoewel de *f* uit een *p* *kan* ontstaan, moet men evenwel volstrekt niet denken, dat deze overgang hier heeft plaats gehad.

§ 248. De overgang van een eigenlijken klapper tot een glijder, bijv. van *p* tot *f*, kan op twee manieren verklaard worden.

1. Als men den adem met zeer weinig kracht uitblaast, wordt tengevolge daarvan — zooals ook bij lusteloos spreken, daar men zich dan de moeite niet geeft de spraakklanken behoorlijk te vormen — de sluiting minder volkomen, en gaat alzoo licht tot een vernauwing over.

2. Blijft bij het vormen der stemlooze *p* de stemspleet open, dan zal er, vóór een volgende stemhebbende klank kan worden voortgebracht, wat lucht moeten ontsnappen;

zie ook §§ 148 en 149. Als nu slechts de sluiting verbroken wordt, en er overigens geen verandering wordt gebracht in den stand der spraakwerktuigen boven de stemspleet, ontwikkelt zich deze klank gemakkelijk bij sterken ademstoot tot den met de *p* overeenstemmenden stemloozen glijder *f*. Zie de vorige paragraaf voor den overgang uit het lipgebied tot het lip-tandgebied, en vergelijk ook § 152.

Zoo heeft men het Hoogduitsche *pfahl* naast het Nederl. *paal*. Is nu de *f*-klank tot volkomen ontwikkeling gekomen, dan valt de *p* vóór dezen klank gemakkelijk weg. Ook kan de *p* onmiddellijk door den invloed van den ontstanen overgangsklank in een *f* overgaan.

§ 249. Ziehier nog eenige voorbeelden om nader aan te toonen, hoe in verwante talen de eigenlijke klappers van het lipgebied naast de glijders van het lip-tandgebied staan.

De Nederl. woorden *diep, hoop, loopen, scherp, schaap, slaap, dorp, op, schip* zijn in het Hoogduitsch *tief, haufe, laufen, scharf, schaf, schlaf, dorf, auf, schiff*.

In 't Nederl. heeft men de *f* in *wijf, dief, lief* naast de *b* (uitgesproken als *p*) van de Hoogd. vormen *weib, dieb, lieb*.

In 't Engelsch heeft men *v* als in *have, love, give, live, strive*, waar men in 't Hoogduitsch *b* heeft: *haben, lieben, geben, leben, streben*.

Het Nederl. *koopen* staat naast de vormen *kocht* en *gekocht*, waar de *ch* de plaats van een vroegere *f* heeft ingenomen. Denk ook an het Hoogd. *kaufen*.

Het Nederl. *kijven* staat naast *kibbelen*.

§ 250. In het tandgebied heeft men de glijders *th* (stemloos en stemhebbend als in *think* en *they*), *s* en *z* naast de eigenlijke klappers *t* en *d*. We zullen dus in de aanverwante talen *th*, *s* en *z* naast *t* en *d* moeten vinden. Zoo zegt men in het Nederl. *denken* en in het Engelsch *think;* zoo komt de Nederl. vorm *voet* met het Hoogd. *fuss* overeen, en het Hoogd. *salz* (*z* = *ts*) naast het Eng. *salt* is een

voorbeeld, hoe de *glide* na de *t* zich tot een onafhankelijken klank heeft ontwikkeld.

§ 251. De Nederlandsche en Engelsche *t* is in het Hoogduitsch *z (ts)* aan het begin van een woord en in het midden of aan het einde van een woord na *l, r* en bij verdubbeling *(tz* = Nederl. *tt)*; daarentegen *ss* of *s* in het midden en aan het einde van een woord na een klinker. Zoo heeft men Nederl. *tam*, Eng. *tame*, Hoogd. *zahm;* Nederl. *zout* (zie § 244), Eng. *salt*, Hoogd. *salz;* Nederl. *hart*, Eng. *heart*, Hoogd *herz;* Nederl. *net* (meerv. *netten*), Eng. *net*, Hoogd. *netz;* Nederl. *water*, Eng. *water*, Hoogd. *wasser;* Nederl. *netel*, Eng *nettle*, Hoogd. *nessel;* Nederl. *wit*, Eng. *white*, Hoogd. *weiss;* Nederl. *dat*, Eng. *that*, Hoogd. *das*.

De *t* wordt evenwel niet veranderd, wanneer zij voorafgegaan wordt door *ch* (in 't Eng. geschreven *gh*, doch niet meer uitgesproken), *f* of *s*. Men heeft dus Nederl. *gevecht*, Eng. *fight*, Hoogd. *gefecht;* Nederl. *kracht (ch* in plaats van een vroegere *f)*, Eng. *craft*, Hoogd. *kraft;* Nederl. *gast*, Eng. *guest*, Hoogd. *gast*.

Aan het begin van een woord blijft de *t*, wanneer zij door *r* gevolgd wordt: Nederl. *treden*, Eng. *tread*, Hoogd. *treten;* Nederl. *trog*, Eng. *trough*, Hoogd. *trog*.

De verandering van *t* tot *z (ts)* is te verklaren volgens § 248, 2. Wanneer nu onmiddellijk na de *t* aan het begin van een woord een andere medeklinker moet worden uitgesproken, nemen de spraakwerktuigen onmiddellijk na het verbreken der sluiting den stand voor dien medeklinker aan, zoodat de overgangsklank òf geheel moet verdwijnen òf zich althans niet tot een onafhankelijken klank kan ontwikkelen.

Wanneer een der glijders *ch, f, s* vóór de *t* staat in het midden of aan het einde van een woord, is reeds zooveel van den adem, dien men voor de lettergreep heeft uitgestooten, verbruikt, dat de overgangsklank tot stilte na de

t niet krachtig kan zijn en zich dus niet tot een afzonderlijken klank kan ontwikkelen.

Als de *t* vóór de *s* wegvalt of door den invloed van den volgenden overgangsklank in de *s* wordt veranderd, heeft men *ss*, *s* in plaats van *z (ts)*, bijv. *weiss, fass, das.*

§ 252. Voor *th* naast *t* en *d* vergelijk Eng. *path* naast Nederl. *pad; lath* naast *lat; mouth, fifth, sixth* naast *mond, vijfde, zesde; father, mother* en *brother* naast *vader, moeder* en *broeder.*

Denk om *weten* en *moeten* naast *wist* en *moest* voor den overgang van *t* tot *s* vóór een *t.*

§ 253. De glijders in woorden als *liggen, wagen, licht* en *wacht* wisselen in verwante talen af met de overeenkomstige eigenlijke klappers. Zoo heeft met het Eng. *great* naast het Nederl. *groot.*

Na de *s* is de vroegere *k* tot *ch* overgegaan, zeker door den invloed van den voorafgaanden glijder. Zoo zegt men *schaamte, schacht, schatten, schedel, scheiden*, waarnevens men de Middelnederlandsche vormen *scaemte, scacht* enz., die op een vroegere uitspraak *sk* wijzen, aantreft. Aan het einde van een woord, als in *mensch, visch,* is de *ch,* welke uit de *k* is ontstaan, aan de *s* geassimileerd en wordt dus niet meer gehoord.

Vergelijk verder voor den overgang van *k* tot *ch* de vormen *werken* en *zoeken* met *wrocht* en *gewrocht, zocht* en *gezocht;* ook *denken* en *dunken* met *dacht* en *docht.*

In Hoogduitsche woorden als *schelten, scheidung* enz. is de glijder, na de *s* uit de *k* ontstaan, met den voorafgaanden medeklinker tot een nieuwen glijder samengesmolten en wel tot een tandmedeklinker, ongeveer de *ch* van ons *China,* met vooruitgestoken lippen uitgebracht.

In het Engelsch is de *sk* ook overgegaan tot *sh,* als in *fish, dish, ash(es), wash, shake, shame* naast de Angelsaksische vormen *fisc, disc, asce, wascan, scacan, scamu.* Hetzij

de *k* van *sk (sc)*, gevolgd door den voorklinker, meer naar voren werd gevormd tegen het harde gehemelte, hetwelk den indruk maakt, alsof een *j*-klank volgt, zoodat zij gemakkelijk in een glijder kon overgaan, die vervolgens met de voorgaande *s* tot één klank samensmolt; hetzij de *s*, die vóór in den mond gevormd wordt, ook de *k* naar voren bracht, zoodat zich op de boven beschreven wijze na de *sk (sc)* een *j*-klank ontwikkelde, zooals men zou opmaken uit vormen als *sceacan*, *sceamu* in plaats van *scacan* en *scamu*, — zeker is het, dat zij spoedig een enkelvoudige klank werd, daar latere vormen dikwijls met *ss* werden geschreven.

De overgang van *sc* in woorden als *fisc* tot *sh* van *fish* had plaats in de verbogen vormen van het woord, waarin de *sc* werd gevolgd door een klinker.

§ 254. Tot den overgang van klappers tot glijders moet zeker ook gedeeltelijk gebracht worden de vervanging van den stembandklapper aan het begin van woorden of lettergrepen, die in de schrijftaal met een klinker aanvangen, door de *h*. In de meeste gevallen komt de *h* evenwel vóór den klinker, nadat de stembandklapper verdwenen is, of zij ontwikkelt zich vóór klinkers met geleidelijk begin.

De verandering van l-klanken en r-klanken tot eigenlijke klappers of glijders, en omgekeerd.

§ 255. Een vroegere vorm van het Latijnsche woord *lacrima* was *dacruma;* we zien dus, dat de *d* moet zijn overgegaan tot de *l*. Nu is de *plaats* der *d* en *l* dezelfde; beide zijn tandmedeklinkers. Als men nu bij het uitspreken der *d*, vóórdat men de sluiting verbreekt, goed acht geeft op de stelling der tong, dan zal men licht inzien, hoe men in plaats van een *d* een *l* kan voortbrengen, door de sluiting van voren niet te verbreken, maar aan de beide kanten of aan een der beide kanten; zie ook § 166, laatste alinea.

Zoo verklaart men ook Nederl. *tong*, Eng. *tongue*, naast

het Fransche *langue* en het Latijnsche *lingua*, uit een onderstelden vroegeren vorm *dingua*. De Germaansche woorden hebben dus den oorspronkelijken klapper behouden.

§ 256. Veel meer algemeen dan bovenstaande verandering, is die van *s* door *z* tot *r*. De oorspronkelijke *s* werd tusschen klinkers eerst tot *z*. Spreekt men de Engelsche *r*, die niet gerold wordt, zie § 76, uit, dan zal men al dadelijk inzien, hoe gemakkelijk *z* en *r* in elkaar kunnen overgaan. Komt in Engelsche woorden de *r* na de *d* of *t*, dan gaat zij geheel in een glijder over, zoodat een ongeoefend oor moeilijk de woorden *tried* en *chide* kan onderscheiden.

De *r* van den uitgang *er*, die gebezigd wordt om comparatieven te vormen, is uit een vroegere *z* ontstaan. Zoo staat het Gotische *batiza* naast het Nederl. *beter*, het Eng. *better* en het Hoogd. *besser*. De *s* van den superlatief daarentegen, als in *batists*, die voor de *t* niet in een *z* kon overgaan, is bewaard gebleven in *best*. Evenzoo heeft men *meer* en *meest* naast de Gotische vormen *maiza*, *maists*.

Vergelijk verder *waren* naast *wezen; verkiezen, verliezen, vriezen* naast *uitverkoren, verloren, gevroren;* het Eng. *lose* naast *forlorn;* het Nederl. *haas*, meerv. *hazen*, en het Hoogd. *hase* naast het Eng. *hare;* de Nederl. vormen *bezie (bes), rijzen* naast de Engelsche woorden *berry, rear* (to rear a building).

§ 257. Spreekt men de *ch* in woorden als *schip* met groote kracht uit, dan kan men gemakkelijk den *g*-klank in een *r*-klank doen overgaan. Deze r-klank wordt namelijk gevormd door òf de huid òf den rand van het zachte gehemelte in trillende beweging te brengen. Daarbij wordt het achtergedeelte der tong naar het zachte gehemelte gebracht. Vormt men nu in de tong een gleuf, zoodat de huig vrij heen en weer kan gaan, dan ontstaat gemakkelijk een *r*-klank. Wordt de gleuf in de tong niet gevormd, dan kan de *r*-klank slechts zeer onduidelijk zijn.

De *r* van het zachte-gehemeltegebied kan stemhebbend of stemloos zijn; aan het einde van een woord wordt zij dikwijls stemloos. Ze gaat daarom ook tot den stemhebbenden of stemloozen glijder van hetzelfde gebied over.

De veranderingen in de plaats der medeklinkers.

§ 258. De glijders van het lipgebied gaan gemakkelijk over tot de glijders van het lip-tandgebied, daar bij de laatste het geruisch der uitstroomende lucht duidelijker hoorbaar is; zie ook § 247. Zoo staat de *w* van het Eng. *win, wind, will,* welke een lipmedeklinker is, naast den lip-tandmedeklinker van het Nederl. *winnen, wind, wil* en van de Hoogd. vormen *gewinnen, wind, wille.* Voor verdere voorbeelden van den overgang der medeklinkers van het lipgebied tot die van het lip-tandgebied, zie §§ 247—249.

In enkele gevallen heeft men een overgang uit het lip-tandgebied tot het lipgebied. Zoo is het Eng. *woman* ontstaan uit het Angelsaks. *wifman.* Door den invloed van de volgende *m* is de *f* een lipmedeklinker geworden en daarna geheel met de *m* samengesmolten. (De oorspronkelijke klinker is nog bewaard gebleven in de uitspraak van het meervoud *women.*) De overgang van *f* tot *m* treft men ook aan in *leman (lemman), Lammas* naast de Angelsaks. vormen *lēofman* en *hlāfmæsse.* Vergelijk ook het Angels. *stefn* met het Nieuweng. *stem.* De *f* van *stefn* is eerst overgegaan tot *m* vóór de *n,* en daarna is de *n* na de *m* weggevallen.

§ 259. De vorm *bongerd* naast *boomgaard* wijst op den overgang van de *m* tot de *ng* vóór een volgende *g.* De neusmedeklinker van het lipgebied is dus vóór den zachte-gehemelte-medeklinker tot den neusmedeklinker van het zachte-gehemeltegebied overgaan. Daarna is de *g* na den neusmedeklinker weggevallen.

Vergelijkt men het Latijnsche *columna* (Eng. *column)* met

den Franschen vorm *colonne*, dan ziet men, hoe de *m* vóór de *n* in een *n* is overgegaan.

De *m* gaat over tot den neusmedeklinker van het tandgebied vóór den tandmedeklinker *t*. Zoo staat het Eng. woord *ant* naast den vorm *emmet*, en *Hants* is de afkorting van *Hamtonshire*, doorgaans genoemd *Hampshire*.

§ 260. Vóór de *t* gaat de *f* dikwijls over tot de *ch* van *ach*. Zoo heeft men *lucht, kracht, gekocht, stichten, zacht, lichten* (opheffen), *nicht* naast het Hoogd. *luft, kraft, gekauft, stiften*, het Eng. *soft, lift* en het Nederl. *neef;* denk ook aan *heft* naast *hecht*.

§ 261. De *f* gaat vóór de *t* in enkele gevallen in *s* over. Vergelijk *dorst* in den Middelnederl. vorm *(be)dorste* (behoefde) met *druft* in *nooddruft*, Hoogd. *nothdurft*.

§ 262. In plaats van den tandmedeklinker *r* in *rond* en *traan* spreken velen de *r* van het zachte-gehemeltegebied uit, die, zooals we gezien hebben in § 257, gemakkelijk tot den glijder van datzelfde gebied overgaat. Zoo zegt VIETOR in zijn *Elemente der Phonetik* etc., dat in een groote klasse minstens een half dozijn leerlingen *wagen* had geschreven, nadat hij hun het woord *waren* met duidelijk gerolde tand-*r* had voorgesproken.

§ 263. In 't Engelsch hoort men, vooral van kinderen, zeer dikwijls *f* in plaats van de stemlooze *th;* de glijder van het tandgebied gaat dus over tot dien van het lip-tandgebied. Dit verklaart *fill-horse* in plaats van *thill-horse* (lamoenpaard).

§ 264. Na een lipmedeklinker of door den invloed van een volgenden lipmedeklinker gaat de *n* veelvuldig over tot *m*. Zoo zeggen we bij vlugge uitspraak dikwijls *schaapm, hapm* in plaats van *schapen, happen;* zoo wordt het Engelsche *by and by* dikwijls gehoord ongeveer als het Nederlandsche *baimbai*. Door dezelfde oorzaak wordt het voorzetsel *in* vóór een volgende *b* of *p* tot *im* als in Eng. *imbed, impark*, en schrijven we *aambeeld* inplaats van *aanbeeld*, Eng. *anvil*.

Vóór een achtergehemeltemedeklinker gaat de *n* somtijds over tot de *ng* van *zing*. Zoo wordt de *n* van woorden als *inkomen, inkruipen* dikwijls tot *ng*, zoodat men uitspreekt *ingkomen, ingkruipen*. Dn *ng* wordt dan ook vóór achtergehemeltemedeklinkers als in *denken, plank, hunkeren, koninkje* zeer dikwijls als *n* geschreven. In het Engelsch *handkerchief* waar de *d* niet wordt uitgesproken, klinkt de *n* vóór de *k* ook als *ng*.

§ 265. Eenige verandering van plaats, hoewel de beide medeklinkers tot het tandgebied behooren, merkt men op in den overgang van *s* tot de *ch* van *China* of de *sch* van het Hoogd. *schiff*. Vergelijk het Nederl. *spreken, staan, snijden* met het Hoogd. *sprechen, stehen, schneiden*. De spelling van de eerste twee woorden wijst op het bestaan van een uitspraak met *s*, zooals ze dan ook in Hannover gehoord wordt.

§ 266. In Engelsche woorden als *nature, furniture, verdure, grandeur* komt de *j* van den *joe*-klank na de *t* of *d*, dus na een tandmedeklinker. Als men nu de *j* wil doen hooren, vóór nog de uitspraak van de *t* of *d* geheel ten einde is gebracht, gaat de middel-gehemeltemedeklinker tot een tandmedeklinker over, en hoort men na den stemhebbenden medeklinker *d* de *j* van het Fransche *Jean*, na de *t* den stemloozen medeklinker *ch* van *China*. Eveneens vereenigt zich de *j* met een voorgaande *s* of *z* tot de *sh* van het Eng. *ship* en de *si* van *vision*, als in *sure, sugar, Asia, pleasure, treasure, collision* etc. Niet altijd evenwel vereenigt zich de *s* met een volgenden *j*-klank tot één medeklinker, zoodat men wel degelijk onderscheid moet maken tusschen de uitspraak van *suit* en *shoot*.

§ 267. Den overgang van den glijder van het middelgehemeltegebied tot dien van het achter-gehemeltegebied of zachte-gehemeltegebied ziet men in *gij* naast *jij; gist* naast een ouder *jist; gene* naast het Hoogd. *jener*.

Vergelijk ook *noodigen, eindigen, steenigen, kruisigen, ves-*

tigen met een ouder *noodijen, eindijen, steenijen, krusijen, vestijen.*

§ 268. De plaats der *g*-klanken en der *k*-klanken hangt dikwijls af van den voorafgaanden klinker, zoodat na een voorklinker men den medeklinker van het achter-gehemeltegebied, na een achterklinker dien van het zachte-gehemeltegebied doet hooren. Dit is evenwel niet noodzakelijk; men *kan* zonder veel moeite een zachte-gehemeltemedeklinker na een voorklinker uitspreken; zie ook §§ 87 en 118.

§ 269. Het valt kinderen, die beginnen te praten, doorgaans lastig een *k* uit te spreken; in plaats van *koek* zeggen ze *toet;* in plaats van *boek* zeggen ze *boep.* De neiging bestaat dus om de plaats der medeklinkers van achter naar voren te verschuiven; de bewegingen van het achtergedeelte der tong zijn uit den aard der zaak minder zichtbaar en dus moeilijker te onderscheiden en na te bootsen dan die van de lippen en van het middelgedeelte en de punt der tong. Toch verandert de plaats ook wel van voren naar achteren. Zoo valt het Engelschen moeilijk *at least* van *ac least* te onderscheiden, en derhalve ook om te verhoeden, dat het eerste in het tweede overgaat. Deze overgang is ongetwijfeld een gevolg van den invloed, dien de *l* op den voorafgaanden spraakklank uitoefent.

§ 270. De overgang van den klapper van het achter-gehemeltegebied of zachte-gehemeltegebied tot dien van het tandgebied, dus van *k* tot *t,* komt in 't Engelsch veelvuldig voor. Zoo gaat de *k* vóór een voorklinker over tot *ch* (*t* + *sh* van het Eng. *ship*), zoodat *chin* staat naast het Angelsaks. *cin* (*c* = *k*) en het Nederl. *kin.* De verklaring moet gezocht worden in het feit, dat de plaats der *k* zich dikwijls richt naar den volgenden klinker en dus vóór een *e* of *i* naar voren wordt verschoven. Zoo ging de *k* tot het middel-gehemeltegebied over, waardoor men meende na den klapper een *j*-klank te hooren, die zich trouwens ook

dikwijls na die *k* ontwikkelde (zie § 253). En toen nu de plaats der *k*, zeker door invloed van dien schijnbaren of werkelijken *j*-klank, nog verder naar voren werd gebracht, en een *t* werd gehoord, veranderde ook de glijder van het middel-gehemelte-gebied in dien van het tandgebied, en ontstond de *t* + *sh*, of de *ch* van het Eng. *chin*.

Zoo heeft men het Angelsaks. *ceaf* naast het Neterl. *kaf* en het Eng. *chaff;* de Angelsaks. vormen *cealc*, *cēace*, *cēse*, *cēowan*, *cicen*, *cild*, *ciele* of *cyle*, *cēosan* naast de Nederl. woorden *kalk*, *kaak*, *kaas*, *kauwen*, *kuiken*, *kind*, *kil*, *kiezen* en de Eng. vormen *chalk*, *cheek*, *cheese*, *chew*, *chicken*, *child*, *chill*, *choose*.

Dikwijls heeft de verandering plaats gegrepen door den invloed van een voorklinker, die later is weggevallen. Zoo komt het Eng. *beech*, Nederl. *beuk*, overeen met den Angelsaksischen vorm *bēce (bǣce);* het Eng. *bench* heeft zijn ontstaan te danken aan den 2den en 3den naamv. *bence* van het Angelsaksische *benc*. In het Middelengelsch werden namelijk de vormen van den 1sten, 2den, 3den en 4den naamv. dikwijls met elkaar verward, zoodat een groot aantal hedendaagsche Engelsche vormen hun ontstaan te danken hebben aan den verbogen vorm (zie § 253, laatste alinea).

Vergelijk ook het Angelsaks. *birce*, *blǣcan* later *blǣcen*, *brōc* (meerv. *brēc*), *finc* (2de naamv. *finces*, 3de naamv. *fince*), *mearc* (2de naamv. *mearce*), *swilc* (meerv. *swilce*), *tǣcean*, *cyrice* met het Eng. *birch*, *bleach*, *breeches*, *finch*, *march*, *such*, *teach*, *church* en het Nederl. *berk*, *bleeken*, *broek*, *vink*, *mark*, *zulk*, *kerk*.

Door den invloed der volgende *t* werd de *k* van *lickteeken (litteeken)* tot *t*, zoodat het woord nu *litteeken* is.

§ 271. Evenals de *k* is overgegaan tot *tsh*, is de *g* (als in het Fransche *grand*) door den invloed van een volgenden voorklinker in de *g* van Eng. *gem* (*d* + *j* van Fransch *jamais*) veranderd. De Angelsaksische vorm *brycg*, Nederl.

brug, is in het Middeleng. *brigge* en in het tegenwoordige Eng. *bridge*. Vergelijk ook Angels. *ecg, hecg, hrycg, mycg, wecg* met Eng. *edge, hedge, ridge, midge, wedge* en Nederl. *egge* (zelfkant van laken enz.), *heg, rug, mug, wig*.

§ 272. In achtelooze en in onbeschaafde uitspraak gaat de *ng* van Engelsche woorden als *hunting, skating, crying* enz. dikwijls in *n* over, zoodat men hoort *huntin, skatin* enz. Dit is klaarblijkelijk een gevolg van het streven om het zich zoo gemakkelijk mogelijk te maken; zie § 269.

§ 273. De verwisseling van den medeklinker *h* van het stembandgebied met den zachte-gehemeltemedeklinker *g* treft men aan in sommige gedeelten van Zeeland, waar woorden als *hout, houden* dikwijls worden uitgesproken als *goud, gouden*.

Historisch moet men aannemen, dat de *h* in het Germaansch overal uit den stemloozen glijder van het zachte-gehemeltegebied is ontstaan. In het Angelsaksisch werd de *h* aan het begin van een woord uitgesproken als de *h* van *heer*, aan het einde van een woord of eene lettergreep als de *ch* van *ach*. Dit doet ons vermoeden, dat er overeenkomst werd gehoord tusschen den stemloozen glijder van het zachte-gehemeltegebied en dien van het stembandgebied. Zoodra men dan ook het achtergedeelte der tong eenigszins van het zachte gehemelte verwijdert en dan de *ch* van *ach* tracht uit te spreken, gaat men zeer gemakkelijk tot de *h* over. Omgekeerd kan de stemlooze glijder van het stembandgebied onder omstandigheden gemakkelijk overgaan tot de *ch* van *ach*.

Het ontstaan van nieuwe spraakklanken.

§ 274. Dikwijls ontstaat in een woord een nieuwe spraakklank vóór of na een neusmedeklinker door het te vroeg openen of te laat sluiten van den toegang tot de neusholte. Vóór of na den neusmedeklinker ontwikkelt zich dan de klapper van hetzelfde gebied; zie § 209.

§ 275. Zoo nemen in het Nederl. woorden, die op *m* eindigen, een *p* aan vóór den verkleiningsuitgang *je*, als *boom, boompje; riem, riempje; naam, naampje; pruim, pruimpje; rijm, rijmpje; halm, halmpje; arm, armpje;* dit heeft echter alleen plaats, wanneer de *m* wordt voorafgegaan door een langen klinker, een tweeklank of een korten klinker gevolgd door *l* of *r*. *Kom, lam* vormen *kommetje, lammetje,* waarover later. Zie evenwel § 187.

In het Middelnederl. werd somtijds een *b* gevoegd tusschen *m* en *r*, als in *jamber, ember, Nembrot* in plaats van *jammer, emmer* (immer), *Nemrot*, en een *p* tusschen *m* en een volgende *t, d, s* of *n*, als in *(ver)doempt, compt, neempt, bisdomps, condempneerde* voor *doemt, comt, neemt, bisdoms, condemneerde.*

Vergelijk ook het Eng. *tumble, crumble, timber, thumb, grumble, rumble, slumber* met het Nederl. *tuimelen, kruimelen, timmer(hout), duim, grommen, rommelen, sluimeren.* In de oorspronkelijke vormen, waarvan zoowel de Engelsche als de Nederlandsche zijn afgeleid, treft men de *b* niet aan.

Na de *m* is een *p* ontstaan in Eng. *empty, glimpse, sempster* naast Angelsaks *æmtig*, Middeleng. *glimsen* en den vorm *seamster.*

§ 276. Vóór of na de mondklappers van het tandgebied ontstaat op dezelfde wijze de neusmedeklinker *n*, en omgekeerd ontwikkelt zich vóór of na den neusmedeklinker van het tandgebied de klapper *d* of *t*.

Zoo heeft men *iemand, niemand, arend, fazant* voor een ouder *ieman, nieman, aren, fazan* (vergelijk Fransch *faisan*), als ook *te mijnent, te uwent* voor den vorm zonder *t*, en *mijnenthalve, zijnenthalve, uwenthalve* voor *mijnen halven, zijnen halven, uwen halven.* Door dus den toegang tot de neusholte te sluiten, nog vóór de tong uit de *n*-positie was gebracht, moest men overgaan tot een *d* en, bij weglating der stem, tot een *t*.

Evenals vóór den verkleiningsuitgang *je* zich na de *m*, voor-

afgegaan door een langen klinker of tweeklank, een *p* ontwikkelt, zie § 275, vindt men na de *n* een *t*, als *boon, boontje; haan, haantje; zoen, zoentje; tuin, tuintje.* Zie evenwel § 187.

In plaats van *openlijk, wezenlijk, eigenlijk* is men zeer geneigd *opentlijk, wezentlijk, eigentlijk* te zeggen.

In het Middelnederl. plaatste men dikwijls een *t* na de *n* vóór *heit* en *lijc (lic)*, als *ghelegentheit, verholentheit, vermetentheit, verbolghentheid, volcomentlijc, e'gentlik, verholentlic* enz.

Vergelijk ook voor het ontstaan van de *d* tusschen *n* en *r beender, hoender, eender* met een ouder *beenre, hoenre* en den vorm *eenre*. Denk ook aan Nederl. *donder*, Eng. *thunder* naast Hoogd *donner;* Eng. *kindred* naast Middeleng. *kinrede*, Eng. *kin;* Eng. *expound* naast Middeleng. *expounen* en den Latijnschen vorm *exponere.*

Vóór de *n* heeft zich een *d* ontwikkeld in woorden als *geschieden, vlieden, wijden,* naast oude *geschi-en, vlie-en, wij-en;* vergelijk ook Hoogd. *geschehen, fliehen, weihen.* In plaats van onmiddellijk, na het wegvallen der *e* van de laatste lettergreep, van den klinker op de *n* over te gaan, bracht men de tong in de stelling voor de *n*, doch liet den weg naar de neusholte nog gesloten; zoo ontstond de medeklinker *d* bij wijze van schadeloosstelling voor den verdwenen klank.

§ 277. Naast *afhangen, ontvangen* vindt men *afhankelijk, ontvankelijk*, waarin de *n* voor de *k* uitgesproken wordt als *ng*. Na deze *ng* heeft zich, waarschijnlijk door opening van den toegang naar de neusholte, nog vóór de andere spraakorganen uit den *ng*-stand waren gebracht, een *k* ontwikkeld. Zie evenwel § 185.

In de Engelsche woorden *longer, longest; stronger, strongest; younger, youngest* wordt na den neusmedeklinker *ng* de stemhebbende klapper van hetzelfde gebied uitgesproken. Men hoort in die woorden dus de *ng* van Eng. *sing*, gevolgd door de *g* van Eng. *ago*. Deze *g* is evenwel niet ontstaan

vóór de uitgangen van den vergrootenden en overtreffenden trap, doch werd oorspronkelijk ook in de uitspraak van den stellenden trap gehoord, waar zij later is weggevallen. Dit zijn dus geen voorbeelden voor de vorming van een nieuwen spraakklank.

§ 278. Tusschen *l* of *r* en den uitgang *er* ontwikkelt zich meermalen een *d*, als in *zwaarder, verder, aldereerst, alderliefst, klaarder, zeerder, helder, ontvoerder, vercerder.* Als men *aller* met *alder* vergelijkt, dan ziet men, dat zich na de *l* vóór den uitgang *er* niet een *d moet* ontwikkelen; zoolang de klinker van den uitgang wordt uitgesproken, is daarvoor ook niet veel reden; niemand zal er aan denken om in een woord als *leeraar* een *d* na de *r* te plaatsen. Wordt evenwel de klinker van den uitgang onduidelijk uitgesproken, verdwijnt hij ten laatste bijna geheel, zoodat men van de *l* bijna onmiddellijk op de *r* zou moeten overgaan. dan maakt men zich de uitspraak gemakkelijker door den oneigenlijken klapper, in dit geval den *l*-klank, te doen volgen door den klapper van hetzelfde gebied, dus door de *d.*

§ 279. Vóór den verkleiningsuitgang *je* vindt men na woorden, die op *l* en *r* uitgaan, den stemloozen eigenlijken klapper van hetzelfde gebied, dus de *t*, als *paal, paaltje; schaar, schaartje; kool, kooltje; peer, peertje; ziel, zieltje.* Doch alleen, wanneer de *l* en *r* voorafgegaan worden door een langen klinker of een tweeklank, worden de verkleinwoorden op deze wijze gevormd. Naast *bol, schel, kar, ster* heeft men *bolletje, schelletje, karretje, sterretje;* zie ook §§ 275 en 276. De verklaring hiervan is naar mijn meening de volgende. Een ademstoot is onder gewone omstandigheden van een zekere lengte; zie § 106. Zoo kan men aannemen, dat er geen verschil bestaat tusschen de lengte van woorden als *bal* en *baal.* De *l* van het eerste woord, waarin de klinker kort is, zal dus met grootere kracht worden uitgesproken dan die van het tweede; daardoor zal de overgangs-

klank tusschen de *l* van *bal* en den volgenden spraakklank zeer duidelijk zijn en zich gemakkelijk tot een zelfstandigen klank kunnen ontwikkelen. Na de *l* van *baal* is de overgangsklank nauwelijks merkbaar en zal dus ook niet een klinker worden.

Zie voor den verkleiningsuitgang evenwel § 187.

§ 280. In woorden als *leeuwtje, kooitje, tonnetje, balletje, sterretje* heeft men de ontwikkeling van een *t* vóór den verkleiningsuitgang *je*. Vergelijkt men evenwel de *t* van een woord als *leeuwtje* met die van *tuin*, dan zal men gemakkelijk inzien, dat de plaats der eerste verder naar achteren ligt dan die der tweede, en de sluiting niet met de punt, maar met het blad der tong wordt tot stand gebracht (zie §§ 69 en 70).

Dat de overgangsklank stemloos is, vindt waarschijnlijk zijn verklaring in het geleidelijk begin der *j* van den verkleiningsuitgang. Zie ook § 187.

§ 281. In enkele woorden heeft zich tusschen de *s* en *r* een *t* ontwikkeld als in *astrant* en *stroop* (Fransch *assurant* en *sirop*). De klinker tusschen de *s* en *r* moet zijn weggevallen; van het eerste woord de *u*, van het tweede de *i*. Toen nu de *s* en *r* te zamen kwamen, ontwikkelde zich tusschen den glijder en den *r*-klank van het tandgebied de stemlooze klapper van hetzelfde gebied.

§ 282. Zooals reeds in § 270 is gezegd, ontwikkelde zich na de *c* (uitgesproken als *k*) dikwijls een *j*-klank vóór den volgenden klinker. Na de *g*, als in Eng. *garden*, vond hetzelfde plaats. Dikwijls verdween dan de klapper vóór den ontstanen glijder. Zoo heeft men het Eng. *yard* naast het Angelsaks. *geard;* Eng. *yon* naast Angelsaks. *geon* enz.

§ 283. Het wegvallen en plaatsen der *h* vóór klinkers wijst op het geleidelijk begin van den klinker. Het gebruik van den stembandklapper, beschreven in § 72, zou de uitspraak der *h* onmogelijk maken, tenzij de *h* mocht ontstaan door den overgang van den klapper tot den glijder van het stembandgebied; zie ook § 254. Voor het vormen der *h* is

verder betrekkelijk groote kracht van uitademing een vereischte. Zie vooral § 129.

§ 284. De *l* wordt uitgesproken met gedeeltelijke verheffing van het achtergedeelte der tong. Daardoor, zie § 244, kan zich gemakkelijk een *oe*-klank vóór de *l* ontwikkelen. Op deze wijze zijn Engelsche vormen als *all* en *talk*, die vroeger werden uitgesproken met de *a* van Nederl. *al*, in de uitspraak *aul* en *taulk* geworden. Uit de *au* heeft zich daarop de klank der *a* in het Eng. *all* ontwikkeld, terwijl in *talk* de *l* in de uitspraak geheel verdwenen is.

§ 285. Wanneer de overgangsklank zeer duidelijk vernomen wordt, kan hij zich gemakkelijk tot een afzonderlijken spraakklank ontwikkelen. De aard van dezen klank is afhankelijk van den voorafgaanden spraakklank; zie ook § 152. Zoo kan zich na de *p* de glijder van het lip-tandgebied ontwikkelen, en na den stemloozen eigenlijken klapper van het tandgebied vindt men den glijder, daarmee in plaats overeenstemmende. Vergelijk bijv. Hoogd. *pfahl, pfau, pfeffer, pfeil, zahl, zahn, zaubern, zeichnen* met Nederl. *paal, pauw, peper, pijl, tal, tand, tooveren, teekenen.* Zie ook §§ 248—251.

Spreekt men een woord als Nederl. *thee* met groote kracht uit, dan zal men zich gemakkelijk kunnen overtuigen, hoe licht zich na de *t* een *s* ontwikkelt. Zoo zegt ook Vietor in zijn *Elemente der Phonetik etc.*, dat in de straten van Liverpool hij de *t* van *two a penny, tit-bits* dikwijls *ts* heeft hooren uitspreken.

§ 286. Niet zelden ontwikkelt zich de overgangsklank tusschen twee medeklinkers tot den geronden wijden middel tusschenklinker. Zoo hoort men meermalen *wollek, mellek* in plaats van *wolk, melk; ontsteltenis, beeltenis, verbintenis, heugelijk* zijn door achtervoeging van *nis* en *lijk* gevormd van *ontsteld, beeld*, den stam van het werkwoord *binden* en het zelfst. naamwoord *heug*.

§ 287. In vele gevallen kan men het voorkomen van een

spraakklank in een woord alleen verklaren door vergelijking met andere woorden.

Ter vorming van gemeenslachtige persoons- en diernamen gebruikt men het achtervoegsel *ing, ling*. De oorspronkelijke vorm is *ing;* doch onder den invloed van woorden als *hemeling, edeling, grondeling,* wier grondwoord op *l* eindigt, werd die consonant bij het achtervoegsel getrokken, zoodat men *ling* als het achtervoegsel ging beschouwen in plaats van *ing*. Vergelijk bijv. *dorpeling, hoveling, gunsteling, nieuweling, ouderling, vondeling* enz.

In Eng. *could* is de *l* geschreven, omdat ze ook voorkomt in *would en should,* en vóór de *h* vindt men een *w* geplaatst, hoewel zij niet wordt uitgesproken, in Eng. *whole* in overeenstemming met de woorden *who, whose, whom* waarin de *w* evenwel oorspronkelijk werd gehoord.

Het verdwijnen van spraakklanken.

§ 288. Het verdwijnen van spraakklanken moet aan verschillende oorzaken worden toegeschreven en wel hoofdzakelijk aan:

1. het wegvallen van den overgangsklank tusschen twee medeklinkers;

2. een verandering in de wijze, waarop de klinker begonnen wordt;

3. minder duidelijke vorming van den spraakklank door minder krachtige werking van de spraakorganen;

4. het samentreffen van twee spraakklanken, die gedeeltelijk op dezelfde wijze worden gevormd.

§ 289. Zooals men weet, worden in het Engelsch de *g* en *k* voor de *n* wel geschreven, maar niet uitgesproken.

Men schrijft dus *knee, know, knack, knave, knife, knot, gnarl, gnash, gnome,* doch spreekt uit *nee, now, nack, nave, nife, not, narl, nash, nome.* Nu worden in het hedendaagsche Engelsch de overgangsklanken tusschen medeklinkers zoo kort mogelijk gemaakt en vallen dus dikwijls geheel weg.

Dit laatste is gebeurd in de bovenstaande woorden. Nu is een stemlooze klapper op zich zelf niets; alleen de overgangsklank maakt hem hoorbaar; valt dus die overgangsklank weg, dan zal de sluiting voor den klapper ook niet gevormd worden, en de geheele spraakklank zal verdwijnen. Een stemhebbende klapper kan zonder overgangsklank hoorbaar zijn, maar niet de stemhebbende klapper, zooals hij aan het begin van Engelsche woorden wordt uitgesproken; zie § 145. Zonder overgangsklank zal dus ook de *g* vóór de *n* moeten wegvallen.

Waarschijnlijk is de overgangsklank tusschen de *g (k)* en de *n* geheel weggevallen, omdat de *n* een neusmedeklinker is, en de toegang tot de neusholte dus voor het uitspreken van de *n* geopend moest worden waardoor de overgangsklank van den reinen medeklinker licht onhoorbaar werd. Vóór de *l* en *r* althans zijn de *g* en *k* bewaard gebleven, als *glow, climb, grow, crime* enz.

§ 290. Wegens het verdwijnen van den overgangsklank wordt de *p* als beginletter ook niet meer gehoord vóór *s* en *t* in Engelsche woorden als *psalm, psalter, pseudo, pshaw, psyche, ptarmigan, Ptolemy*. Zie ook §§ 160—166 en § 169.

§ 291. Als tweede oorzaak voor het verdwijnen van spraakklanken is genoemd een verandering in de wijze, waarop de klinker begonnen wordt. Deze staat in het nauwste verband met de kracht en de wijze van uitademing. Is de kracht gelijkmatig toenemend, dan zal het begin van den klinker geleidelijk zijn, zie §§ 100 en 127, en een *h* zal zich niet vóór den klinker ontwikkelen; neemt de kracht eerst snel toe om dan langzamerhand weer gelijkmatig af te nemen, zie § 102, dan zal een *h* vóór den klinker gehoord worden, zie § 129; is de kracht van den ademstoot gelijkmatig afnemend, is zij dus het grootst aan het begin, zie § 100, dan zal men doorgaans den stembandklapper vóór den klinker doen hooren; zie § 130.

In 't Nederlandsch en Hoogduitsch valt de stembandklapper doorgaans weg, als in samenstellingen of in den zin een klinker aan het begin van een lettergreep na een medeklinker komt te staan, als in *vereeniging, heroveren, hier is een kind, verein, hier und da.*

Hoewel het zeer waarschijnlijk is — men kan bijna zeggen, hoewel het zeker is —, dat de stembandklapper vroeger in het Engelsch werd uitgesproken, wordt hij nu uiterst zelden meer gehoord.

Is het begin van den klinker geleidelijk, dan zal de *h* zich niet gemakkelijk staande kunnen houden. Zoo wordt in 't Fransch de *h* niet gehoord, behalve somtijds daar, waar een niet betoonde klinker onmiddellijk door een sterk betoonden wordt gevolgd, als in *la honte, aha.* In Nederlandsche en Engelsche dialecten verliezen vele woorden de *h* en Engelsche woorden als *hour, honour, heir* wijzen op een vroegere uitspraak der *h*, waar zij nu niet meer wordt gehoord.

§ 292. Wanneer de sluiting eerst minder volkomen en daarop slechts schijnbaar wordt gemaakt; wanneer de vernauwing meer en meer wordt verwijd; wanneer de tong bij het uitspreken der klinkers zoo weinig mogelijk uit den toestand van rust wordt gebracht, hoort men den spraakklank eerst minder duidelijk, en verdwijnt hij eindelijk geheel.

Na een klinker wordt de *r* in 't Engelsch niet meer als medeklinker gehoord, tenzij zij onmiddellijk door een anderen klinker wordt gevolgd; in Friesche dialecten heeft vóór medeklinkers van het tandgebied hetzelfde plaats; VIETOR zegt, dat hij in de taal van den kleinen burgerstand van Wiesbaden geen verschil kan hooren tusschen *ja* en *jahr, hat* en *hart.* In deze gevallen is de *r* eerst overgegaan tot een overgangsklank, die in Engelsche woorden als *here, year*, enz. nog duidelijk gehoord wordt, en daarna in vele woorden geheel verdwenen.

§ 293. De uitgang *e* in den onvolt. tegenw. tijd van de

aanvoegende wijs valt zeer dikwijls weg, zoodat men *neem, lees* gebruikt in plaats van *neme, leze.* In de provincie Holland wordt de *n* van den uitgang *en* niet uitgesproken, zoodat *wille, denke, verandere* gezegd wordt in plaats van *willen, denken, veranderen.* De onbepaalde wijs eindigde in het Engelsch vroeger op *an;* men had dus *drincan, etan, findan.* Na verloop van tijd, toen alle buigingsuitgangen verzwakten, verdween de *n,* zoodat men uitsprak en schreef *drinke, ete, finde.* Daarop verdween, vooral toen de stembandklapper vóór den klinker was weggevallen, en de *e* vóór een klinker niet meer werd uitgesproken, ook de *e,* zoodat men nu de werkwoorden *drink, eat, find* heeft, en geen enkel werkwoord den uitgang *en,* ouder *an,* der onbepaalde wijs behouden heeft.

Denk, wat aangaat het wegvallen der *e* vóór een klinker, aan Nederlandsch *buiten, binnen, boven,* waarin men oorspronkelijk het voorvoegsel *be* en het achtervoegsel *en* moet zoeken, en die dus samentrekkingen zijn van *be-uit-en, be-inn-en, be-ov-en.*

§ 294. De klinker tusschen twee medeklinkers is dikwijls verzwakt tot een overgangsklank en daarna geheel verdwenen; zie § 92 en de voorbeelden, daar gegeven. Daardoor kwamen de medeklinkers in onmiddellijke aanraking en ondervonden elkaars invloed. Zoo is van het Angelsaks *hœnep,* of *henep* (vergelijk Nederl. *hennep*) de *e* weggevallen tusschen *n* en *p,* en daarop is vóór den klapper van het lipgebied de neusmedeklinker van het tandgebied, *n,* tot dien van het lipgebied, *m,* overgegaan. Het Engelsche woord is dus *hemp.*

Vergelijk ook voor het onduidelijk worden en daarop het verdwijnen van den klinker tusschen twee medeklinkers *maagd, hoofd, blijven, prei, kroot, kleur* voor *maged, hoved, belijven, porei* (Fransch *porée*), *karoot* (Fransch *carotte*), *koeleur* (Fransch *couleur*).

§ 295. Als de eerste lettergreep van een woord den klem-

toon niet heeft en gevolgd wordt door de betoonde lettergreep, ondergaat zij dikwijls groote veranderingen en verdwijnt somtijds geheel en al. Zoo heeft men *tachtig* voor een naar Oudsaks. *ant-ahtoda* opgemaakt *antachtig*, waarbij de neusmedeklinker vóór den klapper van hetzelfde gebied verdween, en de klinker in een overgangsklank veranderde en daarop verloren ging. In het Engelsch vindt men *wayward* in plaats van een vroegeren vorm *awayward*, en hoort men dikwijls *prentice* in plaats van *apprentice*, terwijl in woorden als *again*, *against*, *aware* de eerste lettergreep bij vlugge uitspraak niets dan een stemhebbende overgangsklank is.

§ 296. In het midden van een woord is tusschen twee klinkers de *h*, die vroeger de uitspraak van de *ch* in *ach* moet gehad hebben (zie § 273), verzwakt en eindelijk geheel verdwenen. In het Duitsch wordt deze *h* nog wel in de spelling gevonden, doch niet meer uitgesproken. Vergelijk het Oudhoogd. *sehan* met het Hoogd. *sehen*, het Nederl. *zien*, het Eng. *see*.

§ 297. Van de *sch*, die uit een oorspronkelijke *sk* ontstaan is, is in het Nederlandsch de *ch* in het midden en aan het einde van een woord verdwenen; men spreekt dus uit *vissen*, *vis*, ofschoon men nog schrijft *visschen*, *visch*.

In vele Engelsche woorden is de *k* aan het einde van een woord verdwenen. Zoo was de uitgang *ly*, als in *kindly*, *friendly*, *godly*, vroeger *lic*. Het persoonlijk voornaamwoord van den eersten persoon enkelvoud is *I* uit Angelsaks. *ic*, Nederl. *ik*, Hoogd. *ich*, Gotisch *ik*. De *k* is eerst palataal geworden en daarna met den voorafgaanden voorklinker samengesmolten.

§ 298. Wanneer twee spraakklanken samenkomen, die gedeeltelijk op dezelfde wijze worden gevormd, gaat men na het uitspreken van den eersten klank alleen die veranderingen aanbrengen in den stand der spraakwerktuigen, welke voor het vormen van den tweeden klank bepaald noodzakelijk zijn.

Het gevolg daarvan is, dat die veranderingen somtijds achterwege blijven, waardoor de tweede spraakklank verdwijnt, of reeds worden aangebracht, wanneer men den eersten spraakklank zal gaan uitspreken, zoodat alleen de tweede spraakklank gehoord wordt.

In de Engelsche woorden *Wednesday, Windsor, handsome* wordt de *d* vóór en na de *n* niet meer gehoord (SWEET geeft evenwel voor het eerste woord de uitspraak met *d*). Het eenige verschil tusschen de *d* en de *n* is, dat bij den eersten spraakklank de toegang tot de neusholte gesloten, bij den tweeden daarentegen open is. Nu heeft men bij het eerste woord den weg naar de neusholte te spoedig geopend, waardoor de *d* verdwijnen moest, en bij de twee andere gaat men over tot de *s* (ook een medeklinker van het tandgebied) zonder na de *n* den toegang tot de neusholte te sluiten en aldus de *d* te doen hooren.

In het Angelsaksisch verdween de *n* vóór de *th* en de *s*, dus vóór mondmedeklinkers van hetzelfde gebied. Men neemt gewoonlijk aan, dat de *n* wegviel, na den voorafgaanden klinker nasaal te hebben gemaakt; zie ook § 206. Het uitvallen van de *n* veroorzaakte verlenging van dezen neusklinker, die later weer is overgegaan tot een mondklinker. Vergelijk Angelsaks. *cūþe, gōs, līþe, mūþ, ōþer, tōþ, uncūþ, ūs*, met Eng. *could* (voor de *l* zie § 287), *goose, lithe, mouth, other, tooth, uncouth, us*, Nederl. *konde, gans, mond, ander, tand, kond (doen), ons*, Hoogd. *konnte, gans, (ge)linde, mund, ander, zahn, uns* en Got. *kunþa, munþs, anþar, tunþus, kunþs, uns*.

In het Nederlandsch is de *n* weggevallen vóór de *d* in *elkaar, malkaar* voor *elkander, malkander* (waar men aanneemt, dat de *n* vóór de *d* verdwenen is, en later de *d*, door samenstreffen met de *r*), en vóór de *s (z)* in het Middelnederl. *peinsen* naast Nederl. *peizen* en in *naarstig* voor *in ernst, nernst* met daarachter gevoegden uitgang *ig*.

§ 299. Evenals bij het samenkomen van den mondmedeklinker en den neusmedeklinker, *n*, van het tandgebied een der beide spraakklanken licht verdwijnt, zoo valt ook de *p* of *b* weg na de *m* en verdwijnt *ng* vóór de *g (ch)*.

Zoo worden de *b* en *p* in Engelsche woorden als *lamb, thumb, limb, empty, tempt* niet meer uitgesproken.

De *ng* is weggevallen vóór de *h* (uitgesproken als *ch* van *ach*) in Gotische woorden als *þāhta* (Nederl. *dacht* van *denken*, Got. *þagkjan*), *brāhta* (Nederl. *bracht* van *brengen* Got. *briggan*). Bij het wegvallen van den neusmedeklinker werd de klinker van de Gotische woorden lang; denk aan *tōþ* naast *tand*, Got. *tunþus* enz.; zie § 298.

§ 300. Zooals we gezien hebben, wisselen de medeklinkers van het lip-tandgebied dikwijls af met die van het lipgebied; denk aan Nederl. *hebben* en *Eng.* have. Zoo valt de neusmedeklinker van het lipgebied weg vóór den stemloozen glijder van het liptandgebied; vergelijk Angelsaks. *fīf* Eng. *five*, Nederl. *vijf* met Got. *fimf*, Oudhoogd. *finf*, later ook *funf*, Middelhoogd. *fünf*. In Eng. *woman* (meerv. *women*), ontstaan uit *wīfman*, is de *f* overgegaan tot *m* en toen weggevallen.

§ 301. Een stemlooze klapper verdwijnt somtijds vóór den glijder van hetzelfde gebied, als de *t* vóór de *s* in *samen* voor *te zamen*. Door het wegvallen van den klinker tusschen *t* en *z* moest de *z* overgaan tot *s*, en na verloop van tijd is de *t* vóór de *s* weggevallen. In Noord-Duitschland wordt de *p* vóór de *f* aan het begin van een woord dikwijls niet uitgesproken, zoodat men *ferd, flicht* hoort in plaats van *pferd, pflicht;* zie ook § 248.

§ 302. In de uitspraak van velen is de stemhebbende glijder *th* van het Engelsche woord *clothes* vóór de *z* van het meervoud, dus vóór een glijder van hetzelfde gebied, weggevallen, zoodat men *clōz* hoort in de plaats van *clōthz*.

§ 303. Wanneer door het wegvallen van een onduidelijken klinker de *d* vóór de *r* komt te staan, verdwijnt zij door-

gaans. Vóór de *r* spreekt men dus den eigenlijken klapper van hetzelfde gebied niet uit. Zoo zegt men *weer, kleeren, neer, leer, broer* in plaats van *weder, kleederen, neder, leder, broeder.*

De *d* is ook weggevallen in *bruigom, alreê, mee, slee* voor *bruidegom, alreede, mede, slede.* Is de *d* in deze en dergelijke woorden verdwenen ten gevolge van een minder duidelijke vorming van den spraakklank, zie § 288, 3 en § 292, of is de *e* na de *d* weggevallen, en daarop de *d* zelf, eerst wanneer zij in aanraking kwam met andere medeklinkers en later ook in het alleenstaande woord? Vergelijk ook *goed, rood, kwaad* enz. met de gemeenzame vormen *goeie, rooie, kwaje* enz.

§ 304. In sommige woorden is de *w* vóór geronde achterklinkers verdwenen, daar de vorming van de *w* — denk vooral aan de Engelsche *w* — veel overeenkomt met die van den geronden boven achterklinker. Zoo vindt men *zoel* naast *zwoel; dolen* naast *dwolen (dwalen); zoet* naast een ouderen vorm *swōti* (Eng. *sweet,* waar de *w* behouden is, maar de klinker door *i*-umlaut is veranderd).

In het Engelsch wordt de *w* vóór de *r,* bij het uitspreken waarvan het achterste gedeelte der tong matig gewelfd is, niet meer uitgesproken; men schrijft dus *write, wrong, wring,* maar spreekt uit *rite, rong, ring.* Denk, wat het laatste woord aangaat, aan Hoogd. *ringen* en Nederl. *wringen.*

§ 305. Een onduidelijke klinker kan zich niet staande houden vóór een klinker, die niet voorafgegaan wordt door den stembandklapper. Ten gevolge daarvan is de onduidelijke klinker aan het einde van Engelsche woorden verdwenen; wel wordt hij nog dikwijls geschreven, als in *nose, rose,* doch niet meer uitgesproken. Zoo schrijft en zegt men in het Fransch *j'ai, il m'a vu* voor *je ai, il me a vu* en hoort men dikwijls in het Nederlandsch bij snelle uitspraak in uitdrukkingen als *dat was me een leven* de *e* van *me* niet vóór het toonlooze *een.*

De omzetting van spraakklanken.

§ 306. De omzetting van spraakklanken is doorgaans een gevolg van het streven, de klanken zoodanig te rangschikken, dat men het zich in de uitspraak zoo gemakkelijk mogelijk maakt. Dit „zoo gemakkelijk mogelijk" is evenwel zóó betrekkelijk, dat men moeilijk een leidend beginsel kan opsporen, en ik slechts een verklaring zal trachten te geven van één regel uit Dr. VAN HELTEN's *Middelnederlandsche Spraakkunst;* voor het overige wil ik eenige omzettingen noemen, zonder mij aan beschouwingen te wagen.

§ 307. „Woorden, met een syllabe, die oorspronkelijk uit *r* + *korte voc.* + *dentaal* bestond, hadden in 't Middelnederlandsch bijna regelmatig hun *r* achter dien klinker verplaatst; vergelijk *bernen, bersten, bert, born(e)* (water) enz. in plaats van het niet meer gebruikelijke *brennen, bresten, bret, bronne* (Got. *brinnan,* Oudsaks. *brestan,* Oudhoogd. *bret, brunno*).

Alleen vóór *nd, nt* had de omzetting niet plaats; voor *brant* (Oudhoogd. *brant*), *rant* (Oudhoogd. *rant*) enz. ontmoet men geen *barnt, arnt.* De eenige uitzondering *bernde, bornde, ghebernt, ghebornt* is te begrijpen uit den invloed van *bernen.*"

De *r* is een tandmedeklinker, evenals de *n, d* en *t;* zij wordt dus nagenoeg op dezelfde plaats gevormd als deze drie medeklinkers. Spreekt men nu het woord *bret* uit, dan moet men viermaal van plaats veranderen; men zal er dus gemakkelijk toe komen de *r* na den klinker te plaatsen, zoodat bij het uitspreken der laatste twee klanken de tong, voor een gedeelte althans, in dezelfde stelling kan blijven. In woorden als *brant* brengt men evenwel geen verandering, omdat men dan drie tandmedeklinkers na elkaar zou krijgen, hetwelk de duidelijkheid zeker niet zou bevorderen.

§ 308. Omzetting van de *r* heeft men o.a. in Nederl. *borstel* naast Angelsaks. *brystl* (van Angelsaks. *byrst*), Eng. *bristle;* Nederl. *derde,* Eng. *third* naast Nieuwhoogd. *dritte,*

Got. *þridja*, Angelsaks. *þridda* (naast *þirda*); Nederl. *dorschen* naast Nieuwhoogd. *dreschen*, Oudhoogd. *dreskan*, Eng. *thrash*, *thresh* (Angelsaks. *þerscan* in plaats van den zeldzamen vorm *þrescan*); Nederl. *vorst* naast Nieuwhoogd. *frost*, Eng. *frost* (Angelsaks. *forst*); Eng. *bird*, *bright*, *cress*, *fresh*, *fright* naast Angelsaks. *bridd*, *beorht* (Nederl. *brecht* in *Dagobrecht*, *Hubrecht* enz.), *cærse* (Nederl. [*water*]*kers*), *fersc*, *fyrhtu* (Nieuwhoogd. *furcht*); Nederl. *wrocht*, *nooddruft* naast Nederl. *werken*, Nieuwhoogd. *nothdurft*.

Andere omzettingen heeft men in Nederl. *naald* naast Nieuwhoogd. *nadel*, Oudhoogd. *nādal*, Got. *nēþla*, Angelsaks. *nædl*, Eng. *needle*; *ax* (*x* = *ks*) in Engelsch dialect naast Eng. *ask*; Eng. *clasp* uit Middeleng. *clapsen*. Dikwijls hoort men *geps*, *weps* in plaats van Nederl. *gesp*, *wesp* (vergelijk ook Eng. *wasp* tegenover Angelsaks *wæps*) en daarentegen *rusp*, *gisp* in plaats van *rups*, *gips*.

INHOUD.

(DE CIJFERS GEVEN DE PARAGRAFEN AAN.)

AFDEELING I. DE SPRAAKORGANEN . . . . . 1—8

AFDEELING II. DE AFZONDERLIJKE SPRAAKKLANKEN . . 9—95
Stem, adem en fluisteren . . . . . 9—14
Neusklanken . . . . . 15—18
Klinkers en medeklinkers . . . . . 19—22
Horizontale en verticale bewegingen der tong . . 23—27
Nauw en wijd . . . . . 28—30
Gerond en ongerond . . . . . 31—35
Stelsel van klinkers . . . . . 36—38
Acustische eigenschappen der klinkers . . . . . 39—48
De medeklinkers . . . . . 49—56
Mondmedeklinkers . . . . . 57—77
Neusmedeklinkers . . . . . 78—84
Verdere opmerkingen omtrent de medeklinkers . 85—89
Betrekkingen tusschen medeklinkers en klinkers . 90—94
Klanken, niet door uitgeademde lucht gevormd . 95

AFDEELING III. DE SPRAAKKLANKEN IN SAMENSTELLING 96—174
Kracht en duur . . . . . 97—107
De overgangsklanken (Eng. *glides*) . . . . . 108—112
De invloed van naburige klanken . . . . . 113—118
De toonhoogte . . . . . 119—125
Het begin en het einde der klinkers . . . . . 126—132
Tweeklanken . . . . . 133—143
Samenvoeging van eigenlijke klappers en klinkers 144—153

Verbindingen van klinkers met glijders en l- en r-klanken . . . . . 154—158
Verbindingen van medeklinkers onderling . . . 159—170
Samenvoeging van spraakklanken tot woorden en woordgroepen . . . . . 171—174

AFDEELING IV. DE VERANDERINGEN DER SPRAAKKLANKEN 175—308
Algemeene opmerkingen . . . . . 175—177
De overgang van stemlooze spraakklanken tot stemhebbende en van stemhebbende tot stemlooze . . . . . 178—188
Het ronden en ontronden der spraakklanken . . 189—196
De overgang van nauw tot wijd en omgekeerd. 197—203
De overgang van mondklanken tot neusklanken en die van neusklanken tot mondklanken . . 204—209
De veranderingen in de plaats der klinkers en de overgang van tweeklanken tot klinkers en omgekeerd . . . . . 210—237
De overgang van klinker tot medeklinker en omgekeerd van medeklinker tot klinker . . . . . 238—245
De verandering van glijders tot eigenlijke klappers en omgekeerd . . . . . 246—254
De verandering van l-klanken en r-klanken tot eigenlijke klappers of glijders en omgekeerd. 255—257
De veranderingen in de plaats der medeklinkers. 258—273
Het ontstaan van nieuwe spraakklanken . . . . 274—287
Het verdwijnen van spraakklanken . . . . . 288—305
De omzetting van spraakklanken . . . . . 306—308